

1938 Seitsmeteistkümnes aastakäik Nr. 3/5

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Joh. V. Veski
Peatoimetaja

J. Mägiste

A. Raun
Toimetussekreter

P. Ariste

Tartu 1938

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. A. Kask , J. V. Veski ja eesti oskussõnastik	65
2. P. Ariste , Etümolooiaid	92
3. D. R. Fuchs , Kahest ürgsest konstruktsioonist	97
4. E. Muuk , <i>-uma-</i> intransitiivide tarvitamise piiri küsimus	103
5. A. Raid , Poola keeleastlasest	118
6. M. Toomse , Eesti <i>se-</i> , <i>ske-</i> , <i>kse-</i> verbide konsonantse liitumise esindusest	120
7. P. Ariste , Nasalisatsioonist eesti keeles	138
8. A. Sang , Murdetekste Lutsist	145
9. Kirjanduse ülevaade:	
J. Mg. , <i>J. J. Mikkola</i> , Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch	147
A. Raun , <i>A. Sommerfelt</i> , La langue et la société	151
A. R. , Wörter und Sachen	153
10. Mitmesugust:	
M. Toomse , Murdekogude märksõnade küsimusest	156
V. N-s , Reduplikatiiv-vormidest soome-ugri keeltes	158
A. R. , Soomlaste Soome siirdumise lähteruumist	159
V. N-s , Eesti keele vältevaheldus prantsuse fonoloogide ees	159
Résumés. — Summaries.	
1. A. Kask , J. V. Veski et les vocabulaires de mots techniques estoniens	90
2. P. Ariste , Some Etymologies	97
3. D. R. Fuchs , Sur deux constructions archaïques	103
4. E. Muuk , On the Limitations in the Use of the Intransitive Verbs ending in <i>-uma</i>	117
5. A. Raid , Sur l'atlas linguistique polonais	120
6. M. Toomse , La composition verbale sur radical consonantique en <i>-se-</i> , <i>-ske-</i> , <i>-kse-</i> en estonien	137
7. P. Ariste , On Nasalization in Estonian	145

Lektor dr. h. c. J. O. Veskile

tema 65-nda sünnipäeva puhul

pühendab

käesoleva numbri

Akadeemiline Emakeele Selts

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:
Akad. Kooperat., Ülikooli 5, tel. 63.

J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud.

Kavatsused eestikeelseid oskussõnu luua ja eesti oskussõnastikke koostada ulatuvad juba ärkamisaega. Nii leidub Eesti Kirjameeste Seltsi 19. koosoleku (peetud 29. ja 30. aug. 1879) protokollis selle kohta järgmine otsus: „Võeti nõuuks, Eesti keele rikastamise ja teaduse nimede ühise pruukimise eest hoolt kanda. Arvati tulusaks ja tarviliseks üksikute teaduskondade kohta tarvilisi kunstsõnu kokku säädida. Selle töö juures sündida aga 1) järele uurida, kas sarnasid sõnu meie rahva suus juba pruugitavad, 2) tähele panna, mis tõised kirjanikud juba enne pruukinud, 3) oma loodud sõnu ehk nimetusi võimalikult Soome keele juhil kokku säädida“.¹ Samal koosolekul määratakse isegi isikud kindlaks, kes hakkaksid koguma oskussõnu grammatika, ajaloo, pedagoogika, ökonoomia, muusika, loodusteaduse, matemaatika, geograafia, esteetika ja arstiteaduse alalt.

Uuesti kerkib oskussõnade küsimus esile käesoleva sajandi algul. Nimelt leitakse juba Eesti Kirjanduse Seltsi esimestel koosolekutel, et eestikeelse koolikirjanduse arengut pidurdab tugevasti oskussõnade puudus. O. K a l l a s soovib oskussõnade soetamisel võtta eeskujuna Soomest (EKS-i koosolekul 4. I 1908). H. K o p p e l nuriseb samal koosolekul ebahütluse üle oskussõnade tarvitamisel; ühtlasi märgib ta, et Eesti Üliõpilaste Seltsis olevat läbitöötamisel arstiteaduslikud sõnad ja kogutavat taimenimesid. Ka EKS-i Keeletoimkonnas harutletakse nüüd oskussõnade küsimust. Keeletoimkonna 19. I 1908 peetud koosoleku protokollis märgitakse: „Otsus-

¹ EKMS-i aastaraamat 1879, protokollid, lk. 19.

tati tänini tarvitatavoid termini technici kokku koguma hakata, mida siis kirjakeele materjaliks võiks tarvitada. Dr. Kallas võtab oma pääle tellida soomekeelsed nimekirjad. Loodus-teaduse materjal on Dr. Koppeli juba ja töötab selle kallal ise-komisjon".²

Tööd alustatakse matemaatika oskussõnade kogumisega, sest neid on vastava õpperaamatu väljaandmise puhul kõige-pealt tarvis. Materjali eelkogumine usaldatakse J. T a m m e m ä e kätte, kes selle töö 1908. a. suvel ka sooritab.

Samal ajal on oskussõnade kogumise küsimus esile kerkinud ka Tallinnas. Nimelt teatab J. V. Veski EKS-i üld-koosolekul 16. aug. 1908, et „Tallinna Eestimaa rahvahariduse seltsi kirjanduse osakond on otsuseks teinud tehnilisi sõnu korjata“. Ühtlasi teeb J. V. Veski sel puhul järgmise ettepaneku: „Keel edeneb teadusega; võõraste rahvaste kirjandus on palju edenenud, tõlkimise juures puudub palju sõnu. Siin vaja ühist korralduslist tööd. See võiks järgmine olla: 1) senini tarvitatavoid kunstsõnu koguda ja soovitada, hulga jõuul uusi sõnu luua ja paremaid välja otsida; 2) kesk-kohad seada, kuhu sõnad kokku saata ja kes seda tööd peavad tegema; 3) Synoniimide sõnastikku kokku seada; 4) sõnade arendamise reeglid, s. o. kuidas rahvakeeles ükski sõnaosa (suffix) sõnale tähenduse annab, kindlamaks seada, et nende abil uusi sõnu luua: näit. meil on sõnas praktisch isch asemel igal pool line tarvitatud. Siin peaks järele kaaluma, kas see õige on, kas lik õigem ei ole. Tallinnas on selle küsimuse kallal kogukene töölisti tööl, aga neid on vähe. See töö tuleb laiemale alusele panna“.³ Koosolekul leitakse, et tallinlased peaksid seda tööd ühiselt EKS-i Keeletoimkonnaga tegema. Koosoleku juhataja V. R e i m a n võtab ettepaneku puhul tekkinud läbirääkimised järgmiselt kokku: „koosolek on leidnud ettepaneku väga tähtsa olema ja paneb koosolejatele ette sellekohast materjali saata Tallinnasse J. Veski kätte, ehk Tartusse E. K. S. keelekomisjonile“.⁴

Järgnevail aastail jätkab EKS oskussõnade soetamist ja oskussõnastikkude avaldamist. Esimese oskussõnastikuna ilmub trükist 1909. a. „Mathematika sõnastik“, mis sisaldab aritmeetika, geomeetria ja algebra sõnu. Materjalid sõnastikuks kogus, nagu eespool märgitud, J. T a m m e m ä g i, kuna ainestik arutati ühiselt läbi nn. „Keele-kommisjoni mathema-

2 EKS-i Keeletoimk. prot., lk. 15, 16.

3 EKS-i aastaraamat I, lk. 79.

4 Seals., lk. 80.

tika ala-komisjonis“. „Mathematika sõnastikule“ järgneb 1911. a. „Maadeteaduse sõnastik“, milleks vastavad eeltööd tegi jällegi J. T a m m e m ä g i.

Eriti rikas on oskussõnastikkude poolest 1914. a. Sel aastal ilmub korraga kaks „Keemia sõnastikku“ (üks Tartus EKS-i ja teine Peterburis Petrogradi Üliõpilaste Seltsi väljaandel), „Sõjamehe sõnastik“ ja kaunis ulatuslik „Eesti arstiteadusline sõnastik“. Hinnates neid oskussõnastikke märgib V e s k i, kes vahepeal on saanud EKS-i teaduslikuks sekretäriks, et eriti oluline on ühine keskus oskussõnastikkude väljandmisel. Ühtlasi kriipsutab ta alla selle töö jätkamise tarvet, öeldes: „Soovitaksin lõpuks ka teistele aladele oskussõnade soetamises järele jõudmist. Kahjuks ei ole see töö kaugeltki veel igal pool hoogu võtnud“. ⁵ Hoolimata sellest soovituselt ei too järgmised aastad oskussõnastikkude alal kuigi palju uut.

Nagu varem märgitud, oli Eesti Üliõpilaste Seltsi Loodus-teaduse Osakond hakanud taimenimesid koguma. Peale kogutud materjali esialgset läbivaatamist asuti 1916. a. sügisel koos EKS-i Keeletoimkonnaga nimede lõplikule kindlaksmääramisele. EKS-i poolt võttis sellest tööst osa ka J. V. V e s k i. Peeti 23 ühist töökoosolekut, kus määrati kindlaks töö juhtmõtted ja katsuti anda igale taimele nimi. Nimesid andes püüti botaanilisele süsteemile vastav eesti nimede süsteem luua: kõigepealt anti nimi perekonnale (genus), liikide (species) juures korrati perekonnanimi ja lisati kohane omadussõna juurde, sugukonna (familia) nimi anti kõige tuttavama perekonnanime järgi (näit. perekond Ranunculus L. = tulikad, liik R. acer = kibe tulikas, sugukond Ranunculaceae = tulikõislased). ⁶ Töö tulemused avaldati 1917. a. „Eesti Kirjanduse“ kaasandena arvustamiseks ja täienduste tegemiseks. Kuigi täiendusi saadeti, jäi nimestikku siiski terve hulk tühi-kuid, kus vastaval meil kasvaval taimel eestikeelne nimetus puudus. Saksa okupatsiooni päevil töötas J. V. Veski nende tühikute täitmisel, püüdes leida või luues ise vastavaid taimenimesid. Nii on näiteks V e s k i poolt võetud tarvitusele taimenimed nagu *enelalised*, *näkirohulised*, *jäneseikäpad*, *kõrvekõõmned*, *rannikad*, *veisuled*, *karunõgesed*, *päevakiibarad*, *sugapea* jne. Eelistatud on nimede soetamisel rahvakeelsete taimenimede eeskujul peamiselt nominatiivseid liitumisi, näit. *metsputked*, *sirpputked*, *pihl-enelad*, *võhik-kakrad*. Sugu-

⁵ EKS-i aastaraamat VII, lk. 117.

⁶ Vrd. Kodumaa taimed I, lk. 4.

konna-nimetusi on püütud edasi anda *line-lõpu* varal, näit. *linalehikulised, siniladvalised, vesikuuselised, raudürdilised* jne. Tähelepanu väärib veel, et siin leidub ühtlasi põhjalik värvide (50 värvi) eestikeelne nimestik. Paljudele rahvakeeles leiduvatele värvinimedele (näit. *tuhkur, võik, ruske, ruuge, paat, kõrb jt.*) on siin antud oma kindel tähendus. Raamat, mis sisaldab umbes 1900 taimenime, ilmus ühes täiendustega 1918. a. pealkirja all: „Kodumaa taimed“ I. See on üheks põhjalikumaks ja väärtuslikumaks enne Eesti iseseisvumist koostatud oskussõnastikuks. „Kodumaa taimede“ keelelise külje väljatöötamisega alustas J. V. Veski ühtlasi oma suurt tööd eesti oskussõnade loomise ja ühtlustamise alal.

Eesti iseseisvuse saabumisega muutus olukord ka keele alal põhjalikult. Senini oli eesti keel olnud teisejärguliseks vähemusrahvuse keeleks, nüüd sai ta aga riigikeeleks; senini oli oskussõnu vajatud ainult algkoolide ja osalt ka keskkoolide õpperaamatute ning populaarteaduslike tööde kirjutamisel, nüüd tuli aga hakata eesti teadust arendama ja eesti keel muutus ülikooli kuuldesaalide keeleks; senini oli piirdunud ainult mõne ala oskussõnastikuga, nüüd vajati kõikide teadusalade eestikeelset terminoloogiat. On sellepärast mõisteta, et ülikooliringkonnad olid need, kes nüüd kõigepealt mõtlesid eesti teadusekeele loomisele ning eesti oskussõnastikkude soetamisele. Ja et J. V. Veski vahepeal oli saanud ülikooli eesti keele lektoriks, siis oli asjatundlik keeleline abi kõigil käepärast. Nii algabki nüüd lektor J. V. Veskil intensiivne töö igasugustes oskussõnade komisjonides, mis on lakkamatult kestnud tänini.

Alamal püüamegi jälgida seda tööd üksikutes komisjonides ja märkida selle töö tulemusi.

Esimesena asus tööle *zoologia* oskussõnade komisjon 7. jaan. 1920. a. Eeltöid mõne ala oskussõnade koostamiseks oli tehtud juba 1918. a. lõpul. Nii oli Eesti Üliõpilaste Seltsi vastava toimkonna poolt J. V. Veski kaasabil püütud fikseerida eesti putukate (milleks materjali kogunud K. Zolk) ja kalade (materjalid G. Vilberg'ilt) nimestikku, kuid see töö oli piirdunud ainult üksikute koosolekutega. Nüüd aga hakati prof. J. Piiper'i juhatusel üldzooloogilistele mõistetele eestikeelseid nimetusi otsima ja loomade nimestikku koostama. Kolme semestri jooksul töötati välja esialgne zooloogiline oskussõnastik, mis suutis hädalisemaid tarbeid rahuldada. Trükist see sõnastik tervikuna ei ole ilmunud, kuid mitmed komisjoni poolt läbivaadatud alad on hiljem pärast põhjaliku-

mat ümbertöötamist avaldatud. Ilmumata on jäänud selgrootude loomade nimestik. Ainult väike osa — nimelt Eesti lindude nimestik — avaldati Loodusuurijate Seltsi Ornitoloogiaosakonna poolt M. H ä r m s'i redaktsioonis 1922. a. ajakirjas „Loodus“. See nimestik sisaldab 272 Eestis elutseva linnu nime. Äratrükk sellest nimestikust ilmus ka eri raamatuna.

1922. a. jätkas H. R i i k o j a koos J. V. V e s k i g a zooloogiliste oskussõnade fikseerimist. Seekord asuti selgrootude loomade süstemaatilise nimestiku väljatöötamisele. Siingi oli tarvis, samuti kui botaaniliste oskussõnade puhul, kõigepealt süsteem kindlaks määrata. Kui rahvakeeles või senises eesti kirjanduses vastav nimetus puudus, siis loodi uus sõna, mis tarviliku mõiste mõtte võimalikult tabavalt edasi annaks. Seejuures valiti suuremate süstemaatiliste ühikute nimetusteks kas vastavad lihtsõnad, nominatiivselt liidetud nimisõnad või *ne*-liite varal tugevaastmellisest tüvest moodustatud tuletised, näit. *viburloomad*, *imikloomad*, *kärssussid*, *ainuraksed*, *ainastuumsed*, *tompsed* jne. Vähemate süstemaatiliste ühikute nimed (seltsist sugukonnani) tuletati *line*-liite varal, näit. *üraskilised*, *urbelised*, *põidikulised*, *vilasktombulised*, *andrulised*, *taibkoorelised*, *kojuselised* jne. Sugukondade nimede moodustamiseks tarvitati *lane*-liidet, näit. *kerasviburlased*, *hüüvelased*, *tõrilased*, *hõõlasurblased*, *leediklased*, *keeritskodalased* jne. Trükis avaldasid H. Riikoja ja J. V. Veski oma töö, mis sisaldab u. 2000 nimetust, 1924. a. pealkirja all „Selgrootude loomade süstemaatiline nimestik“.

Peale selgrootude loomade nimestiku valmimist jätkasid samad autorid juba 1923. a. alates üldzooloogiliste oskussõnade kinnistamist. See töö kestis kuni 1929. aastani. Lõpul ühtlustati zooloogilisi oskussõnu arstiteaduse omadega, milleks ka dr. A. V a l d e s komisjoni tööst osa võttis. Trükist ilmus H. Riikoja ja J. V. Veski „Eestikeelseid zooloogilisi oskussõnu“ 1930. a. Sõnastik sisaldab umbes 10.000 sõna ja on ilmunud oskussõnastikest üks suuremaid. Oskussõnade soetamisel on suurel määral tõlgitud vastavaid ladinakeelseid, harvemini saksa- või venekeelseid termineid, kuid sageli on loodud ka täiesti uusi sõnu. Nii võiks märkida siin J. V. Veski poolt tarvitusele võetud sõnadest mõningaid: *aretama* (= züchten), *elur* (= bioplast), *ergustus* (= innervatsioon), *erima* (= varieeruma), *kombits* (= Fühler), *hõljum* (= plankton), *hõõrel* (= raadula), *hüüvistu* (= zooglöa), *hüüvistus* (= tromboos), *iive*, om. *iibe* (= Zunahme), *kaavik* (= Balg), *kinnikud* (= imilohud), *koetis* (= struk-

tuur), *kogum* (= kompleks), *kompel* (= Taster), *kulend* (= pseudopood), *kõukumine* (= atavism), *manus* (= lisand), *sete*, om. *sette* (= sediment), *sirusti* (= sirustuslaud), *toes* (= skelett), *tugim*, *i* (= Stützgerüst), *urve*, om. *urbe* (= poor).

Üldiselt on zoologia-ala oskussõnade poolest võrdlemisi heas olukorras. Kuigi oskussõnade soetamiseks on aastate jooksul peetud tervelt 207 koosolekut, mis on kestnud 558 tundi, pole see töö siiski veel täiesti lõpule viidud, sest selgrooliste süstemaatika on veel viimistlemata.

Teisena alustas 1920. a. alguses tööd maateaduse oskussõnade komisjon. Esialgseid tarbeid rahuldav maateaduse oskussõnastik — nagu eespool märgitud — oli ilmunud juba 1911. a. Ülikooli-tööks oli aga tarvis ulatuslikumat ja põhjalikumat sõnastikku. Selleks astuski prof. Granö juhatusel kokku toimikond, kus keeleliseks eksperdiksi oli samuti lektor J. V. Veski. Toimikond töötas kuni 1926. a. I semestri lõpuni enam-vähem pidevalt, üksikuid koosolekuid peeti ka 1930. a. Seejuures harutleti läbi nii üldgeograafilised oskussõnad kui ka sõnu astronoomia, meteoroloogia, geoloogia, mineraloogia, geograafiliste pärisnimede, elamute jmm. alalt. Kokku on maateaduse oskussõnade toimikond pidanud 198 koosolekut kestusega 466 tundi. Trükist ei ole põhjalikumat maateaduslikku oskussõnastikku ilmunud. Küll on aga toimikonna poolt soovitatud oskussõnu tarvitatud meie scnisises geograafilises kirjanduses. Ilmunud on ainult osa neist 1929. a. pealkirja all „Valik saksa- ja eestikeelseid geoloogilisi oskussõnu“. See valimik sisaldab umbes 1100 oskussõna.

Maateaduslikus oskussõnastikus on J. V. Veski edukalt kasustanud paljusid Wiedemannis leiduvaid murdesõnu. Näiteina võiks nimetada sõnu nagu *hail* (=Kessel), *supp*, *-u* (= Eisbrei), *soot*, *-i* (=Altwasser), *alang* (=Graben), *seere*, *-me* (= Trockenstreifen), *rübi*, *rübjastus* (= Einsattelung), *uuts*, *-a* (= härm), *übjõgi* (= Wildbach), *lihkuma* (= rutschen), *kehvel* (= Bank), *lauter* (= Bootshafen), *viru* (= Strudel), *sumbküla* (=Haufendorf), *lamm* (= Talsohle), *loos*, *-u* (Talsohlenschenke), *poostmine*, *pooste* (= Zerstörung) jne. Eesti köhanimede põhjal on moodustatud sõnad *vaar*, *-a* (= Hügel) ja *voor*, *-e* (= Drumlin). J. V. Veski poolt tuletatud geograafilistest oskussõnadest on paljud saanud üldiselt tuttavaks, näit. *maak*, *-i*, *elamu*, *joonis*, *ilmastu*, *ajastu* — *ajastik* — *aegkond*, *kõrgrõhkkond*, *madalrõhkkond*, *kivim*

(= Gestein), viipur (= Pendel), näht (= Fazies), välismaa, pinnas (= Boden), survis (= Intrusion), leetma (= an-schwemmen) jt.

„Matemaatika sõnastik“ oli teatavasti üks meie esimesi oskussõnastikke. Muutunud oludes ei rahuldanud see enam kõiki nõudeid. Ülikooli-töö seisukohalt oli tarvis ka kõrgema matemaatika oskussõnu. Samuti olid paljud endises sõnastikus tarvitatud oskussõnad puudulikud ja võõrapä-rased. Sellepärast astuski 14. veebr. 1920 ülikooli õppejõu-dudest koosnev komisjon K. Väisälä juhatusel kokku, et sõnastikku uue (III) trüki jaoks põhjalikult läbi töötada. Kee-lemehena võttis komisjoni tööst osa J. V. Veski. Komis-jon pidas kuni 1921. a. kevadeni 64 koosolekut (kestusega 160 tundi), kus fikseeriti tarvilikud oskussõnad. Lähtekohad sõnade soetamisel olid peajoontes samad mis eelmistes kom-isjonides. Nõuti, et oskussõnad peavad mõisteid täpselt ja tabavalt väljendama, ilma et nad seejuures tarvitseksid täpsed tõlked võõrkeeltest olla; keeleliselt sooviti arvestada kõlavuse-, lühiduse-, lihtsuse- ja hõlpsusenõudeid. Sõnastik ilmus 1922. a. „Matemaatika sõnastiku“ kolmanda trükina ja sisaldab 1372 sõna. Ka selle sõnastiku kaudu on mitmed J. V. Veski poolt soetatud sõnad saanud üldtuttavaks, näit. *arvutama, korrutama, lõik, andmed, juhis, ühtima, astmik, mõõde*, om. *mõõtme, rõhtus* jt.

Tartu Õigusteadlaste Seltsi poolt moodustatud õigus-tea d u s e oskussõnade komisjon astus kokku 29. mail 1920. Komisjoni ülesannete ja kavatsetava töökorralduse kohta kir-jutatakse vastavas protokollis järgmist: „Koosoleku otstarve oli selle üle aru pidada, kuidas õigusteadlaste oskussõnade soetamist, millega mõned Tartu juristid okupatsioonial ajal algust olid teinud, nüüd jätkama saaks hakata, sest et neid praegu käsil olevate seaduste valmistamisel tungivalt tarvis läheb. Otsustati komisjonina sel kombel tööle asuda, et üksikud osavõtjad distsipliinide kaupa sõnade ettevalmistamise oma hooleks võtavad ja need ettevalmistatud sõnad siis koos-olekul läbi harutatakse ning lõpulikult fikseeritakse“. ⁷ Koos-olek asuski F. K a r l s o n'i juhatusel tööle ja see töö vältas kuni 1934. aastani. Kokku peeti 14 aasta jooksul 470 koos-olekut, mis kestsid 1112 tundi. Koosolekuist on osa võtnud selle aja jooksul ligi paarkümmend juristi, kuid kõige püsiva-malt on töötanud F. K a r l s o n ja J. V. V e s k i. Komisjoni töö tulemusi avaldati varemil aastail ajakirjas „Õigus“ ja sõe-

⁷ EKS-i Keeletoimk. prot., lk. 199.

luti mitmel õigusteadlaste päeval. Muuseas võeti õigusteadlaste päevadel (1922. a. Tartus ja 1923. a. Tallinnas) kohtu keele kohta vastu ka järgmine tees: „Kohtu keel peab olema rahvapärane, loogiline, otstarbekohane, täppis ja õige väljendamises, kaunis kõlavuses ning lühike kujus“. ⁸ Neid nõudeid on komisjon püüdnud ka täita, kuigi see ei ole — vähemalt rahvapärasuse suhtes — täiel määral alati õnnestunud.

Komisjon harutas läbi üle 16.000 sõna. Valimiku neist sõnadest (umbes 9600 sõna) avaldasid sõnastiku koostajad F. Karlson ja J. V. Veski 1934. a. trükkis pealkirja all „Õigusteaduse sõnastik“. Raamatu eessõnas on J. V. Veski andnud ülevaate ka töö keelelise külje kujunemisest. Nagu teistes oskussõnastikkudes, nii on siingi moodustatud rohkesti sõnu tuletamise ja liitmise teel. Lisaks sellele on soetatud nii mitmeidki uudisliku laadiga sõnu, näit. *ajendama* (= veranlassen), *talendama* (= reservieren, vorbehalten), *käsundama* (= beauftragen), *säotama* (= bestimmen, anberaumen), *varitama* (= kompromittieren), *veerdama* (= insinuiieren), *vaidama* (= Einrede erheben), *virutama* (= alarmieren), *kättama* (= einhändigen), *ärutama* (= absagen), *võibuvus* (= Potenzialität), *vahemed* (= Ferien), *kinnik* (= Immobil), *vallak* (= bewegliche Sache), *loas* (= Urlaub), *olm* (= fakt), *suva* (= Ermessen), *hagi* (= Zivilklage), *kuulekas* (= gehorsam), *äretama* (= provozieren), *äredus* (= Provoziertheit) jne. Laenatud on sõnu soome keelest, näit. *raev*, *kulgema*, *hagama*, *haldama*, samuti ka eesti murdeist (*hålvama* = mit Worten beleidigen, *hagrima* = Gestohlenes kaufen, *kaadama* = aufheben, widerrufen, *kõnu* = Kraft, Vermögen jne.). Sõnad nagu *kehtima*, *sõltuma*, *laevatav* (jõgi), *asjur*, *lõiv* jmm. on saanud üldkeeleski täiesti tuttavaks. Üldiselt on see oskussõnastik uudissünnitiste poolest õige rikas.

Ag r o n o o m i a alal loodi oskussõnade komisjon 1921. a. kevadel. See komisjon otsustas „1) koguda rahvakeeles tarvitusel olevaid oskussõnu ja 2) välja töötada vastavad oskussõnad vastavalt mõistetele ja võõrakeelsetele oskussõnadele“. ⁹ Et rahvakeelest vähe sellekohast materjali saadi, siis asus toimikond uute sõnade väljatöötamisele. Laialisest põllumajanduse alast valiti esiteks kõige hädalisemana vaadeldavaks põllumajandusliku majandusteaduse ala. Sel alal töötati kahe aasta jooksul 31 koosolekul läbi ligi 350 mõistet. Töö tulemused avaldati 1923. a. ajakirjas „Agronoomia“ ja äratrükina

⁸ F. Karlson — J. V. Veski, Õigusteaduse sõnastik, lk. III.

⁹ Põllumajanduslikud oskussõnad I, lk. 3 (äratrükk „Agronoomia“ 1923).

sellest pealkirja all „Põllumajanduslikud oskussõnad I, maa-viljustulunduse oskussõnad“. Edasi jätkas Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi oskussõnade toimkond sordiaretuse oskussõnade loomist. Talvel 1923—24 peeti selleks 12 koosolekut ja harutati läbi umbes 550 sõna. See töö ilmus 1924. a. „Agronomias“ ja äratõmme sellest kannab nimetust „Põllumajanduslikud oskussõnad II, sordiaretuse oskussõnad“. Järgnevalt töötati 1926. a. kevadel läbi aianduse sõnad, mis eelmiste eeskujul ilmusid samuti „Agronomias“. Äratrükk sellest kannab pealkirja „Maatulunduslikud oskussõnad III, aianduse oskussõnad“. Sel alal töötati välja umbes 750 oskussõna.

Paralleelselt Akad. Põllumajanduse Seltsi oskussõnade toimkonnaga töötas ka Eesti Agronomide Seltsi juures oskussõnade komisjon, kus võeti harutlusele taimekasvatuse sõnad. Toimkond asus tööle 1924. a kevadel ja töö tulemused avaldati 1926. a. „Agronomias“ ning äratrükina siit pealkirjaga „Valik sõnu taimekasvatuse alalt“. Selleski sõnastikus taotleti ühelt poolt rahvapärasust, teiselt poolt teaduslikku täpsust. Sõnastik sisaldab umbes 1500 mõistet taimekasvatuse kui ka mõnelt naaberalalt.

Ühenduses L. R i n n e raamatuga „Maaparanduse alused“ (1931) soetati vastavas komisjonis (1927. a.) rida maaparanduse alale kuuluvaid oskussõnu, mis on ühtlasi sellesama raamatu lisaosas ära trükitud. See „Valik tarvitatavamaid oskussõnu maaparanduse alalt“ sisaldab umbes 450 sõna.

Nüüd jätkati tööd loomakasvatuse alal. Tartu Ülikooli Loomakasvatuse Kabineti poolt moodustatud komisjon pidas alates 1928. aastast rea koosolekuid, kus fikseeriti üle 1300 oskussõna loomade söötmise kohta. Trükist ilmus „Valik oskussõnu loomade söötmise alalt“ „Agronomias“ kaasandena 1930. a. Hiljem töötas seesama komisjon loomade aretuse oskussõnade alal. Need oskussõnad — arvult üle 1700 — avaldati 1932. a. T. Ü. Loomakasvatuse Kabineti väljaandena pealkirja all „Valik oskussõnu loomade aretuse alalt“. Rööbiti eelmise komisjoniga töötas ka Akad. Põllumajanduse Seltsi juures juba 1927. a. alates vastav loomakasvatuse oskussõnade toimkond, mille töö kestis kuni 1933. aastani. Siin kinnistati üle 2000 oskussõna koduloomade eksterjööri ja rakendusõpetuse alalt. See oskussõnastik, mis on kolmandaks loomakasvatuse alal, ilmus 1934. a. pealkirjaga „Koduloomade eksterjöörilisi oskussõnu“.

Alates 1928. aastast töötas Akad. Põllumajanduse Seltsi juures ka taimekaitse oskussõnade komisjon. Selle toimkonna töö „Taimekaitse oskussõnu“ (koostanud A. K ä s e b i e r, E.

Lepik, J. V. Veski ja K. Zolk) ilmus 1932. a. ja sisaldab umbes 3000 oskussõna. Samuti kui muudiski põllumajanduse alale kuuluvates oskussõnastikkudes, on püütud siin soetada võimalikult eestipäraseid sõnu, et laiemad põllumajanduse alal tegelevad hulgad saaksid edukalt kasustada.

Nagu selgub, on põllumajanduse ja loomakasvatuse alal töötanud terve rida komisjone alates juba 1921. aastast. Ilmunud on sel alal tervelt 9 valimikku, mis sisaldavad umbes 11.600 oskussõna. Seejuures pole kõiki oskussõnu (näit. põllumajanduslike vahendite nimetused 1934—36) trükist veel ilmunudki. Hoolimata sellest tundub, et seni on õieti eeltöid tehtud põhjalikuma ja suurema ühise põllumajandusliku sõnastiku tarvis, mis ootab veel ilmumist. Senini on neil aladel peetud kokku 364 koosolekut, mis on kestnud 783 tundi.

Keelelise eksperdina on kõikidest agronoomia-ala komisjonidest osa võtnud lektor J. V. Veski. Tema poolt soovitatud sõnadest võiks siin märkida järgmisi: *talund* (= Landgut), *viljama* (= viljakandvaks muutma), *töötlemine* (= Bearbeitung), *jõudlema* (= leisten), *võrsik* (= Ableger), *neos* (= Bukett), *istuti* (= Pflanzholz), *keedis* (= Abkochung), *eritis* (= Sekret), *kohastumine* (= Anpassung), *puhtima* (= beizen), *veostu* (= Fahrgestell), *närim* (= näripuru, ussijahu), *rooduma* (= sich skelettieren), *tarastama* (= ümbritsema), *nurisünnitus*, *kanala*, *sigala*, *kahjur* jne.

Botaanika alal oli juba enne iseseisvust hulk tööd tehtud. Siiski ei suutnud varem kogutud oskussõnad suurenenud nõudeid rahuldada. 1921. a. sügisel moodustati Tartu Ülikooli Botaanika-instituudi juures vastav õppejõududest koosnev komisjon, kelle ülesandeks oli koos lektor J. V. Veskiga soetada tarvilikke oskussõnu nii kooliraamatute kui ka ülikoolikursuse jaoks. Komisjon töötas 1921. kuni 1924. aastani, harutades seejuures läbi ka varem ilmunud „Kodumaa taimede“ uue trüki käsikirja. See käsikiri ilmus trükist 1928. a. „Eesti taimede nimestiku“ nime all (sisaldab Eestis metsikult kasvavad õistaimed). Üldbotaanilised sõnad (taimeanatoomia, taimefüsioloogia jm. alalt) avaldati a. 1929, peale seda kui kogutud materjali 1928. a. algul veel kord oli täiendatud, „Botaanilise oskussõnastikuna“. See sisaldab eestikeelseid vasteid 2288 mõistele. 1932. aastast alates on botaanika oskussõnade komisjon veel korduvalt koos käinud, et kindlaks määrata ka eostaimede liike (samblikke, seeni jm.) ja leida sõnu taimegeograafiliste mõistete väljenduseks. See töö on aga praegugi veel pooleli. Kokku on Ülikooli Botaanikainstituudi juures töötav komisjon koos käinud 110 korda (286 tundi).

Näiteina võiks nimetada botaanika alalt seesuguseid sõnu nagu *värd* (= Bastard), *keerits* (= spiraal), *oles* (= organism), *osis* (= Bestandteil), *mahuti* (= Behälter), *rapik* (= Gestrüpp), *püsik* (= Staude), *nõsumuld* (= Gleiboden), *kidurmu* (= Trift), *kanarmu* (= Calluna-Heide); sammalde nimetusi nagu *laanik*, *ojak*, *valvik*, *tiivik*, *kännik*, *härmik*, *ehmik*, *sirbik* jne.

Arstiteaduse alal oli Heinr. Niggol'i poolt 1914. a. ilmunud „Eesti arstiteadusline sõnastik“ (EÜS-i vastava sektsiooni poolt kogutud materjalide põhjal), kuid Eesti iseisvuse algusaastaiks oli see tunduvalt vananenud. Pealegi nõudis ka ülikoolitöö tungivalt eestikeelseid oskussõnu. Uue põhjalikuma oskussõnastiku soetamiseks astus kokku Tartu Eesti Arstide Seltsi poolt valitud oskussõnade komisjon dr. A. Valdes'e juhatusel. Komisjon töötas pidevalt 1922. a. algusest kuni 1929. a. lõpuni. Hiljemgi on komisjon korduvalt koos käinud. Kokku on arstiteaduslike sõnade soetamiseks peetud 404 koosolekut, mis on kestnud 868 tundi. Komisjon koostas põhjaliku (u. 10.000 sõna) ja kaasaja nõudeid rahuldava käsikirjalise oskussõnastiku, millest mitmed osad on A. Valdes'e ja J. V. Veski toimetusel ka trükist ilmunud. Nii avaldasid nad ajakirjas „Eesti Arst“ „Kogu eestikeelseid arstiteaduslisi oskussõnu“, mille äratrükk 1924. a. ka eri raamatuna ilmus. See valimik sisaldab üle 4000 oskussõna. Hiljem on A. Valdes avaldanud „Eesti Arstis“ rea üksikute arstiteaduse alade oskussõnu. Nii ilmus temalt 1925. a. „Eestikeelseid oskussõnu füüsikalise teraapia alalt“ (u. 200 sõna), 1926. a. „Diagnostilisi oskussõnu“ (u. 200 sõna) ja 1929. a. suurem valimik „Eestikeelseid anatoomilisi oskussõnu“ (u. 2000 sõna).

Arstiteaduslike sõnade soetamisel on eriti silmas peetud teaduslikku täpsust. Selle kohta ütleb A. Valdes anatoomiliste oskussõnade valimiku eessõnas järgmist: „Uusi eestikeelseid oskussõnu on püütud luua nii, et nad väljendaksid võimalikult täpsamalt ladinakeelsete oskussõnade sisumõistet, ning et iga eestikeelne oskussõna oleks ainult ühe mõiste tõlgitsemiseks. Kui näiteks enne üks eestikeelne sõna „*koobas*“ oli mitme ladinakeelse sõna (*atrium*, *cavum*, *ventriculus* jne.) väljenduseks, siis nüüd on kinnistatud igale ladinakeelsele sõnale oma eestikeelne erisõna: *koobas*, *õõs*, *vatsake* jne.“¹⁰ Mõistete täpsa eristamise nõudest on tingi-

¹⁰ Eesti Arst 1929, nr. 9.

tud ka vastavad lisandatud sõnaseletused, milles püütakse selgitada sünonüümide õiget tähendust. Nii käsitletakse näiteks 1924. a. ilmunud oskussõnastiku lõpul mõisteid nagu *külmetama, külmetuma, külmama, külmuma, külmutama, külmutuma; mädanemine ja roiskumine; haav ja paise; rike, kor-ratus ja häire; haigus ja tõbi; kiduma, kõdunema, väärastuma ja manduma; kivind ja kivistis; haisema, lõhnama, leh-kama ja vinama; juhus, juht* jne. Samuti on 1929. a. „Eesti Arstis“ (nr. 6) selgitatud mõisteid nagu *avastama, leiutama, leidma; muudatus, muutus; terve, kogu; sünnitama, teki-tama, põhjustama; sündima, tekkima, toimuma, juhtuma; hüübimine ja kalgendumine; katse ja kats; värv ja värvus* jmm. Siin on näidatud, missugune on tähenduslik erinevus nominatiivselt ja genitiivselt liitunud sõnade vahel (näit. *vähktõbi, suhkurtõbi*, kuid *kõhutõbi* jne.). Tarvilikuks on peetud seletada ka uusi oskussõnastikus tarvitusele võetud liiteid ja sõnu, näit. *lubjatustama* (=entkalken), *rasvatustama* (= entfetten); *song, lamatis* (= decubitus), *veritsustõbi* (=haemophilia), *verevalum* (=haemorrhagia), *toitumus* (Er-nährungszustand), *koolnu* (= surnukeha, laip), *süstel* (= Injektionsspritze), *tüsi* (Kreutzwald'il=komplikatsioon), *sündimus* (= nataliteet, mitte *sündivus*=võime sündida), *äm-mandama* (= sünnitusabi andma), *toime* (= Wirkung), *im-muunsus* (mitte: *immunitet*) jne. Lektor J. V. V e s k i ettepanekul ja soovitusel on tarvitusele võetud ka niisugused sõ-nad nagu *valk, valkaine, haigla, lahkama, ravi, ravila, nõu-andla, kümblema* (murdesõna) jt. Üldiselt on arstiteaduslik-kudest oskussõnadest võrdlemisi paljud rahva hulgas levinud.

Arstiteaduslike oskussõnade koguga on liidetud ka ühe spetsiaalala, nimelt vaimuhaiguste ala erikomisjoni töö tulemused. See komisjon töötas 1925. ja 1926. a. ja siin tar-vitusele võetud sõnadest on mitmed, näit. *norg, -u* (murde-sõna, = Unlust), *sähvmõte* (= Einfall), *ramblus* (= remis-sioon), saanud laiemaltki tuttavaks. Samuti on liidetud üld-arstiteaduslike oskussõnadega ka odontoloogia-ala sõnad (1933. a.). Neid on seni tehtud umbes 365 (näit. *lebam* = Aufruhe, *nidur* = attachement, Geschiebe, *hambumus* = Biss jm.).

M e t s a n d u s e alal astus vastav Akadeemilise Metsa-seltsi oskussõnade komisjon kokku 1922. a. kevadel. Tööd jätkati järgnevail aastail. Kokku peeti 22 koosolekut (kestu-sega 73 tundi). Läbitöötatud sõnad avaldati ajakirjas „Eesti Mets“ 1925. a. ja äratrükina siit pealkirja all „Metsandusli-

kud oskussõnad“. Sõnastik sisaldab 943 sõna. Keelelise ekspordina kuulus ka siia komisjoni lektor J. V. Veski. Ehk küll see oskussõnastik kuigi palju uut ei too, on mitmed J. V. Veski moodustatud sõnad sellegi kaudu teed leidnud üldsusesse, näit. *tõusmed* (= Keimpflanzen), *elustara* (= hekk), *puistu* (= Waldbestand), *uluk, -i* (wildes Tier), *laikama* (= anreissen, anlaschen), *leetmik* (= Ortstein).

1922. a. septembris harutas J. V. Veski kümnel koosolekul koos vastavate eriteadlastega (leitn. Saebelmann jt.) läbi ka kaitseväelised oskussõnad. Need ilmusid trükkis veel samal aastal pealkirjaga „Sõjaväe oskussõnastik“. ¹¹ See sisaldab eestikeelseid vasteid umbes 2000-le mõistele. Paljud sellegi oskussõnastiku sõnadest on tulnud üldiselt tarvitusele, näit. *lask, rakmed, rakend, eelik* jm. Tänapäeva seisukohalt on see sõnastik juba tunduvalt vananenud.

Tehnika oskussõnu on koostatud õige mitmes osas ja mitme komisjoni poolt. Juba 1922. a. lõpul töötas vastav komisjon (J. Roosson, J. V. Veski jt.), et soetada ülikoolitöö seisukohalt kõige hädavajalikumaid tehnilise ala sõnu. Siin moodustatud sõnu on küll vastavas kirjanduses tarvitatud (näit. *lõtk* = Spielraum, *lõtkuma, lõhis* = Splint jt.), kuid trükkis seda materjali pole avaldatud.

1930. a. moodustati M. Vellema juhatusel kutsekoolide nõuete rahuldamiseks vastav tehnika oskussõnade komisjon, kes asus koos lektor J. V. Veskiga vastavaid oskussõnu soetama. Komisjoni poolt ilmus 1933. a. osa sellest sõnastikust pealkirja all „Tehnika sõnastik, I osa, masinaosad ja tööriistad“. Sõnastik sisaldab üle 1700 sõna ja püüab rahuldada eelkõige tegeliku elu nõudeid. J. V. Veski poolt soovitatud sõnadest võiks siit märkida mõningaid: *käivitama, keevitamine, joonel* (= liineal), *hõõrits* (= Reibahle), *kaabits* (= Schaber), *saagmed* (= saepuru), *sidur* (= Kupp lung) jne.

Kolmanda tehnika-ala komisjoni tööd on praegu käsil. Nimelt loodi 1937. a. algul Tallinna Tehnikaülikooli juurde vastav oskussõnade komisjon, kes asus tehniliste alade jaoks ulatuslikumat oskussõnastikku koostama. Esialgul töötati välja rida sõnu ehitustehnika (kivi-, puit- ja metall-tarindite, ehitusmaterjalide) alalt. Käesoleva aasta alguseks oli komisjonil esimesel lugemisel kirja pandud umbes 1600 sõna.

---

¹¹ Olgu märgitud, et juba 1914. a. oli ilmunud Pitka „Sõjamehe sõnastik“.

Osa neist sõnadest on avaldatud meie tehnikaajakirjades. Keelelise eksperdina võtab töödest osa J. V. Veski. Uute sõnadena on see komisjon näiteks tarvitusele võtnud sõnad *tarind* (= konstruktsioon), *korrus* (soome keelest, = majakord), *sillus* (= Träger) jt.

Üheks kõige kestvaamalt töötanud komisjoniks on Akadeemilise Ajaloo Seltsi oskussõnade toimkond (H. Sepp, J. V. Veski, E. Tender jt.) Nimelt on see komisjon 1923. a. kevadest kuni senini (20. VI 1938) pidanud tervelt 557 koosolekut, mis on kestnud 956 tundi. Selle aja jooksul on läbi töötatud kõik tähtsamad ajaloo alad, kusjuures näiteks paleograafia, numismaatika, heraldika ja sfragistika alal on tulnud täiesti teedrajavalt uusi sõnu soetada. Sõnastik sisaldab üle 20.000 sõna. Väikese valimiku (arvult umbes 750) neist sõnadest avaldas Alaline Ajaloo-õppekorralduse Toimkond 1928. a. See „Valik ajaloolisi oskussõnu“ püüab rahuldada peamiselt alg- ja keskkoolide tarbeid.

Ajaloo oskussõnastik on rikastanud meie sõnavara õige tunduvalt. J. V. Veski ettepanekuist võiks käesoleval juhul mainida näiteks järgmisi: *andam* (= Abgabe), *muistised* (= Altertümer), *päraldis* (= Appertinens), *relvistu* (= Arsenal), *läänistama* (= belehnen), *nekk* (= Blutrache), *sunnismatus* (= Bodenpflichtigkeit), *liidus* (= Bündnis), *saraskond* (= Markgenossenschaft, *võhik* (= Laie), *teetel* (= Werk), *põlg* (= Acht).

Kunstiajaloo alal moodustati Akadeemilise Kirjandusühingu Kujutava Kunsti Osakonna poolt 1924. a. vastav komisjon. Selle toimkonna töö kestis kuni 1926. a. lõpuni. Trükist ilmus „Kunstiajaloo oskussõnastik“ 1927. a. Seegi sõnastik, nagu eessõnas märgitakse, on suurel määral J. V. Veski töövaeva tulemus. Teos sisaldab umbes 800 oskussõna.

Et arhitektuuri-ala sõnavara meil senini peaaegu täiesti puudus, siis tuli J. V. Veski selle sõnastiku jaoks moodustada terve hulk uusi sõnu. Näiteina olgu siin nimetatud mõned: *kaaristu* (= Laube), *päiskivi* (= Schlussstein), *nurgis* (= Eckstück), *nivend* (= Einknickung), *uuk, -a* (= Erker), *rübikatus* (= Satteldach) jne. Mitmed siin tarvitusele võetud sõnad leidsid hiljem rakendust ka ehitustehnikas.

Keemia alal oli küll juba 1914. a. ilmunud mitu oskussõnastikku, kuid need olid vananenud. Sellepärast astuski 1924. a. kevadel prof. P. Kogermanni juhatusel kokku vas-

tav toimkond, et hädavajalikumaid keemia-oskussõnu soetada. See toimkond pidas 1924. ja 1925. a. 9 koosolekut.

Uuesti ja püsivalt asuti keemia oskussõnastiku koostamisele 1928. a. jaanuaris. Seekord ei piiratud ainult kitsa keemia alaga, vaid hakati töötama võrdlemisi laiaulatuselist eksaktteaduste sõnastikku. Peale orgaanilise ja anorgaanilise keemia sisaldab see sõnastik sõnu ka mineraloogia, tehnoloogia, füüsika, geoloogia, metallurgia, mäetööstuse, tekstiiltööstuse, värvimis-, parkimis- ja trükkimistöe, käärimisasjanduse, osalt ka farmaatsia ja meditsiini alalt. See teoksil olev sõnastik oma 25.000 sõnaga kujuneb üheks suuremaks olemasolevaist oskussõnastikest. Esimesel lugemisel jõuti sõnastiku materjal läbi vaadata 1931. a. lõpuks. Alates 1932. aastast kuni tänini on järjekindlalt töötatud (peamiselt koosseisus: A. P a r i s, L. T i g a n i k, J. V. V e s k i) selle sõnastiku ainetiku lõplikul fikseerimisel. Kuivõrd põhjalikult seda tööd tehakse, näitab kas või seegi, et senini on jõutud teisel lugemisel ainult *k*-täheni. Koosolekuid on keemia oskussõnade komisjon aastate jooksul kuni käesoleva ajani (20. VI) pidanud tervelt 457, aega on kulunud selleks 980 tundi.

Sellegi sõnaraamatu koostamisele on J. V. V e s k i rakanud väga mitmesuguseid sõnasoetamise võimalusi. Tähelepanu väärivad kolmesugused liitmisvõimalused, mida sõnade erinevate tähendussuhete märgitsemiseks tarvitatud, näit. *kloorhapu* (chlorsauer), *kloorhape* (Chlorsäure), *kloorishape* (chlorige Säure), *klooriühend*; *joodraud* (Jodeisen), *joodishape* (jodige Säure), *joodisool* (Jodsatz); *väävelhape* (Schwefelsäure), *väävlishape* (schweflige Säure), *väävliühend* jne. Rohkesti on võetud tarvitusele ka murdesõnu, nagu *tõir*, *-a* (= Stange), *lüüt*, *-i* (= Abfall), *säit*, *-a* (= Schlamm), *vääs*, *-i* (= Spindel), *tihnama* (= abdampfen), *särdama* (= rösten). Isegi soomest on laenatud (*kasar*, *-a*, *kasardama*).

Muuseas olgu märgitud, et seesama keemia oskussõnade komisjon vaatas läbi ja ühtlustas ka fotograafia sõnastiku, mis ilmus H. M a l m'i poolt Tallinna Fotoühingu väljaandel teoses „Eesti foto-almanak“ V, 1932. See „Fotograafia oskussõnastik“ sisaldab üle 2000 sõna. Mitmed J. V. V e s k i poolt loodud sõnad, näiteks *säri* (= Licht), *säritama* (= belichten), *säritlus*, *jaland* (= Stativ) jne., on tulnud igapäevases fotokeeles üldiselt tarvitusele.

F ü ü s i k a oskussõnade soetamiseks peeti 1925. ja 1926. a. viis koosolekut, kusjuures kolmest koosolekust võtsid osa

ka ülikooli vastava aine õppejõud ja lektor J. V. Veski. Neil koosolekuil täiendati senist oskussõnastikku, mis oli ilmunud juba 1919. a. (J. L a n g — O. S u l l a „Füüsika sõnastik“), umbes 70 uue sõnaga. Viimaste hulgas on ka mitmeid J. V. V e s k i poolt loodud sõnu, nagu *sumisti* (= Summer), *veel-dama* (verflüssigen) jne. Trükist ilmusid need keskkoolide tarbeks määratud täiendused 1927. a. brošüüris „Füüsika sümboolika“. Põhjalikum ülikooli nõudeid rahuldav füüsika sõnastik aga puudub tänini.

Küllaltki huvitav on märkida, et ka keeleteadus on eestikeelsete oskussõnade soetamises jäänud teistest teadusealadest tunduvalt maha. Sel alal on ilmunud ainult väike valimik oskussõnu (arvult 321), ja needki selleks, et ühtlustada grammatiliste terminite tarvitamist koolides. Valimiku koostas vastav Akadeemilise Emakeele Seltsi juures ellukutsutud toimkond (A. S a a r e s t e, J. V. V e s k i, J. A i n e l o j t.) 1925. a. kevadsemestril. Trükist ilmus „Valik eestikeelseid grammatilisi oskussõnu“ ajakirjas „Eesti Keel“ (1925, lk. 20—35). Seesama valimik ilmus ka eraldi äratrukina „Eesti Keelest“.

U s u t e a d u s e alal hakati oskussõnu soetama 1925. a. kevadel. Kolme aasta jooksul jõuti oskussõnastik esimesel lugemisel läbi harutada. Töö avaldati „Usuteaduslises Ajakirjas“ ja ka eri raamatuna 1928. a. pealkirja all „Usuteaduslisi oskussõnu“. Siin leidub umbes 4000 sõna. 1933. a. püüti oskussõnastiku koostamist teisel lugemisel jätkata, kuid paari aasta pärast katkes see töö ja on praegugi veel pooleli. Kokku on senini usuteaduslike oskussõnade komisjon pidanud 98 koosolekut (kestusega 164 tundi). Keelelise nõuandjana töötas komisjonis kaasa J. V. V e s k i. Näiteina tema sellealalisest loomingust võiks märkida sõnu: *pühak*, *pühamu* (= Heiligtum), *palvus* (= Andacht), *erala* (= Zelle) jt.

L o o m a a r s t i t e a d u s e oskussõnade loomiseks oli Akadeemiline Loomaarstiteaduslik Selts teinud eeltöid juba 1924. a. Esialgne materjal oli aga vähene ja seda oli tarvis täiendada. Oskussõnade töötlemiseks valiti vastav toimkond, millest paluti osa võtma ka J. V. V e s k i. Toimkond töötas materjali esmakordselt läbi 1926. a., kuid põhjalikumalt kaaluti oskussõnu 1930. ja 1931. aastal. Kokku pidas toimkond 54 koosolekut (151 tundi). Sõnastiku toimetab trükki toimkonna liige J. K a r l s o n. „Loomaarstiteaduslisi oskussõnu“ ilmus a. 1931 ja sisaldab umbes 5300 sõna. Et suurem osa siin avaldatud sõnavarast on välja töötatud juba teiste

alade (arstiteaduse, zoologia, loomakasvatuse) vastavates komisjonides, siis ei paku see sõnastik mitte väga palju uut.

Kirjandusteaduse ala oskussõnade soetamiseks astus vastav komisjon (G. Suits, J. V. Veski, M. Lepik) kokku 1929. a. suvel. Tööd jätkati veidi muutunud koosseisuga 1931. a. Esimesel lugemisel suudeti kirjandusteaduse oskussõnastik läbi töötada 1933. a. kevadeks. 1935. a. alustati küll ainekute teiskordset sõelumist, kuid viie koosoleku järele töö katkes. Kokku peeti sõnastiku koostamiseks 34 koosolekut. Trükist sõnastik ei ole ilmunud. Kirjandusteaduse oskussõnade komisjonis tekkinud uudissünnitistest võiks nimetada sõnu nagu *naljand* (= Schwank), *võrdum* (= Gleichnis), *hålviklause* (= anakoluut), *kaige* (= Ausklang), *põikam* (= ekskurss), *päätelaul* (= epeed), *nõõkam* (= pamflett), *lõhe*, *-me* (= Kürze) jne.

Raamatukogunduse oskussõnastiku läbitöötamiseks moodustati Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu poolt vastav toimkond. See komisjon pidas 1930. a. kevadel 8 koosolekut, kus vaadati läbi Rich. Antik' u sellekohane materjal ja püüti J. V. Veski kaasabil luua või tuletada puuduvad oskussõnad. Nii võeti siin tarvitusele näiteks sõnad *ehis* (= illustratsioon), *taandrida* (= absats), *hundkõide* (= ilukõide), *kavastik* (= süsteem), *nimistu* (= kataloog), *laenutama* (= laenuks andma), *teatmik* (= Nachschlagewerk) jne. Fikseeritud oskussõnad (arvult umbes 1100) avaldas Rich. Antik 1931. a. pealkirja all „Oskussõnastik raamatukogunduse ja bibliograafia alalt“.

Senivaadeldud aladel oli komisjonide töö olnud enam-vähem kindla ilmega. Komisjonid olid oma töö kas lõpetanud ja vastavad oskussõnastikud üllitanud või oli aastaid kestnud töö veel pooleli (näit. keemia ja ajaloo alal). Peale mainitud alade on lektor J. V. Veski tulnud kaasa töötada ka paljudes toimkondades, kus töö on kandnud juhuslikku laadi ja piirdunud tihti mõne üksiku koosolekuga.

Üheks seesuguseks alaks on võimlemine. 1920. a. suvel peeti võimlemiskursuste puhul ka paar koosolekut võimlussõnade soetamiseks. On märkimisväärne, et mitmed sel puhul Veski poolt moodustatud oskussõnad, näit. *kükk*, *poolpõõre*, *harkseisak* jmm., on jäänud tänini tarvitusele.

Töö filosoofia oskussõnade alal on olnud samuti väga ebahõltslane. On koos käidud 1920., 1922., 1930. ja 1936. aastal ja peetud 18 koosolekut, kuid süstemaatiliselt

pole filosoofilisi oskussõnu kuigi palju läbi töötatud. On harutletud ainult sõnu, mis olid ühel või teisel õppejõul kõige hädavajalikumad. J. V. Veski ettepanekutest sel alal võiks nimetada sõnu *ilmum* (= Erscheinung), *näim* (= Schein), *seadumine* (= Einstellung), *taibe* (= Einsicht), *tervus* (= Ganzheit), *isesus* (= Selbigkeit), *tavastumine* (= Einübung) jne.

Muusika oskussõnade fikseerimiseks — peamiselt kooli tarbeks — peeti 1930. ja 1931. a. 4 koosolekut, kuid see töö jäi pooleli. Samuti ei saadud algusest kaugemale ka pedagoogika oskussõnastiku koostamisega, milleks Akadeemilise Pedagoogika Seltsi vastav toimkond 1932. a. katset tegi.

Aianduse alal soetati ühenduses „Tegeliku aianduse ja mesinduse käsiraamatu“ väljaandmisega 1934. a. vastava komisjoni poolt eesti vasteid aedvilja sortidele ja ristiti rohkesti meie aedades kasvatatavaid võõrsilt pärinevaid puid, põõsaid ja lilli. Käesoleva aasta kevadel peeti rida koosolekuid aianduse oskussõnade (ka varemates väljaannetes ilmunute) kooskõlastamiseks ja lõplikuks kinnistamiseks. Näiteina võiks J. V. Veski poolt soovitatud sõnadest tuua siin järgmisi: *aiand* (= Gartenbaubetrieb), *lillendus* (= Florikultur), *hangas* (= Knüppelzaun), *laondumine* (= Ablagerung), *võistvirves* (= Afterleittrieb), *neostushali* (= Bindegrün) jne.

Edasi on J. V. Veski osa võtnud trükinduse sõnade koostamisest, aidanud soetada oskussõnu raamatupidamise, käsitöö, tennisemängu (ilmunud „Eesti tennisemäärustikus“ 1932), rahvatantsude ja mitmel muul alal. J. V. Veski on lugenud korrektuuri R. Wallner'i „Arstirohtude ladinaeestikeelsest sõnastikust“ (1920), täiendavaid märkusi lisandanud J. Manninen'i „Etnograafilisele sõnastikule“ (1925) ja Joh. Mey' „Inglise-Eesti meresõnastikule“ (1925). Viimast on ta ühtlasi kooskõlastanud geograafilise oskussõnastikuga. Üldiselt on võrdlemisi vähe neid iseseisvusaegseid oskussõnastikke, mille puhul J. V. Veski nii või teisiti pole tegev olnud.¹²

---

¹² Seesugused on: „Raudtee sõnastik“ 1922, „Muusika leksikon“ (Ed. Viisnapuu koostatud) 1923, „Mäetööstuse oskussõnad“ 1927, „Eesti rahvarohutude sõnastik“ 1929 (R. Wallner'i koostatud), „Võimlemise oskussõnad“ I 1931 ja „Valimik muusika-oskussõnu“ 1937.

Oleme jälginud eespool neid üksikuid komisjone, mille tööst J. V. Veski on aastate jooksul osa võtnud. Arvult on neid oskussõnade komisjone olnud tervelt 40, väga mitmesugustelt teadusealadelt. Mõnede toimkondade (näit. keemia, ajaloo) ainepiirkond on olnud õige lai, teiste oma (näit. grammatiliste oskussõnade ala) jällegi kaunis kitsas. Mõnedel aladel on töötanud terve rida komisjone (näit. põllumajanduse alal), teistel on aga üks komisjon töötanud püsivalt üle 10 aasta (ajaloo alal 15, õigusteaduse alal 14 aastat). Ja nõudedki on olnud neil eri komisjonidel õige erisugused: ühed on soovinud tarvitada enam rahvusvahelisi termineid, teised on aga nõudnud tingimata igale mõistele mingit eestilist vastet. Lisaks sellele on soovitud, et moodustatavad oskussõnad oma liitmis- ja tuletusviisilt vastaksid erialal tarvitatavale teaduslikule süsteemile. Samuti on olnud ka lähtekeel eri komisjonides erisugune. Enamik teadusealasiid on lähtunud vastavast saksakeelsest terminoloogiast. Mitmetel aladel, näiteks õigusteaduse ja sõjaväe alal, on lähtekeelena tulnud kasustada ka vene keelt. Loodusteaduste alal tuli eriti silmas pidada ladina keelt. Isegi kreeka keele oskus osutus tarvilikuks — ja seda nimelt usuteaduslikkude oskussõnade soetamisel. Seega nõuded, mis esitati keelelisele eksperdile, kes pidi tarvilikud eestikeelsed oskussõnad soetama, ei olnud sugugi väikesed. J. V. Veski on aga seda tööd—hoolimata selle raskustest — teinud haruldase püsivuse ja järjekindlusega.

Eriti selgub meile suur töökoorem, mis oskussõnade soetamisega J. V. Veskiile langes, kui me vaatleme, mitmest komisjoni koosolekust ta aastate jooksul on osa võtnud ja kui palju see temalt aega on nõudnud.

Nagu vastavaid andmeid kokku võttes selgunud, on J. V. Veski alates 1918. aastast kaasa töötanud tervelt 3192-l oskussõnade komisjoni istungil.¹³ Kõige kibedamate oskussõnade soetamise aegadel on Veskil tihti tulnud ühel päeval isegi mitmest vastava toimkonna koosolekust osa võtta. Töö on mõnedes komisjonides jätkunud pidevalt nii talvel kui suvel, nii argi- kui pühapäevadel. Mõnikord on üksiku toimkonna koosolek kestnud kuni 7 tundi, kuigi tavaliselt koosoleku vältus on olnud 2—3 tundi. Üldse on kõikidest nendest koosolekutest osavõtmise nõudnud J. V. Veski 7120 tundi ajakulu. Kui lähtuksime harilikust 8-tunnilisest tööpäevast, siis selguks meile, et J. V. Veski oskussõnastikkude soetamise

---

13 Andmed ulatuvad kuni 20. VI 1938.

komisjonides on töötanud 890 päeva ehk 2½ aastat järjest ilma pühapäeva pidamata. Seejuures on täiesti arvestamata jätud veel aeg, mis on kulunud mitmesuguste eeltööde tegemiseks. Pealegi on seda keelerikastamistööd tehtud eraajast, tavaliselt ilma mingisuguse tasuta.

Missugused on siis selle hiiglatöö tulemused? Selgub, et nende komisjonide töö põhjal on trükist ilmunud kokku 32 oskussõnastikku. Neist on 4 avaldatud mingisuguses vastavalaalises teoses — harilikult selle lisana — ja 28 eraldi. Äratrükina erialalistest ajakirjadest (Agronoomia, Eesti Arst, Usuteadusline Ajakiri jt.) on ilmunud 12 oskussõnastikku, iseseisva väljaandena 16. Suuremad ja sõnarikkamad on eri raamatutena ilmunud sõnastikkudest zooloogia, õigusteaduse ja loomaarstiteaduse oskussõnastik. Kokku sisaldavad kõik need oskussõnastikud umbes 65.000 oskussõna.¹⁴ Peaaegu niisama palju komisjonide poolt väljatöötatud sõnu on aga trükist veel ilmunud (näit. keemia, ajaloo jt. alad). Seega ulatub J. V. Veski kaasabil soetatud sõnade arv 130.000-ni. See suur sõnade hulk ei ole saanud aluseks ainult meie teadusekeelele, vaid on tänuväärseks rikastuseks ka eesti ühiskeelele.

Püüame alamal jälgida, missugustest põhimõtetest lähtus J. V. Veski oma keelilises loomingus ja kuidas nende põhimõtete teostamisel on suudetud arendada meie sõnavara. Juba 1908. a. — nagu varem märgitud — väitis Veski, et uute sõnade loomiseks oleks tarvis kindlaks määrata „sõnade arendamise reeglid“ ja selgitada, missugune tähendus on ühel või teisel liitel rahvakeeles. Sellega ütles Veski juba siis, et sõnade loomisel tuleb lähtekohaks võtta rahvakeel. Põhjaltikumalt käsitles J. V. Veski keelekujundamise põhimõttelist külge oma artiklis „Eesti kirjakeele edasiarendamise teedest“, mis ilmus 1913. a. koguteoses „Voog“. Siingi seab ta aluseks rahvakeelsusenõude, öeldes: „Kõik Eesti keele peasjaliseks edasiarendamiseks tarvisminevad sugemed, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses, kui omapäralises Soome-Ugri keeltepere liikmes.“¹⁵ Sõnavara rikastamise võimalusi jälgides leiab ta, et meil tuleks kõigepealt sünonüümide tähendus-

¹⁴ Muidugi pole seejuures saadud arvestada seda, et terve rida oskussõnu esineb mitmes oskussõnastikus korraka. Minul kasutada olevate andmete järgi on trükist ilmunud 64.750 sõna, trükkimata on 64.100 sõna.

¹⁵ Voog I, lk. 100.

likud piirid kindlaks määrata ja jõude seisvaid või unarule jäänud sõnu enam tarvitama hakata. Teiseks nõuab ta sõnade liitmise reeglite õiget rakendamist ja näitab, kuidas nominatiivsest või genitiivsest liitumisest oleneb sõna tähendus (näit. *käsikiri* ja *käekiri*, *metsmees* ja *metsamees*). Eriti olulisteks peab ta aga uute sõnade soetamise seisukohalt tuletusliiteid. Viimaseid tuleb ainult osata õigesti kasutada. Sõnade massilist laenamist teistest keeltest ta ei poolda. Keele omapära säilitamiseks tuleb tema arvates „kõige pealt meie endi keele varade ja ta maitse tundmises sügavemale tungida ja sealt — varematest keele rikkuse-tagavara-dest, niisamuti kui murretest — tarbe-aineid keele edasiehitamiseks juurde ammutada; küllap siis selgub, et meie sõnadevalik sugugi nii suurt nappust ega varjundustekehvust ei ilmuta, nagu meil nüüd kurdetakse“.¹⁶ Siin esitatud põhimõtteid — eriti rahvakeelsuse ja reeglipärasuse nõuet — on J. V. Veski ka hiljem silmas pidanud nii õigekeelsuse korraldamisel kui ka oskussõnade soetamisel.

Vaatleme nüüd nende põhimõtete teostamist veidi lähemalt mõnede näidete varal.

Oskussõnastikkude seisukohalt on väga oluline, et sõnad, eriti aga sünonüümidel oleksid oma kindlad tähenduspiirid. J. V. Veski ongi püüdnud, nagu arstiteadusliku sõnastiku puhul märgitud, fikseerida sünonüümide tähendust. Lisaks varem esitatutele olgu ka siin toodud mõned näited: *üdi* — *säsi* — *aju*, *toit* — *sõõt*, *-a*, *riie* — *rõivas*, *rasu* — *rasv*, *sau* — *savi*, *puu* — *puit*, *elus*, *elustuma* — *elav*, *elavnema*, *tõlkima* — *tõlgendama*, *toiming* — *tehing*, *suund* — *siht* — *eesmärk* — *otstarve*, *leping* — *sobing*, *kasu* — *kasum*, *ühik* — *üksus*, samuti ka *reaalsus* — *realiteet*, *individuaalsus* — *individualiteet* jpm.

Edasi on J. V. Veski elustanud terve rea sõnatüvesid, mis tänapäeval tundmata, kuid mis on esinenud varem keeles. Niisugused taaselustatud sõnad on näiteks *loonus-*, *loonuspalk* (= naturaal-, naturaalpalk), *kõnd*, *kõnnumaa* (= Einöde, Ödland), *elik* (= respective), *tõivama* (= versprechen), *ätel* (= toidukatlake sõduril), *nekk*, *-u* (= kättemaks), *lõiv* jt.

Eriti rohkesti on oskussõnade soetamisel kasustatud murdesõnu, mis on ammutatud peamiselt Wiedemannist. Nii mõnigi kord on nende sõnade tähendust seejuures kas pii-

¹⁶ Voog I, lk. 115.

ratud või teisendatud. Näiteina säärastest sõnadest võiksid olla *öördama* (= denuntseerima), *noolutama* (= tagasi laskma), *käibima* (= sich umsetzen), *küüp, -i* (= Nute), *võra* (= Baumkrone), *jäte, jätte* (= Abfall), *rühvel* (= Hackmaschine, Hacke), *hõrgutis* (= delikatess), *poostmine, pooste* (= Zerstörung), *tihnas* (= feinkörnig), *kasav* (= würdig), *kääv, -i* (= Spindel), *soerd* (= monstrem), *vadak* (= seerum), *jäde, -me* (= rudiment), *korgas, korka* (= kavern), *kihn, -u* (= kapsel), *koelmu* (= kudemiskoht), *kolju* (= pealuu), *roie, roide* (= küljeluu), *kuuas, kuuda* (= kirve vars), *kulles* (= Kaulquappe), *lüü* (= kliister), *roiskuna, song, nugiline, rasedus* jpt.

Võrdlemisi vähesel määral on kasustatud oskussõnadeks soome laene. Soome eeskujul on näiteks loodud sõnad *väil, käimla, kinnisvara* (sm. *kiinteistö*), *hagama* jmm. Mõni sõna on moodustatud isegi kaugemate sugukeelte (tšeremissi, ungari) vastavate tüvede põhjal, näit. *nulg* (= *Abies*) ja *kühik* (= *Degen*).

Sõnade liitmisel on J. V. Veski rakendanud võimalikult kõiki keeles leiduvaid võimalusi. Nii on ta püüdnud tähenduslikult eraldada nominatiivseid ja genitiivseid liitumisi, näit. *toitaine* (= Nährstoff) ja *toiduaine* (= Nahrungsmittel), *kogodusliige* (= kogudus ise on liige) ja *kogoduseliige, rakk-keha* (= rakuna esinev keha) ja *rakukeha* (= Zellkörper), *käsiraud* (= Handhabe) ja *käeraud* (= Handfessel), *meesnaine* (= Androgyn) ja *mehenaine, köisnõör* (= jäme nõör) ja *köienõör*, samuti ka *alkoholmürgistus*, kuid *veremürgistus, lihaskude*, kuid *lihaseümbris* jne. Lisaks sellele on ta võtnud tarvitusele veel omapärase omadussõnalise põhisõnale liitmise, näit. *aineskahi, hulgishind, ainastrükk, rakuskude, kivisrakk, rauasteras, säärisjalad, esmasabi, kaksiskirik, kinnispant* jne. Rakendatud on ka liitmist verbide ja abisõnade tüvedele, näit. *heitlaps, juhtkanal, levilaim, püsikeha, sigiosa, röövjalg, kaasomand, sissesopistis, taasteke, vaegmoone* jt. Märkida võiks veel neid üksikuid omapäraseid moodustisi, kus liitsõnast on saadud liitsõna. Niisuguste hulka kuuluvad sõnad *pärak* (< pära-auk), *lõuats* (< lõuaots) ja *mujalu* (< mujal-olu).

Kõige rikkalikumaid ja mitmekesisemaid sõnavara rikastamise võimalusi on pakkunud J. V. Veskiile aga tuletusliited. Pidades silmas liidete tähenduslikku ja tuletuslikku külge on ta neid edukalt rakendanud uute sõnade moodustamiseks. Ta ei ole aga piirdunud mitte ainult tuletuslikult produktiivsete

liidete tarvitamisega, vaid on püüdnud ühtlasi keelest leida uusi liiteid ja uusi tuletamisvõimalusi. Vaatleme alamal, mis-suguseid sufikseid Veski sõnade soetamisel on kasustanud.

us-liite varal on moodustatud pöörd sõnade tüvedest ühelt poolt tegevust või tegevuse üksikjuhtumit tähendavaid sõnu, näit. *nakatus*, *asetus*, *maandus*, teiselt poolt aga ka konkreetseid mõisteid nagu *kaevus* (= Schacht), *hoius*, *panus*, *sillus*. Käändsõnadest on **-us** abil tuletatud olu ja seisundit märkivaid sõnu, näit. *väärus* (= Unrichtigkeit), *valmus*, *tarbus* (= Brauchbarkeit), *poegus*, *huvisus*, *soolsus* jne. Tähelepanu väärrib **us**-liitelistest eriti see sõnade rühm, kus **-us** on liidetud *ma*-infinitiivi tunnusele, näit. *sündimus*, *suremus*, *toitumus*, *kaemus*, *teadumus* (= Erfahrung), *väärimus* jne. Tegevusalade märkimiseks on tarvitatud *ndus*-liidet, näit. *metsandus*, *põllundus*, *tulundus*, *mündindus*.

Liide **-e** (omastavas ka **-e**) on võimaldanud luua sõnu, mis väljendavad tegevust või teostust, varema keele eeskujul ka konkreetset eset, näit. *toime* (= Wirkung), *sanime* (= Leistung), *virge* (= Alarm), *ümme* (= Umfang), *lööve* (= Ausschlag), *vaie* (= Einspruch, Einrede, Einwendung), *ulje* (= Vorsprung), *puue* (= defekt) jt.

e-liidet (omastavas **-me**) on J. V. Veski kasustanud aga ainult konkreetsemate mõistete tähistamiseks, näit. *märge*, *märkme*, *alge*, *algme*, *teade*, *teatme*, *loode*, *lootme* (= Chance, Aussicht), *lise*, **-me** (= Anhängsel), *pike*, *pikme* (= Länge), *nide*, **-me** (= Verknüpfung) jne.

Rohkesti on ta konkreetseid mõisteid (eriti neid, mis märgivad tegevuse saadust, tulemust või vahendit) väljendanud ka *is*-liite varal, näit. *märgis* (= etikett), *pälvis* (= Erwerb), *teenis* (= Belohnung), *alis* (= objekt), *ülis* (= subjekt), *põhis* (= motiiv), *koormis*, *lõhis* (= Splint), samuti ka *avaldis*, *elatis*, *ergutis*, *soetis*, *teatis*, *toetis*, *vahetis*, *puhetis*, *töötis* (= Arbeitsprodukt), *valatis* (= Gussform, Form), *kivistis* (= Fossil) jt.

ik-liide on leidnud samuti rakendust konkreetsete mõistete märkimisel. Nii on *ik*-liite varal tuletatud oskussõnad nagu *rõõnik* (= Barriere), *tähik* (= kviitung), *loomik* (= üksikloom), *istik* (= Pflänzling), *kasvik* (= protsent), *tarvik* (= Requisite), *toimik* (= akt), samuti *märkmik*, *teatmik*, *taldmik* (= tallana esinev ese), *võlvmik* jt. Ka paljude looma- ja tai-menimede moodustamiseks on tarvitatud *ik*-liidet (*kiirik*, *kevik*, *lestik*; *põisik*, *soovildik*, *käharik*).

Pöörd sõnadest on tuletatud **ng**-liitelisi oskussõnu, mis ta-

valiselt märgivad ühekordset tegevust, näit. *avang*, *arvang*, *sobing*, *suleng*, *vääring* jne.

ur-liite abil on väljendatud isikut või asja ta püsivas esinemises, näit. *haldur*, *kasur* (= Nützling), *vibur* (= Geissel), *võnkur* (= Balancier) jt.

Koha mõiste edasiandjaks on harilikult olnud **la**-liide: *hoidla*, *pahtla* (= Lagerstätte), *lambla*, *hobula*, *seedekulgla*.

Teaduslikku rakendust on vastavat kogu, rühma ja ala tähendavate sõnade puhul leidnud liited **kond**, **-(i)stu** ja **-stik**, näit. *ladekond* — *ladestu* — *ladestik*, *taimkond* — *taimistu* — *taimestik* jt.

Eriti loodusteaduste alal on rohkesti kasustatud liiteid **-jas** ja **-nd** sarnasuse mõiste märkimiseks, näit. *käävjas* (= spindelförmig), *tõrijas* (= tütenförmig), *kellukjas*, *kilpjas*, *huuljas*, *kobarjas*, *siugjas*; *võsund* (= Ausläufer), *paljand* (= Aufschluss), *orund*, *tanund*, *sisund* jne.

Vahendi või tööriista märkimiseks on rakendatud liide **-ts**, näit. *hõõrits* (= Reibahle), *kõõvits* (= Schaber), *põkats*, *nühiits*, *kaabits* jt.

Võrdlemisi rohkesti on kasustatud ka **m**-liidet, mis märgib kas tegevuse vahendit või sellega ühenduses olevat asja, näit. *andam*, *ajam* (= Getriebe), *pugem* (= Saugloch), *tulem* (= Einkunft), *kogem* (= Absicht), *maitsem* (= Genussmittel), *ujum* (= nekton), *erim* (= variatsioon), *lukkum* (= sulgemisvahend) jpt.

Nagu eelmisest selgub, on J. V. Veski õige suurel määral sõnavara rikastuseks rakendanud mõningaid meie varem kirjanduses võrdlemisi vähe esinenud liiteid, nagu **-is** (*-dis*, *-tis*), **-e** (omast. *-me*), **-istu**, **-kond**, **-jas**, **-ts** ja **m**. Peale selle on ta aga tarvitusele võtnud ka mõningaid üpris haruldasi sufixeid, nagu seda on näiteks **-mu** ja **-ti**. Neist tähendab **-mu** kohta (näit. *elamu*, *valamu*, *tuhamu*, *pühamu*) ja **-ti** vahendit (näit. *jahuti*, *külmuti*, *loputi*, *siristi*, *nõelpihusti*, *koputi*; *ärriiti*, *uinuti*, *sööviti*).

Isegi päris uute liidete varal on ta püüdnud sõnu luua. Nii on ta näiteks **le**-liitelistest verbidest tuletanud **el**-liitelisi vahendit märkivaid oskussõnu, nagu seda on *väntel*, *tõstel*, *hoidel*, *tiirel*, *tundel* jmm. Eeskujuks oli sellele sõnarühmale üks sõna — *väänel*.

Omadussõnade soetamiseks on J. V. Veski kasustanud veel (**l**)**as**-liidet (*kõlblas*, *meelas*, *komblas*, *tundlas*) ja umbisikulise tegumoe infinitiivile liitunud **tu**-sufiksit (*mõeldamatu*, *vastuvõetamatu*, *usutamatu*). Viimase ülesandeks on väljen-

dada mitteteostatavat, mittevõidavat, näit. *vaieldamatu* on see, mille vastu ei saa vaielda, *nähtamatu* see, mida pole üldse võimalik näha jne.

Omapärase sõnasoetamise viisina väärib märkimist, et J. V. Veski on käändsõnadena tarvitusele võtnud terve rea verbi-tüvesid, näit. *vaat, -u* (= Ansicht), *tõrk, -u* (= Widerstand), *väit, -u* (= Thesis), *arend* (= Gebilde), *taand* (= Rücksprung), *ajend* (= Veranlassung), *uurend* (= gravüür), *tõend, laiend, väljend, omand, pärand* jne.

Ka pöörd sõnade alal on J. V. Veski samuti väga rohkesti mitmesuguste liidete varal sõnu loonud. Kõige enam on siin vahest rakendust leidnud *ta-* (*sta-*, *nda-*), *le-* ja *ne-*liide, näit. *viretama* (= radieren), *ennistama* (= restituieren, wiederherstellen), *sisestama* (= einbetten), *edastama* (= apellieren), *haaklema* (= klammern), *paiknema* (= lokalisieren), *moendama* (= modifizieren) jne.

Lisaks võiks märkida, et J. V. Veski on püüdnud vastet leida ka saksa *ent-*prefiksile. Nii näiteks on ta moodustanud sõnast *värvitu* pöörd sõna *värvitustama*, mis vastaks sõnale *entfärben*. Samuti on tuletatud ka rida teisi sõnu nagu *veetustama* (= entwässern), *rahvatustama* (= entvölkern) jm. Viimased sõnad tunduvad oma pikkuse tõttu veidi raskepärastena, kuigi samasugused moodustised ei puudu ka ungari keeles.

Liidete varal soetatud oskussõnade üheks puuduseks näib olevat, et samast tüvest tuletatud sõnad üksteisest häälikuliselt väga vähe erinevad. Nii näiteks on võib-olla ühiskeele seisukohalt raskevõitu erinevaid tähendusi meeles pidada kas või seesuguste sõnade puhul, nagu seda on *kohaldama* (= anwenden), *kohandama* (= anpassen), *kohastama* (= zumesen) ja *kohastuma* e. *kohanema* (= sich anpassen). Sellest hoolimata on nad siiski palju omasemad ja kergemad meile, kui teistest keeltest laenatud uued tüvisõnad.

J. V. Veski sõnasepana on püüdnud — nagu nägime — sõnavara rikastamiseks kasustada kõiki keeles leiduvaid vahendeid. Seejuures on ta eriti silmas pidanud tuletamisviisi reeglipärasust. Nii mitmeidki varem võõriti tuletatud vorme on ta pidanud ka oskussõnastikkude puhul parandama. Näiteina võiks siin nimetada maateaduse alalt sõnu nagu *mäestik, liustik*, mis omal ajal esimesid *mägestik, liugustik* kujul.

Meie tuletusõpetuse sihikindel kujundamine ja selle teadlik rakendamine oskussõnade loomisel on tulnud suureks ka-

suks eesti keelele. Need tuhanded sõnad, mis Veski poolt loodud ja oskussõnastikkude kaudu tegelikkuses vastavatel erialadel tarvitusele võetud, kõnelevad juba ise enese eest. Nende sõnade tarvitamine ei ole aga piirdunud mitte ainult kitsaste erialaliste ringidega, vaid paljud neist sõnadest — nagu varem korduvalt märgitud — on saanud kooli, kirjanduse ja õigekeelsuse sõnaraamatute kaudu meie keele põliseks varaks. Seesugused sõnad on näiteks *asula, rohtla, tase, imik, ühik, valk, maak, käive* (omast. *käibe*), *juhis, juhend, maistu, näidis, väljak, sajand, üllas, vääris, asustama, lahustama, eritama, koostama, sõltuma, loendama, läbima, liiklema, kinnistama, söövitama, avastama* jne. jne.

Oleme heitnud pilgu meie oskussõnastikkude kujunemisradadele ja näinud, kuidas viimaste 20 aasta jooksul üks komisjon teise kõrval on püüdnud fikseerida oma eriala oskussõnu. Kõikides neis komisjonides on püsivalt, ennastsalgavalt ja loovalt kaasa töötanud lektor J. V. Veski. Raske on kujutleda, missuguseks küll meie teadusekeel oleks võinud kujuneda, kui kõik need komisjonid oleksid töötanud omaette. J. V. Veski suureks teeneks jääb, et ta on suutnud keelelise ekspertina neis komisjonides oskussõnade soetamise tööd kindlate põhimõtete kohaselt juhtida. Selle tulemuseks on küllaldane ühtlus meie praeguses teadusekeeles. Seda on pidanud tunnustama isegi need, kes võrdlemisi kriitiliselt on suhtunud sellesse töösse. Nii kirjutab J. Mets „Agronomias“ 1934. a. järgmiselt: „Kui meil ei oleks pea kõigi oskussõnade korraldamisel kaasa töötanud J. V. Veski, siis valitseks oskussõnade alal küll tõeline baabelisegadus“.¹⁷

Kui Eesti iseseisvuse algusaastail meie teadusekeel pea-aegu täiesti puudus, siis võivad nüüd — tänu sellele suurele tööle — kõik meie teadlased oma töid avaldada eesti keeles. Isegi „Eesti entsüklopeedia“ ilmumine sai võimalikuks alles selle aastatepikkuse eeltöö järele, mille J. V. Veski teadusekeele loomiseks oli oskussõnastikkude komisjonides teinud.

A. Kask.

J. V. Veski et les vocabulaires de mots techniques estoniens.

Le projet de composer un vocabulaire technique en estonien naquit dès la fin du siècle dernier, mais on ne put entreprendre ce travail plus en détail que dans la seconde décade de ce siècle. Le

---

¹⁷ J. Mets, Meie keelehädad ja õigekeelsuse allikad. Äratrükk „Agronomias“, lk. 21.

besoin de vocabulaires techniques estoniens se fit plus vivement sentir à la naissance d'un état estonien indépendant, l'estonien étant alors devenu la langue de l'université et de la science estoniennes. Les représentants des spécialités scientifiques de l'université entreprirent de mettre sur pied les vocabulaires techniques avec le lecteur d'estonien J. V. Veski. A cette fin on constitua à Tartu des commissions avec les représentants des facultés, des institutions universitaires, des organisations universitaires ou professionnelles (par exemple juridique, médicale) intéressées, lesquelles rassemblèrent des matériaux touchant le vocabulaire dans leurs spécialités respectives et y travaillèrent avec l'aide de l'expert linguistique J. V. Veski. C'est ainsi que toute la langue de la science estonienne a été créée sous la direction linguistique de J. V. Veski. Au cours des vingt dernières années J. V. Veski a participé aux travaux de commissions dans quarante domaines différents. On a créé des mots pour la zoologie, la géographie, les mathématiques, le droit, l'agronomie, la botanique, la sylviculture, la médecine, le génie civil, la chimie, l'histoire, l'histoire de l'art, la théologie, l'art vétérinaire, l'histoire littéraire, la bibliothéconomie, la philosophie, etc. . . Pour ce travail J. V. Veski a eu à participer jusqu'à présent à 3192 réunions, qui ont exigé 7120 heures de temps. Par intérêt pour le développement de la langue scientifique il a fait ce travail presque complètement sans rémunération. Le fruit de ce travail a été, jusqu'à maintenant, la publication de 32 vocabulaires techniques divers, dont 28 parus comme ouvrages séparés. Les vocabulaires techniques publiés contiennent environ 65.000 mots, mais un nombre égal est encore inédit. En tout le nombre des mots créés dans ces commissions s'élève à 130.000 environ. Les plus considérables de ces vocabulaires techniques sont ceux de la chimie (des sciences techniques à proprement parler) avec 25.000 mots, de l'histoire avec 20.000 mots et du droit avec 16.000 mots. Pour l'établissement des termes techniques J. V. Veski a utilisé dans la plus large mesure les mots dialectaux estoniens, dans une mesure moindre il a puisé des radicaux dans l'ancienne langue littéraire et dans les langues apparentées à l'estonien. Dans la création des termes techniques il a eu recours abondamment à la composition de mots. Mais J. V. Veski a le plus employé la dérivation au moyen de suffixes. Tous les suffixes estoniens ont trouvé leur application (par. ex. *-us*, *-e*, *-is*, *-ng*, *-ur*, *-la*, *-kond*, *-stik*, *-istu*, *-jas*, *-nd* etc.). Il a aussi créé des mots avec des suffixes tout à fait rares ou employés seulement par lui comme *-m*, *-mu*, *-ti*, *-las*, *-el*. Le mérite de J. V. Veski est d'avoir élaboré la dérivation estonienne et de l'avoir utilisée avec succès pour l'enrichissement du vocabulaire estonien. Il a créé des milliers de mots dont un très grand nombre sont devenus d'un emploi général dans la langue estonienne commune. Il a unifié la langue scientifique estonienne qui aujourd'hui est suffisamment souple et riche pour servir aux savants estoniens dans toutes leurs spécialités. J. V. Veski, dont on célèbre cet été le 65e anniversaire, peut être considéré à juste titre comme le créateur de la langue scientifique estonienne.

Etümoloogiaid.

1. Kihnu.

Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatus „Svio-Estonica“ 1937 on Pent Nurmekund avaldanud Kihnu saarest huvitava kirjelduse „Om Kihnu. Bidrag till öns historia under svensktiden samt en förmodan om namnets möjliga härledning“ (lk. 174 jj-d). Kirjutise 176. lk-l on püütud lahendada saare nime päritolu. Pärast ürikutes leiduvate nimekujude esitamist ning nime kohta käivate vanemate arvamiste refereerimist ütleb autor:

„Söker man tyda namnet med utgångspunkt i det finsk-ugriska språkförrådet, finnas flera möjligheter.

Mycket trolig synes följande härledning vara, som hittills lämnats obeaktad: Om man utgår från det 1386 belagda *kyne ref* och antar *kyne* som genitiv till nuvarande estniska *küüs*, gen. *küüne* (finska *kynsi*, gen. *kynnen*, på svenska 'klöv', resp. 'klo', 'nagel'), så erhålles betydelsen 'klövrev', 'kloklippa'. Efter en sådan för sjömän välkänd klövformad klippa kan hela ön ha uppkallats.“

Edasi tõstab autor esile teisegi seletusvõimaluse:

„Ännu en möjlighet vore en härledning ur estn. *küna*, gen. *küna* 'tråg', 'ho'. Därigenom skulle öns faktiskt trågformiga utseende ha gett upphov till dess namn. Men även om det ingenting betyder, att detta ord saknas i finskan, där man i stället har *allas*, *kaukalo*, *purtilo*, så synes mig dock härledningen ur *kyne ref* att föredraga.“

Kinni pidades läänemere-soome keelte uurimise tänapäevastest tulemustest ja meetoditest, ei saa nõustuda kummagi etümoloogiaga, mis Nurmekund on esitanud. Kuigi 14. sajandil kirjapandud laiunimi *kyne ref* tähistab Kihnut, ei ole meil siiski põhjust arvata, et *Kihnu* oleks aja jooksul korrumpeeritud sellest sõnast, millele praeguses eesti keeles vastab *küüs*. Eesti keele arengus kõigepealt ei ole ootuspärane, et pikk vokaal + nasaal *n* võib kujuneda ühendiks lühike vokaal + *hn*, kuigi läänemere-soome keeled tunnevad mõningaid juhte niisuguse vaheldusega. Selle nähtuse kohta vt. lähemalt enne kõike L. Hakulinen, „Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-affektivischen Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen“ (Studia Fennica I, Helsinki, 1933),

lk. 65 jj-d ning mujal. Nurmekunna poolt tsit. k., lk. 176 esitatud Kihnu vanemaid nimekujusid (*Kyhna, Khyh, China, Kina, Kinö, Künö, Künö, Künööh, Kynö, Kyen, Kiena, Kühn*) vaadeldes paistab kohe silma, et autor on valesti tõlgitsenud kirjapiltide häälduslikku külge. Vanades alamsaksa ajajärgu kohanimedes ei ole *y*-ga tähistatud *ü*-d, vaid selle tähega on märgitud *i*-d või *ɪ*-d. Läti Hendrikulgi on *Chronicon Lyvoniae* ja alamsaksa ortograafia mõju all olles on Kõll kirjutanud oma katekismuse-tõlkes *effymesen* *ynymysen* 'esimese inimese', *Nynck* 'ning', *wylletz* 'vilets', *Sumala* [*rjyctiden* pereft 'jumalariigi pärast' jne. (Saareste-Cederberg VEKVM, lk. 254 jj.). Selles küsimuses vt. lähemalt E. Kobolt, „Alamsaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast“ (EK 1929, lk. 129 jj-d, eriti lk. 159 jj.). Alamsaksa keeleala põhja-osas ja Venemaa kolooniates on põhja keelte mõjul võidud küll tähistada *ü*-dki *y*-märgiga 14. sajandist alates (A. Lasch, *Mittelniederdeutsche Grammatik*, lk. 41 jj.), kuid Vana-Liivimaa ürikutes on *y* valdavas enamikus ikka *i* või *ɪ* tähistajaks. Kui Eesti alad läksid Rootsi alla, on rootsi ortograafia mõjul kohalik ametikeel, olgu ülemsaksa või rootsi, võinud käsitada kirjalikust tarvitusest enam-vähem kadunud alamsaksa keele ortograafilist märki *y*-d *ü*-ks, nõnda et *y*-ga märgitavaid Kihnu nimekujusid (*Kyhna* jne.) hääldati *ü*-ga. Rootsi ortograafia mõju häabudes võis siis kergesti tulla tarvitusele *ü*-märkki. — Edasi peab silmas pidama asjaolu, et paljudes Eesti kohanimedes, kus algkeeles on intervokaalne *h* või *h* + konsonant, esineb balti-saksale omane *h* kadu. Osalt on *h* kadu põhjustanud eesti tõelist hääldust edasiandva kirjutusviisi valesti tõlgitsemine. Alal, kus nime tunti üksnes kirjalikult, mitte aga häälduse järgi, võidi vägagi kergesti pidada *h*-d (kui ta ei olnud tähistatud *ch*-ga) ülemsaksa ortograafia omaseks vokaali pikendusmärgiks. „Dehnungs-*h*“ ei olnud algselt küll omane alamsaksale, kuid hiljemini tuleb ta kohati tarvitusele ülemsaksa mõjul (Lasch, tsit. k., lk. 21). Teiseks peab meeles pidama, et nüüdsele saksa keelele ei ole fonoloogiliselt omane *h* + heliline konsonant või intervokaalne *h*. Kuidas

praeguses balti-saksa eesti *h*-d esindab kadu, demonstree-
 rigu mõni näide ühest vanemast geograafilisest teosest
 (H. v. Bienenstamm, Geographischer Abriss der drei
 deutschen Ostsee-Provinzen Russlands, oder der Gouverne-
 mens Ehst-, Liv- und Kurland, Riga, 1826): *Toal* = *Tuhala*
 (lk. 58), *Loal* = *Lohu* (62), *Koil* = *Kohila* (62), *Viol* =
Vihula (78), *Leal* = *Lihula* (106), *Püa*, *Pia* = *Püha* (339),
Moon, *Mohn* = *Muhu* (350), *Aja* = *Ahja* (287), *Kilekond*,
 = *Kihelkonna* (347) < *kihlakonta. Peale kohanimede
 kohtab *h* kadu ka laensõnades, mis eesti keelest on tungi-
 nud saksa keelde. Näiteks võiks mainida V. Kiparsky
 teosest „Fremdes im Baltendeutsch“ (Helsinki, 1936) *Femer*,
Fiemer, *Femerstange*, *Fiemerstange* 'Gabeldeichsel' < eesti
vehmer, *vihmer* 'Deichsel' (31); *Piel*-, *Pil*-, *Pihl*(*beere*)
 'Eberesche (Sorbus aucuparia)' < *pihl*, *pihlakas* id. Kuidas
 omaaegne tõeliselt hääldatud *h* võis saksa keeles jääda
 üksnes ortograafiliseks dekoratsiooniks ning seda pealegi
 vale kohas, osutab peale juba esitatud nimekujude *Khyn*,
China õige ilmekalt *Hanila* nime saksakeelne vaste *Han-
 nehl* (Bienenstamm, tsit. k., lk. 107). Siin on lähtekohaks
 olnud eesti *hanhila. 13. sajandil kirjutati seda nime *Han-
 hele* (H. Laakmann, Zur ältesten Geschichte des Bistums
 Ösel-Wiek, ÖEST XXX, lk. 327). — Kõike mainitut arvesse
 võttes võib siis öelda, et Kihnu esitatud vanades nime-
 kujudes võib *h* olla osalt tõelise häälduse märkijaks, osalt
 aga on ta saksa keelele omaseks vokaalipikendusmärgiks.
 Viimane asjaolu on taas andnud põhjust *h* ärajätmiseks orto-
 graafiastki. Seega pole meil olemas häälikulisi ega metoodilisi
 raskusi balti-saksa *Künö*, *Küno*, *Kynö* tuletamiseks samast
 sõnast, mis praegu elab eesti keeles edasi *Kihnu* kujul.

Kihnu arvatavast vanimast nimekujust *kyne ref* olgu
 öeldud veel nõndapalju, et kuigi 14. sajandil oli lääne-
 mere-soome *ns*-ühendeis nasaal *n* eesti keeles n. ö. vokaalis-
 tunud, ei pea ometi arvama, et juba sel ajal oli saadud
 pikk vokaal üldistunud ka nendesse vormidesse, kus ei
 olnud ühendit *ns*. Ja kuigi oleks seda juhtunud, siis ometi
 säilis sellal kindlasti gen. tunnus *-n*. Praeguse genitiivi
kütüne 14. sajandi häälikkuju võis olla *künden (vt. „Eesti

entsüklopeedia“ sub märksõna „Eesti keel“). Nagu allakirjutanu on mitmele korrale eri kohtades osutanud, võisid aga vanemal ajal saksa keelt kõnelejad asendada *e*-ga mistahes eesti sõnalõpulist vokaali. Samas Kihnu nimes kohtab *e*-d veel hilisemal ajal, nagu näit. Hupel'il teoses „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland“ I, Riga, 1774, lk. 294 *Küneholm*.

Juba esitatud põhjustel pole ka võimalik, et *Kihnu* põlvneks *küna*-sõnast.¹

Allakirjutanu arvates võib *Kihnut* tuletada häälikuliselt täiesti ühtivast murdesõnast *kihn*: Wiedemann EWb *kihn* gen. *kihnu* 'Schale (von Nüssen, Getreide)'; Phl *kiHN* gen. *kihnü* 'pähkli tupp, vilja kesi, ussi kest'; AES Emm *kihèn* gen. *kihnü* 'pähkli tupp', *meittël sâOB ikkâ kihnüD üittüt*; *ju sé sts kihèn on, mis sël lehè mõDi on* [pähkliil]; AES Rei *kihen* gen. *kihnü*, *kehen* gen. *kihnâ*, *kihèn* gen. *kihnü* 'pähkli tupp, ussi kest, kest'; *kihnüD* 'keed, kliid', *odrâl klî koFD pälè tulèB, sts üèDa kihnüD, kihnüD ähk kèD*. AES-i kogud ei registreeri sõna muudest murretest. Üldisem on aga samatüveline verb *kihnama*. Selle sõna kohta eestis ja sugukeelis vt. bibliograafiat Kai Donner'i teoses „Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter“ (Helsinki, 1937), lk. 112. — On raske öelda, mida kõnesoleva laiu nimi on algselt käsitanud, kas laiu kestana merest üleskerkimist või mõnd muud looduslikku omadust. Üldiselt on see nimetüüp sisuliselt haruldane. „Üleriiklisest asumite nimestikust“ (1923) võib siia kuuluda ehk ainult *Kesimetsa* Kalvi vallas Virumaal. — Soomest näib eesti nimega ühte kuuluvat kihelkonnanimi *Kihniõ*. Lõpuks öeldagu veel seda, et Eesti rootsis on Kihnu nimeks *kin* (s. o. *kin*), mille lähtekujuks võib väga hästi olla *kihn*-.

¹ Peab vaid nõndapalju lisama Nurmekunna arvamisele: „detta ord saknas i finskan“, et eesti *küna* on muidugi ühendatav soome sõnaga *kynä*, mis Lönnroti SRS-i järgi võib tähendada muu seas ka 'rör, ränna; tapprör; rännformigt bryggkärl, rost; dricksho, ho': *kaiwon k.* 'brunnsho', *myllyn k.* 'qvarn ränna', *tervahaudan k.* 'tjärudalsränna' jne. — Vt. K. Donner, Verz., lk. 153.

2. hüll.

Wiedemann EWb tunneb Saaremaa sõnana *hüll* gen. *hüllli* 'Männermütze (von Tuch, mit einem Rand von Schafsfell)', *kätas-h.* 'runde Mütze', *sarik-h.* 'Mütze der Weiber mit zwei hornartigen Spitzen'. Mägiste on oma teoses „*oi-, ei-*deminutiivid“, lk. 207 küsimärgiga tuletanud Reigi *üll* gen. *üllli* 'talvine peakate' tüvest *üla-*, sm. *yla-*, Saareste on olnud samal arvamisel ÕEST XXX, lk. 617. Viimane autor tunneb sõna Saare- ja Hiiumaalt. Allakirjutanu on kõnesoleva sõna leidnud ka ühest Kadrina regiivärsist: *Küll tunnen isame'e ülli / Suaja üllede seasta* [EÜS VII 443 (238)]. Eesti vastete alglähteks on olnud ilmsesti alamsaksa keel; vt. Schiller-Lübben MNDWb. *hulle* 'Kopfbedeckung, Kopftuch, Mütze', *hulleken* 'eine von der einfachen *musche* (Kappe) verschiedene Kopfbedeckung', *hullenmaker* 'Mützenmacher'.

3. poornapäev.

Wiedemann'i EWb-is esineb *põrna-päew*, mille autor on tõlkinud saksa keelde 'Sonntag Invocavit'. EKA andmeil on see sõna praegugi omane Kagu-Eesti murretele: Setu Küllatuva *põrna päiv* 'teat. pühi — lihavõtte paastu esimesel pühapäeval; käiakse ka kirikus' — *põrna pāvā küdzežti põrna vatska*. Sellest vatskast on samast külast täiendav mäрге: *põrna vadzà sišše pañtti kükke vilja: kardohkit ni rükki ni kešvi, suurëv jagò ol' èks rükki*. Vatska söödi kogu perega; praegu seda enam ei küpsetata. Vastseliina Mauri *pūrna päiv*. Põlva Ala *põrna päiv* — *põrna päiv om keväjä märdzi kã sisèn; vanast ol' petserin põrna lat, vineläsil ol' siš sūr pühä; kui põrna pāväl tuiskaš, siš säš pikkäline kevväl*.

Esitatud sõna on tulnud eesti keelde venest. Dal'i Толковый словарь'i järgi on *Сборное воскресенье* 'недѣля православія, воскресенье первой недѣли великаго поста'. Dal tunneb peale selle veel vananenud sõnana *Сборный вечеръ* 'посидѣлки'. Viimane tähendus on lähedane Peipsi põhjaranniku *zbornii den'i* omale. Nimelt tähendab Vask-

narvas ja Alajõel sõna küla peopäeva, mida peetakse kaitsepühaku auks. Setumaa venelastel, kellelt just laen on saadud, esineb Dalil tsiteeritud tähendus (vt. lähemalt ERM Aastaraamat XI, lk. 56: *Сборная ярмарка*, 11. märtsil).

Paul Ariste.

Some Etymologies.

The author begins by correcting some earlier etymologies and then suggests a new one: 1. The name of the Island of *Kihnu* has been connected with the Estonian words *küüs* and *küna*. The author holds that the name derives from dialect expression *kihn* 'nutshell, husk'. 2. It has been supposed that the word *hüll* 'a kind of cap worn by men, known chiefly on the Estonian islands', derives from the stem *ülä*; actually *hüll* is a loanword based on the Low German *hulle* 'Kopfbedeckung, Kopftuch, Mütze'. 3. The expression *poornapäev*, used in South-Eastern Estonia in the sense of 'the first sunday in Lent', is shown to come from the Russian *Сборное воскресенье*.

Kahest ürgsest konstruktsioonist.

1. Üks ürgne ablatiivne konstruktsioon.

Eesti keelt iseloomustavate konstruktsioonide hulka kuuluvad väljendid nagu *ta läks harudest sädik sisse* 'er ging hinein bis zu den Hüften', *põlvest sädik* 'bis zum Knie, vom Knie an' (Wd). Samasuguseid elatiivseid konstruktsioone esineb soomes, näit. *itsen lauloi Joukahaisen, lauloi suohon suonivöistä, niittyhyn nivuslihoista, kankahasen kainaloista* (Kalevala III, 327—330).

Niisugused konstruktsioonid teatavasti on indo-euroopa keeltes väga haruldased. Erandlik on selline ablatiivne konstruktsioon nagu lad. *lateri capulo tenus abdidit ensem* 'pistis mõõga pidemest saadik külje sisse' (Verg. Aeneis II, 553); muidu aga — nagu soome-ugri keeltes üldiselt — tarvitatakse latiivseid (terminatiivseid) määrusi selle suhte väljendamiseks (näit. sm. *polviin asti* 'bis zum Knie').

Oleme juba osutanud (FUF XXIV, lk. 310, Népünk és Nyelvünk IX, lk. 21) sellele, et too käsitus, mis ilmneb sm.-e. 'põlvest, puusast saadik vees' ablatiivsetes (elatiivsetes) konstruktsioonides, nendib seda, kust kohast,

pealispinna missugusest osast alates, s. o. ülevaalt vaadatud kust arvates puutub keha allapoole lõpuni kokku mingi võõra ainega, esemega. Seevastu silmitseb latiivne konstruktsioon seda, kust saadik miski alt arvates puutub kokku võõra aine või esemega. Oleme sedastanud, et siin on tegu ablatiivi ürgse, soome-ugri algupära tarvitamisega.

Oma käsituse tõele-vastavust kinnitasime ung. kõnekäänuga *szinül teljes* 'vom Rande an voll' (praegu: *szinig teljes* 'bis an den Rand, bis zum Rande voll'), edasi paari tšr. ja ostj. andmega. Nüüd võime juurde lisada, et seda tarvitusviisi võib soome-ugri keeltest ka votjakist osutada. Munkácsi tsiteerib järgnevat lauset ühest a. 1877 ilmunud vtj. usulisest väljaandest (VotjSz. 293): *pidesišän čoš vüä pereņę* 'põlvest saadik vette minema'. Ilmesti on siin tänapäev üldisema komitatiivse konstruktsiooniga (vrd. näit *peľniz čoč vijām* 'kõrvuni vajus sisse', õieti 'kõrvaga koos'; vt. Munkácsi, m. k., Fokos, NyK XXXVI, lk. 411) segunenud algupärane ablatiivne (egressiivne) konstruktsioon (s. o. 'põlvest' × 'põlvega koos' > 'põlvest koos').

Ent seda iseloomulikku käsitust, mõtteviisi resp. selle keelelist väljendust võib jälgida ka väljaspool soome-ugri keeli ning näib, et siin on tegu ühe ühtiva uurali-altai konstruktsiooniga.

Juba ülemal-mainitud kohtades esitasime paar näidet türgi keeltest, nimelt tšuvašist ja trg. adakale murdest. On aga võimalik, et ka tšuv. postpositsioon *taran* '-ni' õieti sisaldab abl. sufiksit *-ran* ning et tal ei ole ühist — nagu arvab Paasonen, Csuv. Szój., lk. 157, 160 — postpositsiooniga *teri* '-ni'; niisugusel juhul kuuluvad siia sellisedki näited nagu *tšarboštaran tšprašně podārōžā* 'pistis (vajutas) põlvini maasse', Mészáros, Csuv. Népk. Gy. II, lk. 342; *ptlaktaran podārōžā* 'keskkehani pistis (maasse)', seals.; *lārđem kękķerdaran* 'rinnuni istusin (sisse)', seals., lk. 477.

Tähelepanu väärib asjaolu, et see konstruktsioon leidub peale soome-ugri ja türgi keelte veel ka mongolis. Kalmõki-mongolis sagedasti esineb sufiks *-tsē*, *-tsā*, mille

kohta Ramstedt nendib järgmist: „Enklitikon od. Suffix, das die Höhe 'bis zu' angibt bei Wörtern, die Körperteile od. Teile des Pferdegeschirres bedeuten“ (Kalm. Wbuch 428); oma sõnaraamatu sissejuhatuses ta kirjutab järgmist: „— — — die Endung *-tsā (-tsē)* 'bis zu, so hoch wie' — — — wird nur zur Bestimmung der Höhe (von unten gerechnet) verwendet“. Vaadakem mõnd näidet: *tsusŋ — — — mörnā öwd^o ktsā kürēD bānā* 'das Blut reicht seinem Pferd bis an die Knie' (Ramst., Kalm. Märchen 179); *tsusŋ — — — mörnā dōrētsā kürnā* 'das Blut reicht seinem Pferd bis an den Steigbügel', seals.; *belk ūstsēγān usnūr orw* 'bis zum Gurte sank er ins Wasser' (Wbuch 42); *usŋd^o amtsā orw* 'sank ins Wasser bis zum Munde', seals., lk. 10; *amtsā* 'bis zum Munde (von den Füßen ab)', seals.; *χōlātsā* 'bis zum Halse, halshoch' (seals., lk. XIV); *χōltsāγān* 'bis zu seinem Halse' (seals., lk. 428); *tōgēn bul^utsāγān gazyt^o šagd^osn* 'die Räder sanken bis zur Achse in die Erde' (Kalm. Märch., lk. 149).

See lõpp *-tsā* on samane ablatiivi lõpuga *-ča*, vt. Ramstedt, Über die Konjug. des Khalkha-Mong., lk. 115—7, Kalm. Wbuch, lk. XIV, 10, 428. Seega tuleb loendatud mongoli väljendeid nõndasamuti käsitada nagu siin aruteldud soome-ugri ja türgi kõnekäände, s. o. kalmõki *öwd^o ktsā* tähendab sedasama, mis e. *põlvest*, s. o. siis õieti 'põlvest allapoole lõpuni'.

2. Küsiva-määramatu asesõna ühest ürgsest tarvitusviisist.

Juba korduvalt on käsitletud niisuguseid konstruktsioone, kus küsiv asesõna *mi?* esineb tähenduses 'ja muud selletaolist, jne.', näit. selles soome lauses: *oliko kaksi lehmän-sorkkaa riidan aineena, vai mikä* (Hunf., Finn Olvasm., lk. 26). Eriti sage on seet arvitusviis ungaris, näit. *csak gombát mit evett* (Toldi, IX laul; Lehr, Toldi, lk. 301), 'er ass nur Pilze und dergleichen'.¹ See

¹ Nii tuleb seletada ka seda tuhmunud ung. kõnekäändu: *félig-meddig* 'halbwegs' ('pooleni või ei tea milleni, umbes pooleni').

tarvitusviis on osutunud ürgseks. On nenditud, et selline ühendus on tuntud kõigis sugulaskeelis (vt. Steuer, NyK 20, lk. 157, Kertész, Nyr. 42, lk. 7, Beke, KSz. 14, lk. 146, Nyr. 42, lk. 135, 54, lk. 155, UJb. 12, lk. 352, Fuchs, FUF 24, lk. 304, Nyr. 54, lk. 155 jne.). Enamates soome-ugri keeltes asesõna eel ei käi sidesõna.

Kirjanduses seni mainitud näiteid täiendame veel järgmistega: ostj. *īngal-muǰaln, mōmal-muǰaln i nāmbər uollji* 'veega, maaga üles tuhnitud' (õieti: 'oma vee-millega, oma maa-millega üks sõnnik') (Pápay, Északi-osztják medveénekek, lk. 121); — tšr. *šindzä-βändžəm molā* 'Augenbrauen und anderes' (Ramstedt, Bergtscher. Sprachstud., lk. 189); — mrd. *tosz kūd dzvornik mēznik* 'dort ist ein Haus mit Hof und allem' (Pelissier, Mokšamordv. Texte, lk. 11); — srj. (ka sidesõnaga, kuid ka Nyr. 54, lk. 155 tsiteeritud meie näites puudub sidesõna): *šed ponmid li mji šojis?* 'vielleicht hat der schwarze Hund es gefressen?' (Wichm., Syrj. Volksdicht., lk. 332) (õieti: 'kas must koer mis, söi ära'); *ti tani korešniṭe vundištanniḍ-da mji-da* 'te siin lõigake vihtu ja mida' (Čista'ov, 1929, lk. 13).

Sarnased kõnekäänud esinevad ka mõnes indo-euroopa keeles, ja sel alusel kaldub Leo Spitzer selles konstruktsioonis üldist keelenähtust nägema (Nyr. 55, lk. 28). Kuid asjaolu, et soome-ugri keeltes selles kõnekäänus tavaliselt ei ole sidesõna ja et see väljendusviis soome-ugri keeltes — vastupidi indo-euroopa keeltele — väga on levinud, kõneleb selle poolt, et siin on tegu ürgse soome-ugri pärandusega, kuigi loomulikult on arusaadav, et sarnasel mõtteviisil põhinevad sarnased (kohati isegi samased) konstruktsioonid võisid areneda ka teistes, mitte-sugulastes keeltes.

Meie kõnekäänu ürgset olu kinnitab seegi, et see konstruktsioon esineb ka samojeedis. Prokofjevi ostj.-samojeedi grammatikas (Селькупская — остяко-самоедская — грамматика, 1935) leiame 'mingi' tähendusega määramatu asesõna *mī* (lk. 44, 79) tarvitamise kohta järgmise iseloomustava näite: *ḥumiṭip šattilā mīlā muḥilttrik utti ḥätti-*

ñiti mättiissä miñdiissä 'людей перестреляв, целиком в воду побросал с чумами их (и со всем имуществом)', lk. 107, s. o. 'inimesed läbi lasknud, heitis ta nad kõigega vette nende kodadega (ja kõige varaga)', õieti 'inimesed maha lastes, mi(d a t e h) e s kõigega heitis vette nende kodadega-millega'. Prokofjev seletabki, et *mättiissä miñdiissä* tähendab „mitte ainult kode (telke) endid, vaid ka kogu inventari ja kõiki nende juurde kuuluvaid elanikke“ („не только сами чумы, но и весь инвентарь и все жители к ним относящиеся“, lk. 79). Määramatu asesõna *mi* selle tarvituse kohta toob Prokofjev rohkemgi näiteid (m. k., lk. 79, Ung. Jahrbücher 11, lk. 94, 296), koguni seletab sellega ka eluta esemete pluralis ilmnevat lõppu *-mi* (UJb. 11, lk. 94—5, Языки и письменность народов Севера 1, lk. 102; vt. veel Castrén, Gramm. der samojed. Spr. 274. §.).

Ent see tarvitusviis pole tuntud üksi uurali (soome-ugri ja samojeedi), vaid ka altai keeltest.

Juba on osutatud sellele, et seesugune ühendus esineb ka türgi keelis, nimelt *tšuvašis* (vt. Beke, m. k.); näit. *ep çam lažana šuni-mə n ə v ə ç sutrām* 'ma müüsin oma hobuse saaniga-kõigega ära' (Paas., Csuv. Szój., lk. 86; õieti 'oma saani-millega'. Vt. veel Ašmarin, Mat., lk. 204, Sintaksis, lk. 67—8, 368). Beke arvates „ei ole võimatu, et (see tarvitusviis) on tulnud tšuvašisse mingist sellega suhtlevast soome-ugri keelest“ (Nyr. 42, lk. 136), kuid seda käsitust me ei saa heaks kiita, mitte ainult selle põhjal, mis seni on esitatud, vaid sellegi pärast, et see konstruktsioon on tuntud ka teistes türgi keeltes. Vrd. näit. küerik: *azyq n ə m ə t ə m n ə p p ə r - j a d y* 'den Mundvorrat machten sie fertig' (Radloff, Proben II, lk. 698) (*n ə m ə* 'mis? mingi'; seega 'toidust mida' või 'toidust mingit'); *k t k n ə m ə k ö r z ö a t - t u r ü l a r*, *p u l a n n ə m ə k ö r z ö a t - t u r ü l a r* 'wenn sie einen Hirschen oder so etwas sahen, schossen sie, wenn sie ein Elentier sahen, schossen sie' (seals., lk. 691; õieti 'hirve-mida, põtra-mida'); — sarnaselt adakale: *çalgı fylan jok-my* 'ist irgendwelche Musik hier?' (Kúnos, Türk. Volksmärchen aus Adakale, lk. 44; *fylan* 'üks teatud', seega 'muusika-miski'); *iladž fylan japarlar* 'man bereitet ihm

Arznei und gewisse Sachen' (seals., lk. 13; 'Arznei und Salben', seals., lk. 53, õieti 'rohtu-midagi'); *taštan su bišej čykaramaz* 'aus dem Stein kam nichts wasserartiges heraus' (seals., lk. 168; õieti 'vesi-miski'); - o s m. *köpek-felan deme* 'koera-mida ära maini' (Kúnos, NyK XX, lk. 338); *tabandža-felan patlama* 'relva-mida ära pauguta' (seals., lk. 337).²

Kuid see konstruktsioon on osutatav ka mongolist. Kalmõki-mongolis esineb küsiv asesõna näit. niisugusteski ühendustes: *χazār-jūgtń tolyā-jūndń tārūw* 'das Halfter (was Halfter war) passte er an den Kopf (des Pferdes)' (Ramst., Wb., lk. 221. Ramstedt märgib selle tarvitusviisi kohta: „so oft in Märchen“. Vahest aga ei tule seda lauset — nagu alamal näited osutavad — mitte nii seletada: 'päitsed-miski peale-millelegi asetast', vaid nii: 'päitsed-mis', s. o. 'päitsed ja muud', 'peale-millele', s. o. 'peale ja muule'). Samuti on lugu määramatu asesõnaga: *bayγ saγ jomsān jasād* 'nachdem wir unsere Sachen (unser Reisegepäck) geordnet' (seals., lk. 219); 'komsud-mingid', s. o. 'komsud ja kõige selletaolise'). (Sarnane näide: *tši šedag jumⁿnt dotr orād bā* 'geh du in den Abtritt', Kalm. Märch., lk. 214; ilmsesti 'kuseva-mille' s. o. 'kusemise jne. kohta'.) Niisugused ühendused, kus 'mis? mingi' tähendusega asesõna käib nimisõna eel, võivad olla ainult uuemad: *jūtē klūtē irdžj* 'kam mit seinen Siebensachen, mit allem, was er hatte' (Wbuch, lk. 221; õieti 'millega-inimesega'; sarnane väljend leidub Kalm. Märchen, lk. 119); *jumtē kümte* 'mit allem, mit Volk und Vieh, mit allem (was man hat)' (Wb., lk. 246; vrd. *jumteγān kümteγān* 'mit

² Ei kuulu siia trg. *at-mat* 'Pferde oder dergleichen' taolised ühendused (vt. Radloff, Phonetik, lk. 279, Ašmarin, Mat., lk. 115, Kúnos, Oszm. Török Ny., lk. 310, NyK XX, lk. 371, Brockelmann, Grundriss II, lk. 461 jm.). Nendes nägi Radloff, m. k., küsipartiklit (< *at myi at), Bang taas otsis neis 'või' tähendusega sidesõna *ma* (Bang-Rachmati, Legende von Oghuz Qaghan, lk. 32). Siin on tegu niisuguste kaksik-sõnadega, mis on väga sagedad soome-ugri keeltes (vt. näit. Lewy, Wort- u. Satzverbindung, lk. 78 jj.) ja päris tavalised mongolis (vt. Ramstedt, Kalm. Wbuch, lk. 253).

allem, was er hatte', seals., lk. 220, õieti 'oma millega-inimesega').³

Ung. *gombát mit* 'seeni ja selletaolist' laadi konstruktsioonid seega on sellis-d ühendused, mille teisikud täninigi elavad uurali-altai keeltes. Ükskõik missugune on meie arvamine selle konstruktsiooni algupära ja mitmesuguste keelte konstruktsioonide omavahelise suhte kohta, selle konstruktsiooni kuju ja tarvitust tuleb käsitada iseloomustavaks uurali-altai keeltele.

Budapest.

D. R. Fuchs.

Sur deux constructions archaïques.

1. La construction 'jusqu'au genou dans l'eau etc.' s'exprime en ouralo-altaïque par l'élatif ou l'ablatif. Dans cet article l'auteur présente de nouveaux exemples sur cette expression du votiak, du tchouvache et du mongol. 2. L'emploi du pronom interr. *mi* dans le sens de 'et des autres (semblables), etc.' est très répandu dans les langues finno-ougriennes. L'auteur constate le même emploi encore en samoyède, en turc (kuérik, dialecte d'Adakale, osmanli — le tchouvache ayant déjà mentionné avant) et en mongol.

-uma-intransitiivide tarvitamise piiri küsimus.

Sufiksiga *-u[ma]* (*-i[ma]*) tuletatud intransitiivverbide hoogus levik viimase kolmekümne aasta jooksul on meie keeleuendusliikumuse silmapaistvamaid võite (ajaloolisi andmeid selle verbiliigi ennekeeleuendusaegse seisundi ja suurema levimise algus-aja kohta annab J o h. A a v i k, *uma-lõpulisel refleksiivid*, 1920, lk. 8 jj.). Selle leviku „ürgjõulisust“ iseloomustab kõige paremini nähtus, et kõnesoleva liikumuse peamine algataja ning hooandja J o h. A a v i k nüüd on sunnitud välja astuma selle suffiksi liiga rohke tarvitamise vastu (vt. tema Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika, 1936, lk. 15, 16 ja 390; Aaviku tagasitõrjuvat seisukohta selles küsimuses toetab ka A. S a a r e s t e, Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest, 1937, lk. 13 ja 14). Seisukorda karakteriseerib teisest küljest veel asjaolu, et meie õigekeelsus-sõna-

³ Leo Spitzeri poolt mainitud itaalia *pareva un bue, come* 'selline, nagu oleks härg või mis' konstruktsioonile lähedal seisvast mongoli konstruktsioonist vt. Sanžeev, *Синтаксис монгольских языков*, 1934, lk. 74–75.

raamatud lubavad *-uma* tarvitamist palju suuremas ulatuses, kui seda heaks kiidab Aavik, s. o. meie nn. „ametlik keel“ on kõnesoleva keeleuendus-vormi suhtes sallivam kui keeleuenduse juht ise.

Allakirjutanu arvates tuleks enne *-uma* tarvituse piiristamist küsimust veel kaaluda kõnesoleva sufiksi tähendusliku külje ja kirjakeele süsteemi seisukohalt. Kui alljärgnevad read selleks ka omalt poolt suudavad kaasa aidata, siis on nende ülesanne täidetud.

1. *-uma* ja *-nema*.

Enne kui asuda piiritlema *-u[ma]*-liiteliste ja muude intransitiivide vahekordi, püüdkem tõmmata piir *-u[ma]* ja temale tähenduslikult kõige lähema sufiksi *-ne[ma]* esinemispiirkonna vahele.

Üldiselt on juba teada, et kuigi niihästi *-u[ma]* kui ka *-ne[ma]* võivad väljendada üleminekut ühest seisukorrast teise, nende peamiseks tähenduslikuks erinevuseks on see, et *-ne[ma]* tähendab rohkem järk-järgulist, vähehaavalist üleminekut, kuna *-u[ma]*-sufiksil seda varjundit ei tarvitse olla (näit.: *kehvenema* 'järkjärgult kehvemaks muutuma' — *kehvuma* 'kehvaks muutuma [ükskõik kas aeglaselt või kiiresti]', *tuhmenema* — *tuhmuma* jne.). Sellest tähenduslikust tunnusest aga piiri tõmbamiseks üksinda ei piisa, sest on küllalt juhtumeid, kus *-u[ma]* ega *-ne[ma]* ühest seisukorrast teise siirdumist ei tähenda (näit.: *etenduma* 'etendatav olema', *viskuma* 'end viskama, visatav olema', *esinema* 'esil, nähtaval olema', *järgnema* 'järel[e] liikuma' jne.) või kus tähenduslikud vahekorrad ei ole päris selged.

Tuleks võtta kõigepealt põhimõtteks, et kui mingis tähenduses on kodunenud sufiks *-ne[ma]*, siis ses samas tähenduses *-ndu[ma]* on üleliigne (näit. kui on olemas *avanema*, *kogunema*, *vajanema*, siis ses samas tähenduses ei tuleks tarvitada vorme *avanduma*, *kogunduma*, *vajanduma*, kuigi viimased on tuletuslikult täiesti korrektsed). Järelikult peaksid omas tähenduses jääma *-nema*-lõpulistena püsima verbid nagu *arenema* (EÖS annab ka *arenduma*; viimane ei võiks seega mitte tähendada 'arenema', vaid tal peaks olema mingi teine tähendus, näit. 'arendatav olema'), *edenema*, *eelnema*, *esinema*, *ilmnema*, *järgnema*, *kodunema*, *kujunema*, *kõdunema*, *muganema* (EÖS annab ka *muganduma*), *mädanema*, *põhjenema*, *põlvnema*, *rajanema* (EÖS annab ka *rajanduma*) jne., samuti kõik

komparatiiviga tähenduslikus seoses olevad *-nema-*verbid, nagu *külmenema* ('külmemaks muutuma'), *laienema*, *kitšenema*, *pikenema*, *lühenema*, *suurenema*, *vähene-ma*, *kaugenema*, *lähenema* jpt.

Erinevas tähenduses võib *-nduma* aga *-nema* kõrvval küll esineda, näit.: *alanema* ('alemale vajuma, laskuma') — *alanduma* ('end alandama'), *ülenenema* ('kõrgenema, tõusma') — *ülenduma* ('end ülendama, ülendatav olema'), *vabanema* ('vabaks pääsema') — *vabanduma* ('vabandatav olema'), *taganema* ('tagasi tõmbuma') — *taganduma* ('tagandatav olema, end tagandama'), *väljenema* ('[vähehaaval] välja ulatuma v. tulema') — *väljenduma* ('väljendatav olema' [vrd. veel *väljuma* — kolmandas tähenduses]) jne.

Osalt eelmisestki võib ühtlasi järeldada, et transitiivseile verbidele tähenduslikult täpselt vastavad intransitiivid on tavaliselt *-uma-* ja mitte *-nema-*lõpulised ehk, teiste sõnadega, transitiividest tuletab vastavatähenduslikke intransitiive esijoones *-uma* ja mitte *-nema*. Kui võrdleme verbe *alanema* — *alandama* — *alanduma*, siis näeme kohe, et *alandama-*verbile on *-uma-*lõpuline *alanduma* tähenduslikult lähem kui *-nema-*lõpuline *alanema* (viimane on tuletuslikus ja tähenduslikus seoses rohkem *alatuvega*); niisamuti on lugu näit. *külmenema* — *külmama* — *külmuma* puhul: tähenduslikult lähedalt seotud on *külmama* ja *külmuma*, kuna *külmenema-*verbil on erivarjund, mis kummalgi esimesel puudub. Käesoleva põhimõtte kohaselt tuleks eelistada *-uma-*lõpulistena näit. järgmisi verbe: *asenduma* (kui juba *asenema* tarvitada, siis teises tähenduses), *eranduma*, *etenduma*, *pühenduma*, *rakenduma*, *tõenduma*, *võõranduma* (*võõranema-*sõnal on teine tähendus) jne.

Eelmise põhimõtte erandena võiksid küsimusse tulla ainult need vähesed juhtumid, mil intransitiivi moodustab üksnes *-nema*, kuna vastavat *-uma-*lõpulist kuju ei ole tarvitusel, näit.: *avama* — *avanema*, *koguma* — *kogunema* jt. Samuti võiks küsida, kas ei kuulu erandite hulka ka verbid nagu *kivinenema* — *kivistuma*, *killunema* (kui seda vormi üldse kirja-keeles soovitavaks pidada) — *killustuma*, *tutvunema* — *tutvuma*, *lagunema* — *laguma*, *loojenema* — *loojuma* jts., mil silmatorkavat tähenduslikku vahet ei ole. Ometi saab ka siin, kes tahab, tähenduslikke varjundeid eristada, kui silmas pidada, et *-nema* tähendab tavaliselt vähehaavalist olukorramuutust. Selge tähenduslik vahe on muidugi olemas *jagunema* ja *jaguma*, *lahknema* ja *lahkuma*, *poolnema* ja *poolduma*, *piirnema* ja *piirduma* jts. vahel.

2. -uma ja muud intransiitivid.

Frekventatiivide-retsiprookidega (sufiks *-ele[ma]*), kontinuaatiivide-diminutiividega (sufiks *-tse[ma]*) ja onomato-poeetilis-deskriptiivsetega (sufiks *-ise[ma]*) on *-uma*-verbi-del piirid muidugi selged: siin mingeid segiminekuuid ei saa olla (vrd. näit. *visklema* — *viskuma*, *rõõmutsema* 'rõõmus olema' — *rõõmustuma* 'rõõmsaks saama', *kärisema* — *käris-tuma* jne.).

Erilisi raskusi ei tekita ka momentaanid (sufiks *-a[h]ta[ma]*); nagu juba korduvalt rõhutatud (vt. näit. E. Muuk ja M. Tedre, Lühike eesti keeleõpetus II, 1936, lk. 34; Joh. Aavik, Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika, 1936, lk. 15), tuleb momentaane tarvitada alati *-ama-* ja mitte *-umä-lõpulistena*: *seisa[h]tama*, *naera[h]tama*, *võpa[h]tama*, *ehmatama*, *jahmatama*, *sähvatama* jne. Tülikamad on juba need, õnneks võrdlemisi vähesed juhtumid, mil momentaanid on oma kujult tavalisest erinevad ning seega keskmisele keeletarvitajale raskemini äratuntavad, näit. *libastama*, *minestama*, *punastama* (vrd. lõuna-eesti *punahtama* — *punahtuma*) jt. Siin tuleks allakirjutanu arvates jätta soovijaile võimalus tarvitada ka *-umalõppu*; eriti käib see *punastama* kohta, mis on kirjakeeles võrdlemisi harilikuks saanud (vrd. ka sm. *punastua*). Kes tahab ning suudab, võib *punastama* ja *punastuma* vahel teha ka tähenduslikku vahet — *punastama* 'äkki (näost jne.) punaseks minema' (momentaan) ja *punastuma* 'punaseks muutuma, ikka rohkem punetama hakkama' (tavaline *-uma*-intransitiiv), näit.: *tütarlaps punastas*, aga: *õhtutaevas punastus ikka rohkem ja rohkem*.

Kõige vaieldavamaks on aga kujunenud vahekord ühelt poolt *-u[ma]*-liiteliste ja teiselt poolt *muude*, eespool mainimata intransiitviivide vahel. Siin on olemas rühm verbe, mida ühes ning samas intransiitviivses tähenduses ühed tarvitavad *-uma-lõpulistena*, teised mitte, näit.: *ulatama* — *ulatama* (on esinemas niihästi *see ulatus kaugetele* kui ka *see ulatas kaugetele*), *peatama* — *peatama*, *külmutama* — *külmutama*, *külmuma* — *külmuma*, *sukelduma* — *sukelduma*, *äparduma* — *äparduma*, *kummarduma* — *kummarduma*, *purskuma* — *purskuma*, *kurvastuma* — *kurvastuma*, *rõõmustuma* — *rõõmustuma*, *imestuma* — *imestuma*, *vihastuma* — *vihastuma*, *pahanduma* — *pahanduma*, *emigreeruma* — *emigreeruma*, *progresseeruma* — *progresseeruma* jt. Aavik, EÕÕ, lk. 15, 16, 390 ja 391). Nagu juba eespool mainitud, soovivad mitmed tuntud keeleteadlased neis verbides

-u[ma]-liidet üldse mitte tarvitada, vaid piirduda igas tähenduses ainult kas -ama- või -ima-lõpulisel vormiga.

Allakirjutatule näib siiski, et neil juhtumel -uma suhtes väga tagasitõrjuval seisukohal ei tarvitseks olla; -uma-l on ka neis verbides oma ülesanne täita. Kõigepealt on salgamatu tõsiasi see, et -uma tõttu on meie kirjakeel ühe elujõulise vormi võrra rikastunud, peetagu seda siis keelele kasuks või mitte. See uus vorm on, nagu öeldud, viimaseil aastakümneil meie kirjakeeles ja noorema sugupõlve kõnekeeles väga hoogsalt levinud, tungides ka nende verbide alale, kus senini tarvitati nii transitiivses kui intransitiivses tähenduses üht ning sama vormi. Sellel edasitungil on suureks tõukejõuks olnud analoogia: olemasolevate -uma-verbide eeskujul moodustati ka teisi, näit. *muutma* — *muutama*, *kordama* — *korduma* eeskujul ka *peatama* — *peatuma*, *ulatama* — *ulatuma* jne. (soome keele oskajaid toetas seejuures ka viimase eeskuju: vahekorrad nagu *ulottaa* — *ulottua*, *kylmettää* — *kylmettyä* jts. on ju sama laadi). Analoomia mõju on aga keelele harilikult kasuks, mitte kahjaks. Teiseks tuleb silmas pidada, et -uma edasitungi tõttu on ühes osas verbides tarvitus lõõnud kõikuma: üks ning sama verb esineb ühtedel -uma-lõpulisena, teistel mitte. Seetõttu suur osa keeletarvitajaid ei tea enam kindlasti, kumba võistlevat vormi eelistada, ja siin on juba vajalik, et tarvitajale appi tuleks reegel, millele ta kahtluse korral saaks toetuda. Reegel peaks tegeliku tarvituse kõikumise korral leidma tuge esijoonel kirjakeele süsteemist. Süsteemile on aga omakorda kasulik analoomia ühtlustav mõju. Seega jõudsimel välja samale punktile: analoomilisi -uma-vorme tuleks endistele mitte-uma-listele vormidele põhimõtteliselt eelistada. Näit. kui meil kord juba on -uma-lõpulisel *nurjuma*, *luhtuma*, *ebaõnnestuma*, siis on põhimõtteliselt parem tarvitada -uma-lõpulisena ka nendega tähenduslikus suguluses olevat sõna *äparduma*; viimane on rohkem kirjakeele süsteemi pärane kui *äpardama*, mis reegli seisukohast on erand.

Küsitav on aga, kui kaugele seesuguse eelistamisega minna. Sest on olemas verbe, milleni -uma-analoomia tänini ei ole ulatunud ning vaevalt kunagi ulatubki, näit. *magama heitma* (mitte: *heituma*), *kauplusse sisse murdma* (mitte: *murduma*). Allakirjutatule arvates tuleks see ulatuse küsimus lahendada lähtudes asjaomaste verbide tähendussisulisest küljest.

-u[ma]-sufiksi tähendus on ju üldiselt teada: ta väljendab kas endale sihitud tegevust (näit. *viskuma*

'end viskama, visatav olema', *tükelduma* 'tükeldatav olema') või enda üleminekut mingisse teise seisukorda (näit. *kehvuma* 'kehvaks muutuma'). Seejuures olgu kohe rõhutatud, et ta tavaliselt mitte ei tähenda mingis seisukorras olemist (välja arvatud muutumis-, liikumisseisukord) nagu sageli muud intransitiivid; tema sisu ei iseloomusta staatilisus, vaid dünaamilisus. Viimast väidet illustreerivad näited nagu *mustendama* — *mustuma*, *elutsema* — *elustuma*, *aurama* — *auruma* ('auruks muutuma'), *hullama* — *hulluma*, *esinema* — *etenduma* ('etendatav olema'), *visklema* — *viskuma* jt.: kuna esimesed intransitiivid väljendavad mingis seisukorras olemist või üldse olemist (*mustendama*, *elutsema*, *esinema*) või kui omaalgatuslikku tegevust, siis ühetaolisena kestvat (*hullama*), tähendavad seevastu viimased millekski muutumist (*mustuma*, *elustuma*, *hulluma*) või mingi tegevuse all olemist (*etenduma*, *viskuma*). Kui lähtuda neist vahekordadest, siis peaksid verbid *kurvastama*, *rõõmustama*, *pahandama* intransitiividena tähendama 'kurb, rõõmus, pahane olema' (seda nad muu seas tähendavadki), seevastu verbe *kurvastuma*, *rõõmustuma*, *pahanduma* tuleks tõlgitseda 'kurvaks, rõõmsaks, pahaseks muutuma' (mitmed neid selles tähenduses tarvitavadki). Niisamuti peaks selle põhjal olema selge, et õige on tarvitada näit. *funktioneerima* ja mitte *funktioneeruma*, sest see verb ei tähenda mitte millekski muutumist või mingi tegevuse all olemist, vaid tegevuses olemist.

Teiseks iseloomustab *-u[ma]*-sufiksi tähendussisu harilikult teatav passiivsuse, tahtmatuse, võiks öelda koguni automaatsuse moment (seepärast tõlgitaksegi tema abil sageli teiste keelte passiivi). Näit. *külmuma*, *murduma*, *kivistuma* tähendab mingi väljaspoolse teguri toimel külmaks minemist või purunemist või kiviks muutumist sellest hoolimata, kas asjaomane objekt seda ise tahab või mitte, *tükelduma* väljendab түкeldatav-olemist, mitte ise enese түкeldamist, *vabastuma* tähendab rohkem vabaks pääsemist kui ise enese vabastamist jne.; vrd. samuti: *peegelduma* ('[tahtmatult] peeglis või nagu peeglis paistma': „oksad peegelduvad vees“) — *end peegeldama* ('end [tahtlikult] peeglis vaatama': „mis sa seal jälle ennast peegeldad!“), *vabanduma* ('vabandatav olema': „need teod vabanduvad sel juhtumil iseenesest“) — *end vabandama* ('endale vabandusi otsima või leidma': „ta vabandas end sellega, et...“), *muutuma* ('teiseks minema': „ajad muutuvad“) — *end muutma* ('endale [väliselt või sisemiselt] teist ilmet andma': „ta püüdis end paremaks muuta, kui ta oli“) jne. Aga, võidakse küsida,

kuidas on siis lugu verbidega nagu *anduma*, *pühenduma*, *rakenduma* jts.? Kas need ei tõenda vastupidist, sest võib ka tahtlikult, omal algatusel millelegi anduda, pühenduda jne.? Peab ütleva, et need ei ole siiski päriselt erandid, vaid pigem piiripealsed juhtumid, sest on küllalt olukordi, mil passiivsel, mingi väljaspoolse tõuke vm. mõjul millelegi andutakse jne. (näit. joomisele vm. pahedele andumise korral); pealegi peab arvestama, et näit. *pühenduma*, *rakenduma* ei tähenda mitte ainult 'end pühendama, end rakendama', vaid ka 'pühendatav, rakendatav olema' (näit.: „isamaale pühenduvad [= pühendatavad] jõud“, „selles leiutises rakendunud [= rakendatud] printsiip“ jt.). Seesuguste piiripealsete juhtumitega võrreldes on küll tõelisemateks eranditeks verbid nagu *riietuma*, *rõivastuma* jt., mis tähendavad harilikult aktiivset, tahtlikku enese riietamist jne. -u[ma]-sufiksi tähenduslikku üldpilti need erandmoodustised siiski kuigivõrd rikkuda ei suuda, sest esiteks on neid nähtavasti väga vähe ja teiseks on koguni küsitav, kas korrektses kirja keeles ei tuleks *riietuma*, *rõivastuma* asemel reeglipäraselt öelda *end riietama*, *end rõivastama*, niisamuti nagu öeldakse *end kammima* (mitte: *kammuma*), *end minkima* (mitte: *minkuma*) jne.

Eelmisest tähenduse iseloomustusest on ka selge, miks öeldakse näit. *kauplusse sisse murdma* või *lahingus vaenlase ridadest läbi murdma* ja mitte: ... *sisse murduma*, *läbi murduma*, sest *murdma*-sõna sisaldab siin nii palju aktiivsust, et passiivne *murduma* seda kuidagi väljendama ei küüni. Sellelt seisukohalt näikse ka õige olevat öelda *kellegagi kohtama* (pro *kohtuma*), *kohtamisele minema*, kui on jutt ettekavatsetud, ette kindlaks määratud kohtamisest, sest *kohtuma* peaks ju õieti tähendama 'juhuslikult, tahtmatult kokku sattuma'. Samuti on vist päris reeglipärane hoiatada *hoia end!* (pro *hoidu!*), *hoia alt!* või *hoia rongi eest!*, niisama öelda *süüalune hoidis kohtu eest kõrvale*, sest siin on tegemist aktiivse „enese naha hoidmisega“, kuna *millestki hoiduma* võiks tähendada 'midagi mitte tegema, millegi suhtes tagasitõmbunud olema', näit.: *ta hoidus vahele segamast*; õige on muidugi ka *alal hoiduma*, sest *hoiduma* tähendab siin 'hoitav olema, säilima'.

Eelöeldust võib ka järeldada, et ei ole sobiv viisakusvormelina öelda *vabandun!* pro [*palun*] *vabandust* või [*palun*] *vabandage!*, sest, nagu nägime, on *vabanduma*-verbil passiivne tähendus 'vabandatav olema'; ja isegi siis, kui me sellele verbile omistaksimegi aktiivsema tähenduse 'end vaban-

dama', ei ole viimane kõnesolevaks viisakuskõnekäänuks kohane, sest selle kõnekäänu sisuks ei ole ju mitte: 'ma ise vabandan ennast või oma tegu', vaid: 'ma palun teistelt, et nad minu tegu vabandaksid'. Seltsamalt seisukohalt tuleb ka tagasi tõrjuda viimasel ajal ikka rohkem levima hakanud kõnekäänd *kellegagi käituma pro kedagi kohtlema v. käitlema*, sest esiteks ei suuda *käituma*-verb aktiivsusest võistelda *kohtlema*- või *käitlema*-verbiga ja teiseks annab ka saksa-venepärane reksioon *kellega* (vrd. *mit jemandem umgehen, obraštšatsja s kem-nibudj* = kellegagi ümber käima) siin asjale hoopis ebakohase maigu (mis oleks, kui ütleksime *kedagi esitlema* asemel näit. *kellegagi esinema!*).

Aavik (uma-lõp. lk. 11, teine allmärkus; EÕÕ lk. 16) teeb vahet: *ta andis alla* — *ta andus tegevusele, ta heitis magama* — *ta heitus vette, ta pööras sõbra poole* — *ta pilk pöördus sõbra poole, saadik kummardas vürsti ees* — *ta kummardus aknast välja*. Kuigi Aavikul näikse osaliselt olevat õigus, ei tundu need eristused siiski olevat päris vastuvõetavad. Kõigepealt on *alla andma* kõrval *alistuma* analoogial võetud tarvitusele ka *alla anduma* (vt. näit. EÕS sub „kapituleeruma“), ja kuna *anduma*-verbil, nagu eespool nägime, ei puudu ka aktiivsuse varjund, siis peaks siin *-uma* olema igati võimalik. Ühendid *magama heitma, voodisse heitma* jts. peaksid rahvapäraste eranditena küll sel kujul ka kirjakeelde püsima jääma; nendeni ei ole *-uma*-analoogia ulatunud, pealegi on *heituma*-sõna tuntud esijoones 'hirmuma'-täendus, nii et sedasama sõnakuju ka 'end heitma' tähenduses rakendada ei ole üldse soovitatav. Küsitav on ka, kas *ta heitus vette* asemel juba tähenduslikkudel põhjustel ei ole parem öelda *ta heitis end vette*, sest see toiming on tavaliselt nii aktiivse sisuga, et *-uma*-vormist selle väljendamiseks nagu ei piisaks; küll aga on *heituma*-vorm võimalik lauseis nagu *visatav puutükk heitus vette*, sest siin tähendab *heituma* 'heidetav olema'. Õige on muidugi: *ta pilk pöördus sõbra poole*; sellisel juhtumil ei tohiks aga taunitav olla ka analoogiline *ta ise pöördus sõbra poole* (pro: ... *pööras*), nagu paljud tarvitavadki, sest *pöörduma* kuulub nagu *anduma*-gi nende piiripealsete verbide hulka, mis võivad olla nii passiivse kui ka aktiivse tähendusvarjundiga (võib näit. automaatselt kellegi poole pöörduda või ümber pöörduda, kui kuuldakse mingit häält, võib seda teha aga ka tahtlikult, ettekavatsetult). Aavikuga ei saa nõus olla ka *kummardama* — *kummarduma* küsimuses; viisakuskummardused toimuvad ju tavaliselt niivõrd automaatselt, et poleks sugugi liig öelda: *saadik kummardus vürsti ees*; palju

aktiivsema sisuga on see verb lauses *ta kummardus aknast välja*, nii et viimasel võiks *kummardama*-vorm ennem küsimusse tulla. Kõige lihtsam on aga siingi, nagu *pöörduma* puhul, teha vahet transitiivse *kummardama* (näit.: *kedagi kummardama, pead kummardama*) ja intransitiivse *kummarduma* (näit.: *kellegi ees kummarduma, aknast välja kummarduma*) vahel. Kuna siinsed küsimused on alles vaieldavad ja kirjakeele arengusuund sel alal lõplikult selgumata, siis on vist kõige soovitamam jätta küsimus esialgu lahtiseks, s. o. lubada võrdses tähenduses tarvitada niihästi *alla andma* kui *alla anduma*, *kellegi poole pöörama* kui ka *k. p. pöörduma*, *kellegi ees kummardama* kui ka *k. e. kummarduma*; vorm *heituma* tähenduses 'end heitma' tuleks aga tunnustada ebasoovitavaks.

Avavik väidab (EÕÕ lk. 15), et verbe, mis ilma *-u[ma]*-sufiksita on niikuinii puhtintransitiivsed, tuleb tarvitada ilma *-u[ma]*-ta. Allakirjutanu päris tingimusteta seda aktsepteerida ei tahaks. On ju õigus, et kui intransitiivil ei ole *-u[ma]*-sufiksi tähendust, siis pole talle vaja ka *-uma*-vormi. Seda võib öelda näit. intransitiivide kohta nagu *kestma*, *kostma* 'kuulda olema, kõlama', *paistma* 'nähtaval olema', *vältama* jts., mis tähendavad mingis kestvas seisukorras olemist: vormid *kestuma*, *kostuma* jne. s. e. sama tähenduses on tarbetud ning ebasoovitavad. Õigus on ka, et kuigi intransitiivil on tähendus, mis *-u[ma]*-sufiksile sobiks, aga kui ta on mitte-*uma*-lisena keeles juurdunud ning *-uma*-analoogia temani ei ole ulatunud, siis ei ole mõtet seda *-uma*-vormi temale ka peale suruda. Näit. verbide *algama*, *lõppema*, *pleekima [pleegin]*, *sündima [sünnin]* jts. asemel oleksid ju kirjakeele süsteemi seisukohalt täiesti võimalikud vormid *alguma*, *lõppuma*, *pleekuma*, *sünduma [sündun]* resp. *sündima [sündin]* jne.; viimaseid me siiski eelistama ei hakka, sest kindlat keelepruuki, mis kirjakeelele iseenesest ei ole otse kahjulik, ei ole kunagi soovitatav puhtteoreetilistel kaalutlustel muuta. Iselugu on aga intransitiividega, mil on *-u[ma]*-sufiksile vastav tähendus ning mille tarvitusviis *-uma*-analoogia tõttu on juba kõikuma löönud: nende puhul on *-uma* põhimõtteliselt eelistatav. See käib näit. verbide nagu *äparduma* (vrd. samatähenduslikke *nurjuma*, *luhtuma*, *ebaõnnestuma*) ja *sukelduma* kohta (vrd. *vee alla laskuma*; EÕS annab *sukeldama*-sõnale juba transitiivse tähenduse; kui viimane läbi lööb, siis on seda enam põhjust intransitiivse *sukelduma*-vormi tarvitamiseks). Kes aga viimatimainitud

-uma-lisi intransitiive ei soovi, sel olgu esialgu lubatud tarvitada intransitiivses tähenduses ka *-ama*-vormi, kuni kirja-keele tarvitus rohkem kristalliseerub. Võrdselt *-ama-* ja *-uma*-lisena olgu lubatav tarvitada ka verbi *ikaldama* — *ikalduma*, mis on *äparduma*-sõnale tähenduslikult lähedane. *a*-tüvelistena peaksid aga püsima jääma kivistunud adjektiiv-partitsiibid *catanud* ja *elatanud*; nende muutmiseks poleks kirjakeele süsteemi seisukohalt mingit mõtet.

Nägime, et kindla keelepruugi korral pole mitte-*uma*-lise intransitiivi asemel või kõrval mõtet tarvitada s a m a t ä h e n d u s l i k k u n i n g s a m a t i i v e l i s t *-uma*-intransitiivi. E r i n e v a s t ä h e n d u s e s v ö i b a g a *-uma*-vorm samatüvelise muu intransitiivi kõrval küll esineda, näit.: *kuivama* ('niiskust kaotama': „kuivanud pesu“) — *kuivuma* ('kuivetuma, kuivolluseks muutuma': „kuivunud muumia“; *kuivuma* ei ole tuletatud verbist *kuivama*, vaid adjektiivist *kuiv*, samuti nagu *kehvuma* adjektiivist *kehv*), *külmetama* ('külma tundma': „käed külmetavad“) — *külmetuma* ('külmetamise tagajärjel haigeks jääma': „haige noormees oli suusatamisel külmetunud“), *pelgama* ('kartma' — siin on see võetud intransitiivina) — *pelguma* ('kartma hakkama, pelgu minema'), *helendama* ('heledana paistma') — *helenduma* ('helendama hakkama, heledaks minema'), *maksma* ('maksev olema') — *maksuma* ('maksma minema') jne.

Eelmisega seoses tuleb puudutada ka intransitiive nagu *hallitama*, *kopitama*, *pehastama*, *repetama*, *härmatama*, *murastama*, *tilgastama*, *tulitama* jts. Osalt need näikse kuuluvat küll momentaanide hulka (näit. *murastama* ~ *mürastama*; vrd lõuna-eesti *mürähtümä*), aga kuna need kujult on tavalistest momentaanidest erinevad, siis nagu *punastama* — *punastuma* puhul nägime, ei tarvitse me neid kirjakeelekorralduses momentaanidega siduda. Nendegi *-ama*-lõpuliste vormide kõrval on hakatud tarvitama vastavaid *-uma*-lõpulisid: *hallituma*, *kopituma*, *pehastuma*, *repetuma* jne. Harilikult ei ole sel puhul *-ama* ja *-uma*-vormide vahel tehtud mingit tähenduslikku vahet. Ometi oleks siingi varem-õeldu põhjal tähenduslik eristamine võimalik: *hallitama* 'hallitusega kaetud, hallitumas, hallitumis-seisukorras olema' — *hallituma* 'hallitunuks muutuma' (näit.: „need asjad hallitavad asjata kapis“ [= seisavad hallitades] ja „leib on juba hallitunud“ [= hallituskorraga kattunud]), *härmatama* 'härmas olema' — *härmatuma* 'härmaga kattuma' jne. Igatahes sellele, kes soovib ning suudab, peaks niisugune vahetegevmine olema lubatud. Muidugi peaks aga esialgu jääma va-

baks ka teissugune tarvitusviis, kuni arengutendentsid rohkem selguvad. Ainsaks erandiks võiks olla verb *täitama* 'täisid täis minema', mida tuleks eelistada *a*-tüvelisena, sest vastav *-uma*-intransitiiv *täituma* põhjustab segava homonüümsuse 'täis saama, täide minema' tähendava *täituma*-sõnaga.

Aavikule (EÕÕ lk. 390) tuleb anda õigus, et sõna *puhkama* peab jääma *a*-tüveliseks niihästi transitiivses kui ka intransitiivses tähenduses. Seevastu näib, et sõnust *hauduma*, *uhtuma* võiks tuletada ka vastavakujulisi astmevahelduseta *-uma*-intransitiive (näit.: *kanad hauvad* — *munad hauduvad*, *lained uhuvad kallast* — *laip uhtub kaldale ikka lähemale*). *purskama*-verbi suhtes võiks küsimus esialgu jääda lahtiseks: EÕS ja VÕS annavad ka *purskuma*, aga tegelikus tarvituses näikse sagedasem olevat *purskama* nii transitiivses kui intransitiivses tähenduses; poleks midagi võimatut, kui *purskama* arvata nagu *puhkama*-gi erandite hulka ning kasutada teda ainult *a*-tüvelisena. Reeglipäraselt tuleks aga vahet teha *seedima* — *seeduma*, *riimima* — *riimuma* vahel.

Aavikuga (m. k.) ei saaks aga päris nõus olla verbide nagu *hinduma*, *selgituma*, *tarvituma*, *vabanduma*, *maksuma* jt. suhtes. Siin *-uma*-vormi päris keelata ei maksaks. Nägime juba eespool, *vabanduma* ja *maksuma* puhul, et neis ka *-u[ma]*-sufiksil oma funktsioon on täita. Peaks olema lubatav n. ö. haruldasema ning uudislikuma väljendusviisina ka *hinduma* (tähenduses 'hinnatav olema'), *selgituma* ('selgitatav olema' — tähendus ei ole järelikult mitte sama mis *selguma*-verbil) jt. (välja arvatud *surutuma*, mis tuletuslikult ei näi olevat korrektne). Kuigi näit. lause *politseis selgituvad küsimused* tähendab sedasama mis *politseis selgitatavad küsimused*, on siin siiski olemas teatav aspektiline erinevus, mida soovi korral stiililise võttena võidakse kasutada.

3. K o k k u v õ t t.

Eelnenud arutlusest tuletuvad järgmised seisukohavõttud.

1) Kirjakeele süsteemi kohaselt tuleb vastavalt tähendusele tavaliselt vahet teha mitte-*uma*-liste ja *-uma*-liste verbide vahel (*-u[ma]*-sufiks tähendab harilikult enamvähem passiivset üleminekut ühest seisukorrast teise või mingi endale sihitud tegevuse all olemist), näit.: *asendama* ('aselele panema, aselele astuma; asemel olema') — *asenduma* ('asendatav olema'), *aurama* ('endast auru välja saatma, auruna välja saatma') — *auruma* ('auruks

muutuma'), *balansseerima* ('tasakaalustama; tasakaalus olema') — *balansseeruma* ('tasakaalustuma'), *baseerima* ('rajaama') — *baseeruma* ('rajanema'), *elustama* — *elustuma*, *eraldama* — *eralduma*, *erandama* — *eranduma*, *etendama* — *etenduma*, *flekteerima* — *flekteeruma*, *helendama* ('heledana paistma; heledaks tegema') — *helenduma* ('helendama hakkama, heledaks muutuma'; vrd. veel: *helenema*, mis tähendab 'heledamaks minema'), *hindama* — *hinduma* ('hinnatav olema'), *hoidma* (ka aktiivse tähendusega intransitiivina, näit.: „hoia alt!“, „kohtu eest kõrvale hoidma“) — *hoiduma* (näit.: „mingist tegevusest hoiduma“, „alal hoiduma“), *hullama* — *hulluma*, *hõõruma* — *hõõrduma*, *imestama* ('imeks panema': „midagi imestama“, „seeile ei tarvitse imestada“) — *imestuma* ('imestunuks muutuma': „ta oli imestunud ning hämmastunud“), *jätkama* — *jätkuma*, *kohtama* ('kellegagi kokku saama, kedagi nägema': „kellegagi kohtama minema“, „kedagi kuskil kohtama“) — *kohtuma* ('juhuslikult kokku sattuma': „see ootamatu kohtumine hirmutas teda“), *kuivama* ('niiskust kaotama': „kuivav pesu“) — *kuivuma* ('kuivetuma, kuivolluseks muutuma': „kuivunud muumia“), *kurvastama* ('kurvaks tegema; kurb olema') — *kurvastuma* ('kurvaks muutuma'), *külmama* ('külmutama', EÕS) — *külmuma* ('külma tõttu jääks jne. muutuma, külmavõetuks muutuma'), *külmetama* ('külmutama'; 'külmmas olema, külma tundma': „õues külmetab“, „käed külmetavad“) — *külmetuma* ('külmetamise tagajärjel haigeks jääma': „ta oli uisutamisel külmetanud ja pidi voodisse jääma“), *maksma* ('tasuma, raha andma'; 'raha väärt olema': „kui palju see maksab“; 'maksev olema': „seadus ei maksa enani“) — *maksuma* ('maksma minema': „elumaksumus“), *murdma* (ka aktiivse tähendusega intransitiivina: „kuhugi sisse murdma“) — *murduma*, *mustama* ('mustaks tegema; laimama; mustana paistma, mustendama') — *mustuma* ('mustaks muutuma'), *pahandama* ('pahaseks tegema; pahane olema, pahasena tõrelema') — *pahanduma* ('pahaseks muutuma'), *peatama* ('seisma panema') — *peatuma* ('seisma jääma'), *pelgama* ('kartma') — *pelguma* ('kartma hakkama; pelgu minema'), *riimima* — *riimuma*, *rõõmustama* ('rõõmsaks tegema; rõõmus olema') — *rõõmustuma* ('rõõmsaks saama'), *seedima* — *seeduma* ('seeditav olema'), *selgitama* — *selgituma* ('selgitatav olema'; vrd. *selguma*, mil on eri tähendus), *sinetama* ('sinine siniseks tegema [pesu]; sinendama, sinama') — *sinetuma* ('sinetatav olema': „sinetuv pesu“), *sirutama* — *sirutuma*, *tarvitama* — *tarvituma*, *toetama* — *toetuma*, *tõen-*

dama — *tõenduma*, *ulatama* ('küünitama, kätte andma': „ulatas talle käe“) — *ulatuma* ('küündima, sirutama': „kaugele ulatuv mets“), *vabandama* („kedagi vabandama“, „end vabandama“) — *vabanduma* ('vabandatav olema': „need teod ei vabandu kunagi“), *vihastama* ('vihaseks tegema; vihane olema') — *vihastuma* ('vihaseks muutuma'), *õnnestama* ('õnnelikuks tegema') — *õnnestuma* ('õnneks minema, korda minema') jne.; samuti: *alanema* ('alamale vajuma, laskuma') — *alanduma* ('end alandama, alandatav olema'), *jagunema* ('osadeks lahknema') — *jaguma* ('jagatav olema'; ka 'jätkuma, küllalt olema'), *kehvenema* ('kehvemaks muutuma') — *kehvuma* ('kehvaks jääma, vaesuma'), *lahenema* ('lahedamaks muutuma; lahti hargnema, selguma': „olud lahenevad“, „asi v. tüli laheneb“) — *lahendumä* ('lahendatav olema': „hõlpsasti lahenduv ülesanne“), *lahknema* — *lahkuma*, *piirnema* — *piirduma*, *poolnema* ('pooleks langema [hääletamisel]': „kui hääled poolnevad, otsustab esimehe hää!“) — *poolduma* ('kaheks jagunema'), *taganema* ('tagasi tõmbuma') — *taganduma* ('tagandatav olema, end tagandama'), *väljenema* — *väljendumä* — *väljuma*, *ülenenema* — *ülendumä* jne.

On hakatud *-u[ma]*-sufiksit rakendama ka aktiivse tegutsemise tähenduses: *riietuma*, *rõivastuma*, *vabanduma* ('vabandust paluma, end vabandama'), *kellegagi käituma* jne. Soovitav on võimalikult seesugusest tarvitusviisist hoiduda, öelda näit.: *end riietama*, *end rõivastama*, *vabandust paluma* või *end vabandama*, *kedagi kohtlema* või *käitlema* jne.

2) Võimalik on tähenduslikult eristada mitte-*u ma*-lisi ja *-uma*-lisi verbe ka järgmisil (vaieldavamail) juhtumel: *hallitama* ('hallituskorraga kaetud olema, hallitumas olema, hallitunult seisma': „leib hallitab juba nädalate viisi asjata kapis“) — *hallituma* ('hallituskorraga kattuma, hallitunuks muutuma': „leib juba hallitunud“), *higistama* ('higi eritama; higine olema') — *higistuma* ('higiseks muutuma'), *kahutama* („õues kahutab“) — *kahutama* („pealmine kord kahutub kiiresti“), *kohmetama* („külm on kohmetanud tema käed“, „teda kohmetas see ootamatu küsimus“) — *kohmetuma* („kohmetunud käed“, „poisid kohmetusid“), *kolletama* ('kollatama; kollendama') — *kolletuma* ('koltuma'), *kössitama* ('kössis olema') — *kössituma* ('kõssi vajuma'), *kükitama* ('kükakil olema') — *kükituma* ('kükakile laskuma'), *küürutama* — *küürutama*, *pehastama* — *pehastuma*, *punastama* ('äkki [näost jne.] punaseks minema; punaseks tegema') — *punastuma* ('punaseks muu-

tuma, punetama hakkama'), põlvitama ('põlvili olema') — põlvituma ('põlvili laskuma'), päevitama — päevituma, repetama — repetuma, tarretama — tarretuma, tulitama — tulituma, viirastama ('silmapilguks uinuma; korraks kinni minema [silmad]') — viirastuma ('viirastusena ilmuma või mööduma') jne.; samuti *-nema* puhul (*-nema* tähendab harilikult vähehaavalist, järkjärgulist muutumist): hävinema ('vähehaaval hävima') — hävima (ükskõik, kas kiiresti või aeglaselt), kivinema — kivistuma, lagunema — laguma, loojenema ('loojumas olema') — loojuma, tutvunema — tutvuma, tüdinema — tüdima, ununema — ununema jne. Vahet teha saab ka *alla andma* (transitiivne: „otsustati kindlus alla anda“) — *alla anduma* („kindlus andus alla“), *hauduma* [*haun*] („kana haub“) — *hauduma* [*haudun*] („munad hauduvad“), *kummardama* („kedagi kummardama“, „pead kummardama“) — *kummarduma* („kummardusime aupaklikult“), *purskama* („vett purskama“) — *purskuma* („vesi purskub“), *pöörama* („kedagi, midagi pöörama“) — *pöörduma* („ta pöördus kõrvale“, „kellegi poole pöörduma“) — *uhtuma* [*uhun*] („lained uhuvad kallast“) — *uhtuma* [*uhtun*] („laip uhtub kaldale lähemale“) vahel. — Kõigil seesuguseil juhtumel tuleks keeletarvitajale jätta esialgu võimalus, kui ta nimetatud tähendusvahesid teha ei soovi, tarvitada mõlemas tähenduses ainult ühte neist kõrvutatud vormidest, niivõrd kui viimane selleks sobib.

-ama asemel on võimalik ning lubatav *-uma* tarvitada sõnus nagu *ikalduma*, *sukelduma*, *äparduma*.

Momentaane, mis oma tavalisest (*-a[h]ta*-tüvelisest) kujust erinevad, on lubatav soovi kohaselt tarvitada niihästi *-ama*- kui ka *-uma*-lõpulistena: *hingastama* — *hingastuma*, *libastama* — *libastuma*, *minestama* — *minestuma* jt. (nuude selletaoliste, näit. *punastama* kohta vt. ettepoole).

Ka mõningais võõrsõnus on võimalik ühes ning samas tähenduses tarvitada niihästi *-eerima* kui *-eeruma*, näit.: *deserteerima* — *deserteeruma*, *emigreerima* — *emigreeruma*, *progresseerima* — *progresseeruma* jt.

3) *-u[m a]*-sufiksit ei tarvitata:

a) *-a[h]ta*-liitelistes momentaanides (muude momentaanide kohta vt. p. 2), näit.: *ehmatama*, *hauga[h]tama*, *hirna[h]tama*, *jähmatama*, *karja[h]tama*, *kilja[h]tama*, *mürsa[h]tama*, *prantsa[h]tama*, *sähvatama*, *turtsa[h]tama*, *välga[h]tama* jt.;

b) harilikult mitte *-nema* asemel, sessamas tähenduses, milles *-nema* juba esineb; kui *-nema* kõrval

on tarvitusel ka *-uma*, siis tavaliselt erinevas tähenduses (vahetõlkude *kivinema* — *kivistuma* jts. kohta vt. p. 2); näit.: *arenema* (kui *arenduma* tarvitada, siis eri tähenduses), *avanema*, *edenema*, *esinema*, *hapnema* (*hapenduma* eri tähenduses — 'hapendatav või oksüdeeritav olema') *ilmnema*, *järgnema*, *kodunema*, *kogunema*, *kohanema*, *kujunema*, *muganema*, *murenema*, *mädanema*, *põhjenema*, *ripnema*, *tugev-nema*, *vajanema* jne.;

c) muudes intransitiivides, mille tähendus *-uma*-vormi ei nõua, näit.: *askeldama*, *domineerima*, *edvistama*, *eksisteerima*, *eretama*, *fluorestseerima*, *fosforestseerima*, *galopeerima*, *haljendama*, *helkima*, *hiilgama*, *hingama*, *hingeldama*, *hõiskama*, *hädaldama*, *hüppama*, *intrigeerima*, *jalutama*, *juubeldama*, *jändama*, *kaaberdama*, *kelgutama*, *kelkima*, *kestma*, *kontserteerima*, *kostma*, *kulmineerima*, *kuraasitama*, *majandama*, *maletama*, *mustendama*, *paistma*, *punetama*, *purjetama*, *purjutama*, *põrkama*, *rändama*, *sinendama*, *suusatama*, *sätendama*, *sööstma*, *targutama*, *udutama*, *uisutama*, *vahutama*, *valutama*, *vibreerima*, *vigurdama*, *vinditama*, *virvendama*, *vältima*, *õitsema* jpt.; siia punkti kuuluvad ka frekventatiivid nagu *harjut[e]lema*, *rabelema*, *vihtlema* jt., kontinuatiivid nagu *elutsema*, *nokitsema*, *tülitsema* jts. ja onomatopoeetilised nagu *kohisema*, *sahisema*, *vulisema* jne.;

d) muudes verbides, mis mitte-*uma*-listena keeles kodunenud ning milledeni *-uma*-analooogia ei ole ulatunud, näit.: *algama*, *heitma* (kõnekäändudes nagu *magama heitma*, *pikali heitma* jts.), *jõudma* (tähenduses 'pärale jõudma, saabuma'; kui *jõuduma* tarvitada, siis erinevas tähenduses, vt. EÕS), *kasvama* (vrd. *kasvuma* — erinevas tähenduses, vt. EÕS), *lõppema*, *pleekima*, *puhkama*, *sündima* jt.; käesolevasse punkti võib erandina arvata ka *täitama*, kuigi viimane tähenduslikult on lähedane p. 2 mainitud verbidele nagu *hallitama*, *higistama* jne.

E. Muuk.

On the Limitations in the Use of the Intransitive Verbs ending in *-uma*.

The Author examines the problem of the extent to which it is desirable to use the intransitive-reflexive verbal suffix *-u[ma]* (*-i[ma]*), of frequent occurrence especially in the literature of the last thirty years. He tries to show from a normative point of view how the vacillations observable in the use of this suffix should be abolished.

Poola keeleatlasest.

Poola keele- või õieti karpaadi murrete atlas (formaadis 20×45 sm) ilmus Krakovis 1934. a. Poola Teaduste Akadeemia kirjastusel. Teose suhteliselt madal hind (40 zlotti!) seletub osalt ainelise toetusega, mis saadud Poola Rahvakultuuri Fondist (Fundusz Kultury Narodowej). Atlase koostajad prof-d Malecki ja Nitsch on kaartidele lisanud eri raamatu, mille andmeil osalt põhineb käesolev ülevaade.

Et kõnealune atlas kujutab endast alles mingit proovi kavatsetavast koguteosest, siis annavad autorid seletusi oma valiku motiivide kohta. Karpaadid on liigestatud mitte üksnes pinnaliselt, vaid ka ajalooliselt väga erinevateks provintsideks, mis kokku siiski moodustavad kindla, nn. mägilaste keele rühma. Karpaatides asub ka teiste slaavi hõimude külasid, mistõttu huvi selle piirkonna vastu veelgi suureneb. Lõppeks, prof. Malecki on spetsialist just nende murrete alal.

Lõuna-Poola mägismaa ühes oma lähema ümbrusega on jaotatud 39 keelepunkti: igale punktile vastab 1 küla. Haaratud on siia hulka 1 tšehhi, 2 slovaki ja 2 väikevene küla. Kaartide vaatlemisel paistab silma, et külade valik ei ole toimunud kõikjal ühesuguse kaugusega. Nii on lõuna pool tihedus palju suurem kui põhjas. Põhjuseks on olnud asjaolu, et lõunas on asustus üldse palju hõredam kui tasasema ilmega põhjapoolsemal maa-alal. Siin tuli ainult kontrollida, kas see või teine keelend üldse ulatubki nii kaugele. Pealegi taheti näidata, et mõned keelelised nähtused on omased mitte üksi poola murdele, vaid üldse mäe-elanikkudele, s. t. ka teistele slaavlastele, esitades seega ühtsat Karpaatide keelt. Iga üksiku uuritava küla valikut teostati hoolikalt, et vältida võimalikke mõjustusi linnadest jne. Tuli vaadata, et külas kõneldav murre tõepoolest esindaks teatud ümbruse keelt, ning et leiduks ka arvestatavaid keelejuhte. Neist ettevaatusist on autorid mitut puhku pidanud vahetama oma töökohti, mistõttu siis ka kaardivõrk on muutunud õige korrapäratuks. Üksikute punktide kaugus üksteisest kõigub 20 ja 50 km vahel, nii et kartust olulisemate seikade vahelejäämise suhtes ei või tekkida. Pealegi on ju lõunas vahemaa ikkagi küllalt väike, kuna põhjas on asustus niivõrd tihe, et võib julgesti lõdvendada kontrolli.

Küsitluskavade koostamisel tuli arvestada olemasolevat materjali, nii et kogusummas ulatus küsimuste arv esialgselt 700-ni. Peagi aga kerkis uusi nõudeid, nii et tööle asuti juba 1000 küsimusega. Töötulemuste hindamisel sõeluti ligi 500 vastust välja, nii et lõplikult pääses atlasesse ainult 500 märk-

sõna, nende seas ligi 100 grammatilist küsimust. Ülejäänud materjal säilitatakse Poola Teaduste Akadeemia juures Krakovis. Seda valjut selektsiooni põhjendavad autorid külakultuuri mitteküllaldase tundmisega, mille tõttu juhtunud ebatäpsusi ei või lasta atlasesse. Edasi kahetsevad autorid, et liiga suuri lootusi pandi keelejuhi vabale kõnele ja et küsimused polnud koostatud kõiki asjaolusid küllaldaselt arvestavalt. Seetõttu püstitatakse nõue: küsimus formuleeritagu hoolikalt, et vastuse noteerimisel asjata ei kuluks aega.

Keelejuhi valikul on silmas peetud järgmisi nõudeid. Keelejuht olgu pärit võimalikult samast külast ning võimalikult vähe rännanud. Keelejuhi elueaks on märgitud 45—65 a. (Selles suhtes aga on suuri kõikumisi üles ja alla! A. Rd.) Keelejuhi soovitajailt nõuti tagatist, et isik oleks kirjaoskamatu ja ta keel tõepoolest kohalik. Soovitavaks peeti, et meesisikud oleksid sõjaväes teeninud mitte poolakaist, vaid muist rahvustest koostatud üksustes. Lõppeks nõuti keelejuhilt ka jutukust. See nõue leiab eriti hõlpsat täitmist, kui silmas pidada, et Poola küldes on harilikult 1000—4000 elanikku. Ainult mõni üksik uuritud küla oli märgitud paarisajalise elanikkude arvuga. Keelejuhte jagab prof. M a l e c k i 1) passiivseteks. Nii sugune keelejuht on sorav jutustaja, ent ei suuda lihtsamalegi küsimusele vastust anda. (Seda tüüpi esineb puhtal kujul muidugi harva.) Siia kuulub enamik naisi. 2) Aktiivsete keelejuhtide puuduseks on see, et nad ei suuda arendada vaba kõnet. Nad on murde juba enam või vähem minetanud, kuid suudavad anda väärtusiikke tähelepanekuid. Sõnavaralisi ja grammatilisi pisiasju saab selliselt keelejuhilt üpris hõlpsasti. Siia kuuluvad enamasti mehed, kes palju on rännanud, teeninud kaua kroonut jne. 3) Viimase grupi moodustavad nn. „külalingvistid“: keelejuhid, kes on kõlblikud igaks ülesandeks. Selliseid kohtab küll harva, sest enamasti on tegemist vahelmiste tüüpidega, kelle valesõnades vähendab töö tulemusi. Seetõttu on peatselt täiendatud ühe keelejuhi süsteemi mitme isiku varal kontrollimisega. Küsitlemine toimus kõrvaliste isikute juuresolekul, et võimaldada nende vahemärkusi ja lisateatmeid.

Kui jälgida 39 keelejuhi võimeid, siis nähtub, et mehed on grammatilistes vastustes paremad kui naised. Viimased rahuldavad seevastu jällegi foneetilisel alal enam.

Võimalikkude vigade ja eksituste pärast vabandades väidavad autorid, et foneetiliste probleemide uurimisel on väga raske vältida küsitelja sugereerivat mõju. Poolas, kus sotsiaalne kihistus annab end teravamalt tunda kui meil, võib tõesti

arvata, et lihtnimene igati püüab lähendada oma kõnet ühiskeelele. Edasi on üksikute sõnade märkimisel puudunud järjekindlus geenuse või olulisema kaasuse noteerimises. Kõik need asjaolud seletuvad mitteküllaldase vilumusega, sest peamiseks küsiteljaks on olnud noor keeleteadlane Malecki, kes on töötanud 34 külas. Prof. Nitsch ise on töötanud ainult 4 külas, kuna kahes kohas (neist üks atlasesse pääsenud!) küsitles prof. Zilyski. Iga punkti uurimine vältas 3 päeva, vahel ka 2, nii et kogusummas on kulunud üle 100 tööpäeva, arvamata sõitused Krakovist koha peale. Tööd on tehtud suviti, alates 1929. aastast; igal retkel uurimisele tulnud 3—4 punkti. Linnu pole vaatluse alla võetud, sest oluliseks on peetud just põllupidajate keelt.

Küsitlusalad rühmituvad umbes järgmiselt: ehitused, sõidukid, tööriistad, keha, kehakatted, toidud, kombed, loomad, taimed, üksikuid sõnu + grammatilisi pisiküsimusi. Nagu sellest nähtub, on süntaktilised, derivatsiooni-alalised jne. probleemid jäänud välja.

Oma tänuväärsete lisaandmetega varustatud kirjas nende ridade kirjutajale avaldab prof. Nitsch elavat huvi eesti keeleteadlaste vastu ning loodab saada kasutada ka eesti keeleteaduse töötulemusi ja kogemusi.

A. Raid.

Sur l'atlas linguistique polonais.

On donne ici un bref aperçu sur les travaux préparatoires et la réalisation de l'atlas linguistique polonais (idiomes karpatiques). L'atlas est l'oeuvre des professeurs Malecki et Nitsch.

Eesti *se-*, *ske-*, *kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest.

(Lõpp.)

Kui läheme *n*-algulise liitumise puhul küsimusse tuleva *nut-*, *nüt*-partitsiibi juurde, siis võime eesti murdeis kohata järgmisi üksteisest erinevaid esindustüüpe:

*se-*verbide puhul

A. *šn*-list esindustüüpi leidub Lääne-Eesti lõunaosas, näit. Häa *pešnu* (HääHA 11), Alevi k. *kušnu* (HääMS), Saa Jäärja v. *pešnü* (MT 70 40), Ida-Eestis, näit. harvema (?) paralleelvormina *pešnud* (Partitslis. 2), Kesk-Eestis, näit. Ksi Kaatvere k. *pešnud* (MT 107 21), KJn *pešnud* (KJnMP I 49), Lõuna-Eesti edelaosas, näit. Har Mõniste v. *kušnu* (HarMS),

Lõuna-Eesti keskosas, näit. Räp Tooste k. *kušnu* ? ~ *kušnu* ? (RäpT), ja Lõuna-Eesti keelesaartel, näit. Lut *kužnu* ? (LutMS), Lei *kužnu* ? (LeiV 11).

A₁. *šn-*, *šņ-*, *šN*-list esindustüüpi leidub Hiiumaal, näit. Rei Luide k. *kušnud* (MT 77 8), Emm Viiterna k. *kušND*, *pešND* (MEmm.), Lääne-Eesti keskosas, näit. Vig Säälä k. *kušND*, *pešND* (VigMS), Kse Hõbesalu k. *pešn*, *kušn* (KseMS), Poantse k. *kušND* (KseMS), Laulepa k. *pešND* (KseMS), Tor Niimiste k. *pešņD* ~ *pešnud* (i. m.), Vän Kelgu k. *pešnud* ~ *pešņD* (i. m.), Pär *pešND* (PärT), Elbu k. *pešņ* (i. m.), Lääne-Eesti edelaosas, näit. Tõs Ermistu k. *pešņ* (TõsMS), Var *pešn* (HÜVar. 54), Põhja-Eestis, näit. Ris Kiriku k. *pešN* (MT 62 9), Hag Kohatu k. *pešND* (HagVM), Kesk-Eestis, näit. KJn Kaavere k. *pešND* (KJnMS), Pil kaguosa *pešND* (MPil. 25, PilKa. 39), SJn Põhjaka k. *pešņD* (i. m.), Vil Auksi k. *pešnud* (i. m.), Kõp *kusnd*, *pesnd* (KõpVok. 199), Lõuna-Eesti põhjaosas, näit. Võn Kiidjärve k. *pešnu* (VõnL 31), Lõuna-Eesti keskosas, näit. Vas Kahkva k. *pešnü* (MT 105 5).

A₂. *š(t)*-list esindustüüpi leidub Tor-s (üksikjuhtum?) *pešt* (TorKons. 28), Põhja-Eestis, näit. Hag Kohatu k. (ka :) *pešt* (HagVM), JMd Hageri k. *kušt* (JMdMS), Koe Ärvita k. *kušt* (KoeMS), Amb, Kad *kušt*, *pešt* (AmbKadVK), VMr *kušt*, *pešt* (VMrT), VJg Suigu k. *kušt* (i. m.), Rak Tõrma k. *pešt* (RakL 49), Kirde-Eesti rannikumurdeis, näit. Kuu neemed *pešt*, *kušt* (i. m.), Hlj *pešt*, *kušt* (i. m.), Lüg *pešt*, *kušt* (i. m.), Jõh Toila k. *pešt*, *kušt* (JõhMS), Vai *pešt*, *kušt* (i. m.), Ida-Eestis, näit. Iis *pešt* (Partitslis. 2), Kesk-Eestis Plt-1, näit. *pešt* (PltVok. 56), Raasna k. *kušt* (PltMS).

B. *škn*-list esindustüüpi leidub Lõuna-Eesti keskosas, näit. Ote Nõuni k. *kuškn* (OteMS), ja Kesk-Eestis, näit. Kõp *kušknD* (KõpKons. 42).

B₁. *šken*-list esindustüüpi on märgitud Lõuna-Eesti lääne-osast, näit. Hls Abja v. *kušken* (HlsMS), Trv Ämmuste k. *kuškeñ* (TrvMS).

C. *sen*-list esindustüüpi leidub Saaremaal, näit. Khk lõunaosa *kusend*, *pesend* (i. m.), Kaa Upa k. *pesend*, *kusend*

(i. m.), ja Lõuna-Eesti edelaosas, näit. Krl Käärikmäe *kuseņu*? (KrlMS).

Täielikum andmestik on olemas *ske*-verbide kohta. Neis kohtame eesti murdeis järgmisi esindustüüpe:

A. *šn*-list esindustüüpi leidub Lääne-Eesti lõunaosas, näit. Hää *käšnu* (HääHA 8, vrd. ka *kišnu* ib.), *lašnu* (HääMÜ 222), *käšnu* (229), Treimani k. *käšnu* (EKA 319 3), Arumetsa k. *lašnu* (MT 43 13), Padina k. *käšnu* (HääMS), Kabli k. *lašnu* (MT 80 7), Orajõe-Mõisaküla *lašnu* (8), ja nähtavasti ka Saa (vrd. Talli v. *küšnü* MT 70 1, Jäärja v. *küšnü* 40), Ida-Eestis, näit. Iis (ka :) *lašnud* (MÜIis. 26), Trm *käšnud* (HÜTrmKons. 14), *lašnud* (TrmMÜ 80), Kesk-Eestis, näit. Pal *lašnud* (PalMÜ 68), Ksi Laeva v. (KsiLaeHÜ 14), Väänikvere k. *lasnuvat* (EK 1926 125), Äks Raigastvere k. *lašnu* (EKA 227 5), KJn *lašnud*, *käšnud* (KJnMP I 49, II 92, 137, KJnKons. 13), Oiu k. *käšnud* (61), Odiste k. *lašnud* (MT 104 10, 11), Lõuna-Eesti põhjaosas, näit. Ote Pühajärve v. *lašnu* (MT 132 39), *käšnü* (47), Rõn Koruste k. *lašnu* (i. m.), TMr Raadi v. *lašnu*, *käšnu* (TMrR 47), Kam Kärevere v. *lašnu* (MT 130 1), Lõuna-Eesti keskosas, näit. Rõu Väike-Ruuga k. *lašnu* (MT 53 1), Plv Kiuma v. vrd. *kišnu*? (PlvKiu. 31), Vas Vastseliina v. *käšnu*? (MT 40 2).

A₁. *šn*-, *šņ*-, *šN*-list esindustüüpi leidub Saaremaa idaosas, näit. Krj Triigi as. *lašnud* (MT 148 20), Jaa Hindu k. *lašnd* (EK 1925 134), Hiiumaal, näit. Emm Viiterna k. *lašnd* (MT 161 3, 14), Rei Jõeranna k. *lašnd* (EKA 176 20), Lääne-Eesti põhjaosas, näit. Mär *lašnd*, *käšnd* (MärM 22), Orgita k. *lašnd* (MT 52 5), Rid Tuuru k. *lašnd* (RidMS), Lääne-Eesti keskosas, näit. Vig Sääla k. *käšnd*, *lašnd* (VigMS), Lih Alaküla, Helvati k. *lašņ*, *käšņ* (LihAH 6), Kse *käšnd* (KseHÜ 24, 106), Hõbesalu k. *lašn* - *lašN*, *käšn* - *käšN* (KseMS), Õeküla *lašn* (MT 104 1), Poantse k. *lašnd* (KseMS), Mih Tamme k. *lašnd* (EK 1922 69), Piisu k. *lašņd* (i. m.), PJg — Tor piiril *lašņd* (PJgTor. 15), PJg Ertsma k. *lašnd* (HÜPJg. 14), Maima k. *lašnd* (MT 76 7), Naartsi k. *lašņd* (i. m.), Tor Mannare k. *lašnd* (TorMS), Niimiste k. *lašņd* - (?) *lašnud* (i. m.), Vän *lašnd* (VänKV 9), lõunaosa *lašnd* (VänL 9), Lüüste k. *lašnd* (MT 94 1, 2), Linnu k. *lašnd*

(MT 42 2), Vihtra-Ülejõe k. *lašND* (5), Kelgu k. *lašND* (i. m.), Pär põhjaosa *lašND* (PärP 9), Elbu k. *lašņ* (i. m.), Lääne-Eesti edelaosas, näit. Tõs *lašND* (TõsKons. 13), Tõstamaa alev *lašn* (VMÜTõs. 20), Kastna *lašND* (MT 39 2), Ermistu k. *lašņ* (TõsMS), Lääne-Eesti lõunaosas (?), näit. Hää *lašnu* (MT 43 6), Põhja-Eesti lääneosas, näit. Ris Kiriku k. *lašn* (MT 37 2), Alliklepa k. *lašN* (MT 62 3), *lašn* (MT 125 7), Kei idaosa *lašND* (Keil 4), Nahkja k. *lašnud* (MT 158 34), Rannamõisa *lašN* (61), *lašND* (62), Ida-Eestis, näit. Trm *lašņD* (TrmMÜ 80), Avi *kāšņD* (HÜTrmKons. 14), *lašND* (Avin. 54), Kesk-Eestis, näit. Ksi Kaatvere k. *lašņD* (MT 107 19), Plt *lašND* (PltKons. 4, 19), keskosas *lašND*, *kāšND* (PltKe. 9), Lahavere k. *lašND* (MT 7 14), KJn (noorema esindusena) *lašND*, *kāšND* (LT 4), Oiu k. *kāšND* (KJnMP II 139, KJnKons. 12, KJnVok. 61), Otiküla *kāšND* (ib.), põhjaosa *kāšND*, *lašND* (KJnP 20), kiriku ümbrus *lašND* (MT 163 31), Leie k. *lašND* (58), Pil kaguosa *lašND* (PilKa. 10), Maalasti k. *lašND* (LT 2), SJn lõunaosa *lašND*, *kāšND* (SJnL 13), Põhjaka k. *lašND*, *kāšND* (SJnPõh. 8), *lašņD* (i. m.), Lahmuse k. *lašND* (MT 92 3), *kāšND* (10), Päraküla *lašND*, *kāšND* (LT 3), Vil Valma k. *lašND*, *kāšND* (KJnVil. 11), Auksi k. *lašnud* (i. m.), Kõp *lašnd* (KõpKons. 25, 41, KõpVok. 199), Lõuna-Eesti keskosas, näit. Plv Mammaste k. *lašnu* (EKA 219 5), Setus, näit. Vorohvka k. *lašnu* (MT 99 31).

A₂. *s(t)*-list esindustüüpi leidub Põhja-Eestis, näit. Hag Kohatu k. *lašt* (HagVM), Kos Kimvere k. *lašt* (MT 116 15), Paunküla *lašt* (16), Juu Kaiu v. *lašt* (JuuKai. 12), Mõisaküla *lašt* (MT 120 13), Koe Ärvita k. *lašt* (KoeMS), Ann Sõmeru k. *lašt* (MT 25 2), JMd *lašt* (HÜJMd. 55), Oeti k. *kāšt* (JMdMS), Jõe Miiduranna k. *lašt* (MT 146 4), Amb, Kad *lašt* (AmbKadVK), Amb Ojaküla *lašt* (MT 139 2), VMr *lašt* (VMrT), VJg Saara k. *lašt* (MT 83 3), Suigu k. *lašt*, *kāšt* (i. m.), Sim *lašt* (SimKV 92), Avanduse k. *lašt* (MT 71 4), Kirde-Eesti rannikumurdeis, näit. Jõe kirdeosa *lašt*, *kāšt* (i. m.), Kuu neemed *lašt*, *kāšt* (i. m.), Hlj *lašt* (i. m.), VNg *lašt* (i. m.), Lüg *lašt*, *kāšt* (i. m.), Jõh Toila k. *lašt* (JõhMS), Vai *lašt* (i. m.), Ida-Eestis, näit. Iis *lašt* (IisKV 17, MÜlis. 26), Tudulinna *lašt* (MT 47 8, MT

104 9), Kesk-Eestis Plt-1, näit. *last* (PltKons. 4, PltVok. 56), Puidvere k. *last* (MT 7 30), Arisvere k. *last* (39).

A₃. *ss*-list esindustüüpi leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis, näit. Jõe kirdeosa *lasset* (i. m.), Kuu neemed *lasset* (i. m.), Hlj *lasset*, *lassed* (i. m.), VNg *lasset* (ka:) *lassu* (i. m.), Koila k. *lassu* (VNgM 105), Lüg *lasset* (i. m.), Lüganause k. *lasset* (EKA 317 1), Jõh *lassed* (HÜJõh. 128), põhjaosa *lasset* (i. m.), lõunaosa *lassed* (i. m.), Vai *lasset* (i. m.).

B. *skn*-list esindustüüpi leidub enam üksikjuhtumitena, näit. JMd Albu v. *lašnud* (EKA 294 6), Rei Luide k. *lašnud* (MT 77 7), Var (tavaline) *laškn*, *käškn* (HÜVar. 96), Saa Talli v. *käškn* (MT 70 31), Kod Tossu metsa k. *lašnud* (MT 88 10), ühtlasemalt Kesk-Eestis, näit. Ksi Laeva v. *lašnud* (MT 157 1), SJn lõunaosa (harva) *laškn* (SJnL 14), Kõp (ka:) *käškn* (KõpKons. 41), Lõuna-Eesti lääneosas, näit. Hel Söödi k. *lašnuve* (MT 137 8), Lõuna-Eesti põhjaosas, näit. San *laškn*? (HÜSanL II 80), Ote Vana-Otepää v. *käškn* (MT 118 3), Nõuni k. *laškn* (OteMS), Rõn *laškn* (EKA 224 5), Võn Mäletjärve k. *laškn* (i. m.), TMr Raadi v. *lašnuva* (EKA 287 4), Lõuna-Eesti keskosas, näit. Rõu Ruuga k. *laškn*? (RõuRuu. 20), Urv Veriora *lašnu*? (MT 64 17), Urvaste v. *laškn* (MT 108 9), Plv Rosma k. *käškn*? (MT 61 4), Peri-Alaküla *lašnu*? (MT 68 7), Röp Röpina v. *laškn* (MT 78 10), Tooste k. *laškn*? (RöpT), Setus, näit. Satseri v. *laškn*? (MÜSeSat. 122), ja Lut-s, näit. *laškn*? (LutMS).

B₁. *skn*-list esindustüüpi leidub Saaremaal, näit. Jäm Määbe k. *laškn* (JämMS), Khk lõunaosa *laškn* (i. m.), Kaa Upa *laškn* (i. m.), VII Haeska k. *laškn* (VIIIMP 16), Lääne-Eesti keskosas, näit. Aud *laškn*, *käškn* (AudHÜ 19), Lõuna-Eesti lääneosas, näit. Hls Vana-Kariste v. *laškn* (MT 97 6), *käškn* (10), Pornuse v. *laškn* (MT 45 1), Abja v. *laškn* (HlsMS), Krk Ainja *laškn* (MT 111 1), Karksi as. *laškn* (i. m.), Hel Taagepera v. *laškn* (i. m.), Pst Holstre v. *käškn* (EKA 221 10), Kääriku k. *laškn* (i. m.), Trv Pikru k. *laškn* (MT 19 10), Ämmuste k. *laškn* (TrvMS), Kaubi

k. *lašken* (i. m.), Lõuna-Eesti põhjaosas, näit. San *laškenu* (MÜSan. 33), Mäe k. *käskēn* (MT 63 10), Lauküla *laškenu* (MT 136 5).

B₂. *skun*-list esindustüüpi leidub Lõuna-Eesti edelaosas, näit. Krl *laškunu*? (KrlHÜKons. 30, KrlMÜ 171, 172, 173), Ahejärve k. *laškunu* (MT 131 8), Koemetsa k. *laškunu* (MT 150 11), Har Mõniste v. *laškunu* (MT 44 8), Koikküla *laškunu* (MT 115 23), *käškünü* (1), Laanemetsa k. *laškunu* (30), Saru k. *laškunv* (MT 150 10, 18).

B₃. *skan*-list esindustüüpi on märgitud Saaremaalt Mus-st Võhma k. (?) *laškanv* (MT 109 5) ja Lei-st, näit. *laškanu* LeiV 12).

kse-verbi juures on esindustüübid eelmistega üsna sarnased. Nii kohtame sel puhul eesti murdeis järgmisi esindustüüpe:

A. *šn*-list esindustüüpi on märgitud Kesk-Eestist, näit. Äksi Raigastvere k. *jõšnu* (EKA 227 9), ja kogu Lõuna-Eesti murdealalt, näit. Trv põhjaosa *jõšnu* (MT 17 2), Hls *jõšnu* (HlsMS), Krk Karksi as. *jõšnu* (i. m.), Hel Taagepera v. *jõšnu* (i. m.), Krl Käärikmäe *jõšnu*? (MT 15 2), Ote Pühajärve v. *jõšnuva* (MT 132 49), Puh *jõšnu* (PuhMS), TMr Raadi v. *jõšnu* ~ *jõšno* (TMrR 47), Urv Veriora *jõšnu*? (MT 64 27), Plv Rosma k. *jõšnu*? (MT 61 3), Lei *düðznu* (LeiV 13).

A₁. *šn*-list (resp. pika diftongiga või ülipika vokaaliga) esindustüüpi leidub Muh-s, näit. Igaküla *juðsn* (EK 1926 121), Hiiumaal, näit. Emm Viiterna k. *jõšnd* (MEmm.), Tilga k. *jõšnd* (MT 161 18), Lääne-Eesti põhjaosas, näit. Mär Orgita-Nõmmeotsa k. *jõšnd* (MT 67 31), Rid Tuuru k. *jõšnd* (RidMS), Lääne-Eesti keskosas, näit. Vig Säälä k. *jõšnd* (VigMS), Kse Laulepa k. *jõšnud* (KseMS), Hõbesalu k. *jõšn* (KseMS), Mih Piisu k. *jõšnd* (i. m.), PJg — Tor piiril *jõšnd* (PJgTor. 18), Vän lõunaosa *jõšnd* (VänL 12), Linnu k. *jõšnd* (MT 42 3), Kelgu k. *jõšnud* (i. m.), Pär põhjaosa *jõšnd* (PärP 12), Lääne-Eesti edelaosas, näit. Tõs *jõšnd* (TõsKons. 31), Kastna k. *jõšn* (MT 112 1), Ermistu k. *jõšn* (TõsMS), Lääne-Eesti lõunaosas, näit. Hää Arumetsa k. *jüšnu*

(MT 43 13), Alevi k. *jūsnu* (HääMS), Saa Lindi k. *jūsnu* (MT 70 37), Põhja-Eestis, näit. Ris kiriku ümbrus *juosn* (MT 62 6), Alliklepa k. *jôsN* (MT 84 10), Hag Kohatu k. *juošnd* (HagVM), JMd Albu v. *jôsnd* (EKA 294 1), Ida-Eestis, näit. Trm Näduvere k. *jōšnd* (MT 54 1), Kesk-Eestis, näit. Plt keskosa *jôsnd* (PltKe. 11), Raasna k. *jôsnd* (PltMS), KJn *jūsnuD* (KJnMP I 49), Päovere as. *jôsnd* (MT 51 15), Leie k. *jūsnd* (MT 163 76), SJn Lahmuse k. *jôsnd* (MT 92 8), Põhjaka k. *jôsnd* (SJnPõh. 15), *jōšnd* (i. m.), Pil kaguosa *jôsnd* (PilKa. 12), Kõp *jūsnd* (KõpKons. 25, 199), Lõuna-Eesti põhjaosas, näit. Ote Nüpli k. *jôsnu* (MT 138 12), Rõn Koruste k. *jôsnu* (i. m.), Kam Kärevere v. *jôsnu* (MT 130 19).

A₂. *š(t)*-list (resp. ülipika vokaaliga või pika diftongiga) esindustüüpi on märgitud Põhja-Eestist, näit. Kos Kimvere k. *jōšt* (MT 116 12), Juu Kaiu v. *jōšt* (JuuKai. 15), Toomja k. *jōšt* (MT 120 4), Mõisaküla *juošt* (14), JMd Kaalepi k. *juošt* (JMdMS), Amb, Kad *juōst* (AmbKadVK), VJg Roela k. *juošt* (VJgKons. 31), Saara k. *juāst* (MT 83 4), Kirde-Eesti rannikumurdeist, näit. Jõe kirdeosa *juost* (i. m.), Kuu neemed *juost* (i. m.), Hlj *juost* (i. m.), VNg *juost* (i. m.), Lüg *juost* (i. m.), Jõh Toila k. *juost* (JõhMS), Vai *juost* (i. m.), Ida-Eestist, näit. Iis Uhe k. *juāst* (MUhelis. 25), Kesk-Eestist Plt-lt, näit. Raasna k. (ka:) *jōst* (PltMS).

A₃. *ss*-list esindustüüpi leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis, näit. Jõe kirdeosa *juosset* (i. m.), Kuu neemed *juosset* (i. m.), Hlj *juosset*, *juossed* (i. m.), VNg *juosset* (i. m.), Lüg *juosset* (i. m.), Jõh põhjaosa *juosset* (i. m.), Toila k. *juosset* (JõhMS), lõunaosa *juossed* (i. m.), Vai *juosset* (i. m.).

B. *kšn*-list esindustüüpi on märgitud Hiiumaalt, näit. Rei Jõeranna k. *jōksnd* (EKA 176 5), Ülende k. *jōksnud* (ReiMS), Põhja-Eestist, näit. Kei Ilmatu k. *jōksnud* (MT 158 59), Kad Eru k. *juōksnud* (MT 160 11), Ida-Eestist, näit. Iis Uhe k. *juāksend* (MUhelis. 25), Trm Vaiatu k. *jōksnud* (MT 82 11), Lullikatku k. *jōksnud* (2), Kod Tossu-metsa k. *jūksnud* (MT 88 9), Kesk-Eestist, näit. MMg Kas-sema k. *jūksnud* (MT 152 7), Vil Auksi k. *jōksnud* (i. m.).

C *skn*-list esindustüüpi on märgitud Lõuna-Eestist, näit. Ote Nõuni k. *jūšknū* (OteMS), Lut *jūšknū* ? (LutMS).

C₁. *sken*-list esindustüüpi leidub Saaremaal, näit. Khk lõunaosa *jōškend* (i. m.), Mus Võhma k. *jōškend* (MT 109 1), ja Lõuna-Eesti lääneosas, näit. Krk Ainja *jūšken* (MT 111 3), Pst Holstre v *jūšken* (MT 33 12), Kääriku k. *jōšken* (i. m.), San Kurevere k. *jūškenū* (EKA 220 19).

C₂. *skun*-list esindustüüpi on märgitud Lõuna-Eesti edelaosast, näit. Har Mõniste v. *jūškunū* ? (Har Mõn. 34), *jōškunū* ? (HarMS).

Kui võrdleme kõnesoleva kolme verbitüübi esindusvahetkordi, siis märkame nende juures suurt ühtlust. Esitatud andmestiku kohta tuleb üldiselt tähendada, et kõik muud tüübid pääle *kusknu*, *lašknū*, *jōšknud* omavad kindlamakujulisi ja ühiseid esinemisalasi. Tüüp *kušnu*, *lašknū*, *jōšknud* aga esineb võrdlemisi sporaadiliselt peamiselt Lõuna-, Kesk- ja Ida-Eesti piirkonnas muude esindustüüpide kõrval.

Minnes üksikute esindustüüpide vaatlemisele tuleb kõigepäält kõne alla võtta *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-tüüpi esindus. Omalt levimiselalalt on see kõige suuremal maa-alal esinev tüüp Eestis. Nii on seesugune esindus murdeomaseks põhiesinduseks peetav Lääne-Eesti lõunaosas (*kse*-tüüpi verbi kohta puuduvad näited), Ida-Eestis (*kse*-tüüpi verbi kohta puuduvad siitki näited), Kesk-Eesti idaosas ja kogu Lõuna-Eestis. Mujalt puuduvad selle tüübi kohta andmed ja tõenäoselt seda ei esine. Kuid selle tüübi kohta tuleb tähele panna asjaolu, et see oma esinemiselal ei ole sugugi ühtlaselt-ainuline. Kõigepäält kohtab *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-tüübi esinemiselal ilma kindla keskusega laialipillatult *kusknu*, *lašknū*, *jōšknud*-tüüpi juhtumeid. Teiseks esineb lääne-eestilise tüübiga ühesuguseid *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu* juhtumeid sama laialipillatud iseloomuga Lõuna-Eesti põhja- ja keskosas, samuti Setus. Kolmandaks leidub Lõuna-Eesti lääneosas ja San-s kindlamakujulise esindustüübina *kušken*, *lašken*, *jūšken*-tüüpi esindust, mis *se-*, *ske*-lises verbitüübis on täielikult maksvusele pääsenud. Neljandaks leidub Lõuna-Eesti edelaosas sellele murdealale iseloomustavat *laškunū* ?

jūškunu ?-tüüpi esindust. Viiendaks kohtab Ida-Eestis *pešt*, *lašt*, *juost*-tüüpi esindust.

Kui võrdleme *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-tüüpi esindust tema esinemisalal kohatavate teisetüübiliste esindustega, siis peame nii geograafilistel põhjustel kui ka üksikute keelendite esinemisvahekorra iseloomu arvesse võttes jõudma otsusele, et sel maa-alal on *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-tüüp algsema ja murdeomasema värvinguga kui teised tüübid. Kui veel siia juurde arvata, et see esindustüüp kõigis kolmes eri verbitüübis on ühtmoodi häälikuseaduslik algupärase algsoome konsonantse liitumise esindus (<*kusnut:*kusnuðe-, *lasnut:*lasnuðe-, *jōsnut:*jōsnuðe-), siis ei tohiks jääda kahtlust, et see on tema praegustel esinemisaladel algupärane ja murdeomane põhitüüp.

Mis puutub *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-tüübi maa-alal esinevaise muudesse esindustüüpidesse, siis peaksid need järelikult olema sel või teisel määral ses piirkonnas hilisemalt tekkinud kas ühenduses naaberaladega või iseseisvalt.

Vaatleme neid lähemalt. Tüübi *kušknu*, *lašknu*, *jōksnud* puhul näeme, et see on kõige sagedam *ske*-tüüpi verbides, kus selle esinemine koondub päämiselt Lõuna-Eesti murdealale. Teistes verbitüüpides on see enam üksikuhtumiti kohatav. Seejärgi võib arvata, et siin on tegemist just *ske*-verbidest aluse saanud hilisema analoogilise moodustusega muude algsoome vokaalselt liitunud verbide eeskujul. Murdeomaseks ei saa seda tüüpi praegu kuskil eesti murdeis pidada ega ole seda põhiliselt nähtavasti ka varemini olnud. Teist lõuna-eestilist alatüüpi *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu* ei saa lahus käsitleda lääne-eestilisest *kušnd*, *lašnd*, *jōšnd*-esindustüübist. Viimane esineb käepärast-olevate andmete järgi murdeomase tüübina kaunis suurel maa-alal, nagu Saaremaa idaosas, Hiiumaal, kogu Lääne-Eesti mandril (välja arvatud lõunaosa), Põhja-Eesti lääneosas ja Kesk-Eesti lääneosas.

Häälikuliselt on seda esindust võimalik seletada kahel viisil: kas *lašknud* jm. tüübi põhiesindusest lähtudes (*lašknud* >> *lašnd*), kusjuures oleks tegemist klusiili kadumisega kahe dentaalkonsonandi vahelt, või *lašnud* jm. tüübi põhi-

esindusest lähtudes, kus *pešnud*, *lašnud*, *jõšnud* vormidest üldise *-nud* > *-nd* muutuse tagajärjel on saadud täiesti mõistetavalt *pešnd*, *lašnd*, *jõšnd* jm. esindustüüp.

Kaaludes nende kahe võimaluse vahel huvitab kõigepeält häälikumuutuse *skn* > *sn* võimalikkus *lašnd*, *pešnd*, *jõšnd*-esindustüübi maa-alal. Võrreldes Mär *lašma* (MärMS), Kse *lašma* (~ *lašma*, KseMS), Tõs *lašma* (TõsMS), Tor *lašma* (TorMS) jne. keelendeid, näib see häälikuliselt võimalik olevat. Kuid komplitseeritumaks teeb selle võimaluse asjaolu, et see muutus häälikuliselt võis sündida ainult *ske*-tüüpi verbides, ja alles säält pidi teistesse verbitüüpidesse muude samaesinduslikkude konsonantse liitumise vormide vahendusel edasi minema. Näeme aga, et esindus on kõigis kolmes verbitüübis väga ühtlane ja ei esine kuskil niisugust kõikuvust, mida näit. nägime omase olevat see-suguse arenemiskäigu läbi teinud lõuna-eestilistele tüübi *lašknu*, *kušknu* esindusvahekordadele. Ühtlasi aga ei leia me sel alal võimalikke *pešnud*, *lašnud nud*-lisi vorme (vrd. materjaliesitust!) mis, niisugust võimalust võiksid mingil määral tõendada.

Teise võimaluse puhul puuduvad häälikulised raskused (vrd. kõikjal sufiksit *-nd* näitavat esindust!). Samuti on sel puhul kõigil kolmel verbitüübil ühtlaselt samad eeldused, millega on hästi seletatav ka esindusvahekordade suur ühtlus. Tähtsaimaks motiiviks aga teise võimaluse eelistamisel tuleb pidada asjaolu, et muudes vormides selle maa-alal murdeis säilib algupärane konsonantse liitumise esindus (vrd. passiivi preesensi ja *da*-infinitiivi esindusvahekordi!), mistõttu ka selle esindustüübi puhul ei ole põhjust teisiti arvata.

Mis puutub aga *pešnd*, *lašnd*, *jõšnd*-tüübi esinemisse *kušnu*, *lašnu*, *jõšnu*-tüübi esinemise ääremail, siis on see loomulikult agressiivse esindustüübi edasitungimiseks peetav. Seevastu tuleks *kušnu*, *lašnu* jm. tüüpi maa-alaliselt eraldiseisvaid alatüübi esindusjuhtumeid Lõuna-Eestis (näiteks Võn, Rõn, Ote, Kam, Piv, Vas, Se) eelmistest eraldi hoida. Lääne-Eesti esindustüübi sissetungimine ei saa siin geograafilistel põhjustel küsimusse tulla ja lääne-eestilise

tüübi samaseks arenguks puuduvad siin eeldused (vrd. *-nu* lõpuga keelendeid!). Näib tõenäone, et just siin on põhjust rakendada selle esindustüübi esimest seletusvõimalust, sest kõik olulisemad Lääne-Eestis puudunud tunnused kõnelevad siin selle poolt. See ga oleksid need Lõuna-Eesti *kušnu*, *lašnu*-tüübi esindusjuhtumid samased hilisemate *kuškn*, *laškn*-tüübi juhtumitega.

Ühtlasi pandagu siin tähele *kuškn*, *laškn*-tüübist erinevat asjaolu: *jōšnu*-esinduse häälikuseisu *šn*, mis saab olla tekkinud *lašnu* jm. eeskujul *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu*-esinduse põhjaluselt.

Kaks järgnevat *kušnu*, *lašnu*, *jōšnu* jm. esindustüübi levinemisas esinevat alatüüpi on märgitud päris kindlaist maa-alalisest keskusist. Neist esimene, *kušken*, *lašken*, *jōšken*-tüüp, on märgitud murdeomase esindusena Lõuna-Eesti lääneosast (Hls, Krk, Hel, Pst, Trv) ja selle naabrusest San-st. Nagu varemini märgiti, tuleks sel maa-alal pidada algselt murdeomaseks *šn*-list esindustüüpi ja käesolevat *kušken*, *lašken*, *jōšken*-esindustüüpi hilisemaks, sest et see esineb saarena *šn*-lise esindustüübi levinemisas. Seda selle ala varamat algupärasemat *šn*-list esindustüüpi ei ole *se*- ja *ske*-verbide puhul märgitud, küll aga on see veel praegugi valitsevam-murdeomasem *kse*-verbi puhul.

Eriti selgesti tuleb esile tüübi hiline iseloom, kui võrdleme seda naabruses Lõuna-Eesti edelaosas (Krl, Har) leiduva *laškun*?, *jōškun*?-tüübiga. On võrdlemisi selge, et need tüübid mõlemad on välja kujunenud samadelt eelduselt ja kõige hilisemas arenemisfaasis oma kujunemises eriteed läinud. Eelmisele kahele tüübile veel lisaks tuues Lei *laškan*-tüübi, võime juba asja vaadelda avaramal taustal.

Nende esinduste vahetõrje on teisiti raske mõista, kui lähtudes Lõuna-Eesti põhilisest *šn*-lisest esindustüübist, mis sel maa-alal veel praegugi esineb algupärasema esindustüübina *se*- ja *kse*-lisis verbides. Viimane asjaolu näitab, et algselt on *sk*-line tüvekuju *ske*-liste verbide paradigma vokaallitelisest vormidest tunginud ka *nud*-partitsiipi muude, ainult vokaalselt liitunud verbide analoogial. *ske*-verbidest

on see edasi nihkunud ka *se-*, *kse-*verbidesse seetõttu, et *šn-*line põhitüüp oli kõigil kolmel verbitüübil samane. Lei esindusest märkame, kui sellele anda kronoloogilist tähtsust, et see edasinihkumine *se-*, *kse-*verbidesse on sündinud pärast leivude siirdumist praegustesse asukohtadesse, sest Lei-s seda ei kohta. Küll aga on Lei-s *ske-*verbides juba analoogia mõjunud. Ühtlasi võime järeldada, et analoogia sündis *škn-*lise esinduse kujuliseks, kuhu hiljem (võimalikult viimase 300 a. kestel) tekkis švaavokaal ja koguni huvitavaid eri murdeis erisugune. Nii on Lõuna-Eesti lääneosas (ja San-s) tekkinud *e*-line švaavokaal (vrd. ka muudes verbitüüpides *añden* jm.). Lõuna-Eesti edelaosas on tekkinud *u*-line švaavokaal arvatavasti järgneva silbi *u* mõjul (vrd. *añdunu*?, kuna *e*-lise puhul on *lašken* jm.). Lei-s aga on tekkinud *a*-line švaavokaal.

Mis puutub Mus-st märgitud *laškanD*-juhtumisse, siis ei ole siin tegemist tüpoloogiliselt sama nähtusega kui Lei-s. Mus *a*-line kuju on redutseeritud *e* häälduse veidi ebatäpne märkimisviis, sest Sa järgsilpides redutseeritud *e* hääldus on suuresti kõikov *ə ~ ɜ* -(harvemini isegi) *ɸ ~ ɸ* ühelt poolt, ja järgsilpide redutseeritud *a* hääldus *v ~ ɸ* -(harvemini) *ɸ ~ ɜ* teiselt poolt.

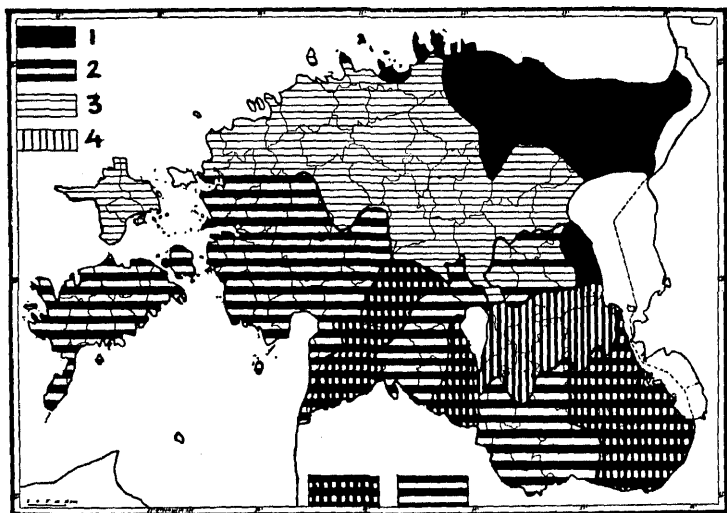
Sama hilisema vokaali vaheletekkimine on sündinud ka Saaremaa lääne- ja keskosas, kus *se-*verbides on muud selle verbitüübi paradigma *se*-lised kujud *sk*-ühendit vältinud ja nii on esindus siin iseseisvalt *pesend*, *kusend*. Niisugune üksikjuhtum on märgitud ka Krl-st.

Seega on jäänud veel põhja-eestiline *pešt*, *lašt*, *jõšt*-tüüp, mis esineb Põhja-Eestis (välja arvatud lääne-edela-serv), Kirde-Eesti rannikumurdeis ja (rööpesindusena) selle ala naabruses Plt-1, Iis-s.

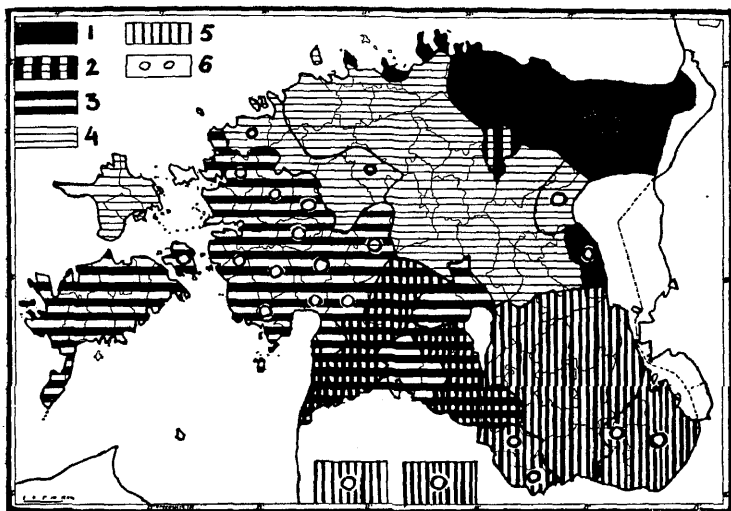
Siin võiks olla tegemist kahe võimalusega: kas 1. *pešnud*, *lašnud*, *jõšnud* > *pešnt*, *lašnt*, *jõšnt* > *pešt*, *lašt*, *jõšt*, või 2. soome-laenulise esinduse (*pesset* :) *pešt* (< *pessüt*) jm. ulatuslikuma levikuga. Mis määral üks või teine võimalus Põhja-Eestis küsimusse tuleb, ei ole võimalik käesolevas ühenduses otsustada.

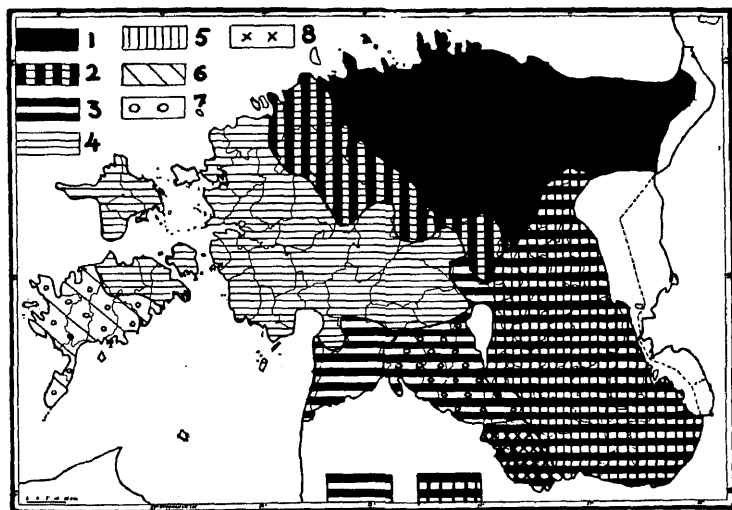
Kaart nr. 1. Passiivi preesensi esinduse üldjooned *se-*, *ske-*, *kse-*verbi-des. 1 — *pessa*, *lassa*, *juossa*, *pešsašse* jm.; 2 — *pešsašse*, *lašsašse* jm., *aga jōštašse* jm.; 3 — *peštašse*, *laštašse*, *jōštašse* jm.; 4 — *peštakse*, *laštakse*, *jōštakse* jm.

Kaart nr. 2. Infinitivi esinduse üldjooned *se-*verbides. 1 — *pessa*, *kussa* jm.; 2 — *pešta*, *kušta*; 3 — *pešta*, *kušta*; 4 — *peške*, *kuške*.

Kaart nr. 3. Infinitiivi esinduse üldjooned *ske*-verbides. 1 — *lassa, kassa* jm.; 2 — *lašsa, aga laštes*; 3 — *lašta, kšta* jm.; 4 — *lašta, kšta* jm.; 5 — *laške, kške*; 6 — *laška*.

Kaart nr. 4. *nut*-partitsiibi esinduse üldjooned *se-, ske-, kse*-verbides. 1 — *lašt, pešt, juošt* jm., 2 — *lašt, pešt* jm. ~ *lašnD* jm.; 3 — *lašnuD, pešnuD* jm.; 4 — *lašnD, pešnD* jm.; 5 — *lašknū, mešknu* jm.; 6 — *kusend, pesend* jm.; 7 — *lašken, mešken* jm.; 8 — *laškunū* jm.

Mis puutub aga Kirde-Eesti rannikumurretesse, siis kuulub see tüüp otseselt ühendusse *pesset, lasset, juosset*-tüübiga: singuläris *pest, last, juost* (< *pessüt, lassut, juosut*), pluurälis *pesset, lasset, juosset*. Tüüp on laenesindus vastavast soome tüübist.

M. Toomse.

Kasutatud allikad (lühenditega).

AmbKadVK = E. Tammar, Ambla ja Kadrina vähemaid küsimusi. 1933. AES nr. 168. — as. = asundus. — AudHÜ = A. Buer, Audru murde häälikulooline ülevaade. 1929—1930. AES nr. 29. — Avin. = A. Aavik, Häälikuloolisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi erijooni Avinurme murdes. 1933. EKA nr. 295. — EK = Eesti Keel. 1922. — Tartu. — EKA = Eesti Keele Arhiiv. — EKMHA = H. Klein, Eesti-Kirde murrete häälikutelugu peajontes. EKA nr. 55. — EKSKons. = H. Klein, Eesti kirdemurrete ja soome keele häälikuline vahakord. Konsonantism. EKA nr. 33. — EmmMS = Emmaste murdesõnastik. AES. — HagVM = R. Laanes, Hageri verbi morfoloogiat. 1936. AES nr. 183. — HarMõn. = E. Paas, Häälikulisi erijooni Hargla-Mõniste murdest. 1930. EKA nr. 96. — HASan = A. Meie Saar, Häälikulugu Sangaste murdest. 1928. AES nr. 103. — HljRKons. = H. Klein (Rajamaa), Haljala rannamurde konsonantism. 1926. AES nr. 30. — HlsM = H. Jakobson, Jooni Halliste murdest. EKA nr. 235. — HlsMS = Halliste murdesõnastik. AES. — HlsMVok. = I. Org, Halliste murde vokalism. 1931. AES nr. 34. — HääHA = A. Johanson, Häädemeeeste kihelkonnä murde häälikute ajalugu. 1923. AES nr. 41. — HääMS = Häädemeeeste murdesõnastik. AES. — HääMÜ = S. Soosaar, Häädemeeeste kihelkonna morfoloogia. Verb. 1927. AES nr. 39. — HääVok. = A. Johanson, Häädemeeeste kihelkonna murde vokalism. 1923. AES nr. 40. — HÜHls. = A. Raudsapp, Morfoloogiline ülevaade Halliste murdest. AES nr. 133. — HÜJMd. = H. Klein (Rajamaa), Lühike ülevaade Järva-Madise kihelkonna murde häälikute ajaloost. Konsonandid. 1923. AES nr. 49. — HÜJõh. = M. Blum, Häälikulooline ülevaade Jõhvi kihelkonnast. 1929. AES nr. 46—47. — HÜLüg. = M. Blum, Häälikulooline ülevaade Lüganuse kihelkonnast. 1929. AES nr. 68. — HÜOte. = E. Paas, Häälikulooline ülevaade Otepää murdest. 1928. AES nr. 73. — HÜPJg. = S. Tanning, Häälikulooline ülevaade Pärnu-Jaagupi murdest. 1929. AES nr. 83. — HÜRäpHKab. = E. Tikk, Häälikulooline ülevaade Rapla kihelkonnast Harju-Kabala vallast. 1929. AES nr. 86. — HÜRäp. = E. Hõlpus, Häälikulooline ülevaade Räpina murdest. 1929. AES nr. 94. — HÜSanL = E. Päss, Häälikajalooline ülevaade Lõuna-Saangastest. I Konsonandid. 1923—1924. AES nr. 104. — II Vokaalid. AES nr. 105. — HÜTrmKons. = M. Sakson, Häälikajalooline ülevaade Torma murdest. Konsonantism. 1923. AES nr. 109. — HÜVar. = K. Lillimägi, Häälikulooline ülevaade Varbla kihelkonna murdest. 1929. AES nr. 42. — IhHP = K. Must, Ihasalu neeme murde häälikuteloo peajooned. 1932. EKA nr. 189. — Iislm. = L. Uustalu, Häälikuloolisi ja sõnavaralisi erijooni Iisaku kihelkonnas Imatu külas. 1933. EKA nr. 322. — IisKV = M. Lepik, Iisaku konsonantism ja vokalism. 1924. AES nr. 43. — IisMS = Iisaku murdesõnastik. AES. —

i. m. = isiklikud märkmed. — IVaiKons. = A. Malm, Konsonantism Vaivara kihelkonna idas. 1929. EKA nr. 240. — JMdMS = Järva-Madise murdesõnastik. AES. — JuuKai. = L. Hammerman, Murdejooni Kaiu vallast. EKA nr. 309. — JuuKons. = K. Mihkla, Juuru konsonantism. 1926. AES nr. 44. — JõhMS = Jõhvi murdesõnastik. AES. — JämAns. = T. Kaljo, Häälikmuutuste levinemine Jämaja ja Anseküla kihelkonnas. 1926. EKA nr. 58. — JämKons. = K. Kurgvel, Jämaja konsonantism. EKA nr. 394. — JämMS = Jämaja murdesõnastik. AES. — k. = küla. — KadLKons. = H. Bahman, Lõuna-Kadrina murde konsonantism. 1927. EKA nr. 129. — KamL = P. Palk, Häälikulisi murdejooni Kambja valla lõunaosast. 1932. EKA nr. 196. — Keil = M. Palisoo, Murdejooni Keila kihelkonna idast. 1929. EKA nr. 313. — KhnKons. = A. Saaberk (Saareste), Häälikulooline uurimus Kihnu murdest. Konsonandid. 1920. EKA nr. 3. — KJnKons. = A. Anni, Kolga-Jaani konsonantism. 1922. AES nr. 64. — KJnMP = A. Anni, Kolga-Jaani murde pääjooned. I Konsonantism. II Vokalism. EKA nr. 6. — KJnP = J. Käosaar, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi erijooni Kolga-Jaani kihelkonna põhjaosast. 1933. EKA nr. 321. — KJnVil. = L. Suiguussaar, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi jooni KJn khk. Kaavere, Leie ja Vil khk. Valma külast. 1932. EKA nr. 45. — KJnVok. = A. Anni, Kolga-Jaani vokalism. 1922. AES nr. 63. — KlusHol = F. Juhkamson, Klusiilide ja nende nõrkade vastete esindus Holstre murdes. 1928. EKA nr. 163. — KodD = L. Kettunen, Lautgeschichtliche Untersuchung über den kodaferschen Dialekt. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XXXIII). 1913. Helsinki. — KoeKV = A. Riisberg, Koeru kihelkonna konsonantism ja vokalism. 1922. AES nr. 65. — KoeMS = Koeru murdesõnastik. AES. — KonsMärKa. = A. Kasik, Konsonantism Märjamaa kaguosast. 1926. AES nr. 71. — KrlHÜKons. = E. Jaska, Karula murde häälikulooline ülevaade. Konsonantism. 1927. AES nr. 51. — KrlMS = Karula murdesõnastik. AES. — KrimÜ = E. Jaska, Karula murde morfoloogiline ülevaade. 1927. AES nr. 135. — KseHÜ = J. Arike, Karuse murraku häälikulooline ülevaade. 1928. AES nr. 57. — KseMS = Karuse murdesõnastik. AES. — KseVok. = A. Tiitsma, Karuse vokalism. 1922. AES nr. 53. — KsiLaeHÜ = P. Berg, Kursi kihelkonna Laeva murde häälikulooline ülevaade. 1926. AES nr. 62. — KsiLaeVok. = P. Berg, Kursi kihelkonna Laeva murde vokalism. 1926. AES nr. 61. — KuuKons. = L. Pärt, Kuusalu konsonantism. I—II. 1922—1926. AES nr. 59—60. — KõpKons. = O. Loorits, Kõpu murde konsonantismi pääjooned. 1922. AES nr. 4-a. — KõpVok. = O. Loorits, Kõpu murde vokalismi pääjooned. 1922. AES nr. 4-b. — LeiMS = Leivu (Koiva) murdesõnastik. AES. — LeiV = V. Niilus, Verbe. IIsene. Paikna. 1936. AES nr. 181. — LeiMV = V. Niilus, Leivu murret. Morfoloogiat. Verb. 1936. AES nr. 184. — LihAH = A. Grimm, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi erijooni Lihula kihelkonnast Alakülast ja Helvatist. 1933. EKA nr. 323. — LutKV = P. Voolina, Lutsi konsonantism ja vokalism. AES nr. 180. — LutMS = Lutsi murdesõnastik. AES. — MEMM. = P. Palmeos, Morfoloogilisi näiteid mõne Emmaste verbi kohta. 1934. AES nr. 163. — MPil. = M. Kilk, Murdejooni Pilistvere kihelkonnast. 1928. EKA nr. 116. — MS = Murdesõnastik. AES-i sõnavaralised murdekogud. — MT = Murdetekstid. AES-i murdetekstikogude seeria. — MUhelis.

= H. Juulman, Morfoloogilisi erijooni Uhe külast Iisakust. 1932. EKA nr. 157. — Musi = M. Kindlam, Häälikulisi ja morfoloogilisi erijooni Mustjala kihelkonna idaosast. 1934. EKA nr. 324. — MärM = R. Tomson, Murdejooni Märjamaa kihelkonnast. 1932. EKA nr. 188. — MärMS = Märjamaa murdesõnastik. AES. — MÜHelL = L. Millerson, Morfoloogiline ülevaade (verb) Helme murde lõunaosast. 1927. AES nr. 154. — MÜlis. = M. Blum, Morfoloogiline ülevaade Iisaku kihelkonna murdest. Verbid. 1927. AES nr. 136. — MÜJMd. = M. Priideman, Morfoloogiline ülevaade Järva-Madise murdest. 1927. AES nr. 138. — MÜSan. = A. Meiesaar, Morfoloogiline ülevaade Sangaste murdest. 1927. AES nr. 148. — MÜSeSat. — A. Kask, Morfoloogiline ülevaade näidetes Setu murdest Satseri nurgast. 1927. AES nr. 159. — OteMS = Otepää murdesõnastik. AES. — PalMÜ = S. Põlluman, Palamuse murde morfoloogiline ülevaade. 1929. EKA nr. 173. — Partitsiis. = M. Blum, -nud partitsiip Iisaku kihelkonna murdes. 1927. AES nr. 137. — PilM = I. Steinberg, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi jooni Pilistvere murdest. 1932. EKA nr. 291. — PilKa. = L. Määr, Murdejooni Pilistvere kagupoolsest osast. 1928. EKA nr. 115. — PjgTor. = E. Grossman, Murdejooni Pärnu-Jaaguvi ja Tori kihelkondade piirilt. 1932. EKA nr. 166. — PitKe. = O. Kampus, Murdejooni Põltsamaa kihelkonna keskosast. 1928. EKA nr. 117. — PitKons. = A. Jürgens, Põltsamaa konsonantism. 1923 kuni 1924. AES nr. 79. — PitPKons. = A. Jürgens, Põltsamaa kihelkonna põhjapoolse osa konsonantismi pääjooned. EKA nr. 103. — PitVok. = A. Jürgens, Põltsamaa vokaalid. AES nr. 78. — PitMS = Põltsamaa murdesõnastik. AES. — PivKiu. = H. Kuslapuu, Kiuma valla konsonantism. 1930. EKA nr. 83. — PlvMS = Põlva murdesõnastik. AES. — PuhHP = H. Osmann, Puhja murde häälikajaloolised peajooned. EKA nr. 49. — PärP = E. Kuutan, Murdejooni Pärnu kihelkonna põhjaosast. 1929. EKA nr. 82. — PärT = A. Sang, isiklikud teated Pärnu kihelkonnast. — RakL = H. Grubbe, Häälikulisi tähelepanekuid Rakvere valla murdest. 1930. EKA nr. 139. — RapRaik. = L. Kutser, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi erijooni Raikküla murdest. 1933. EKA nr. 359. — ReiMS = Reigi murdesõnastik. AES. — RidMS = Ridala murdesõnastik. AES. — RisKons. = J. Väinaste, Risti kihelkonna murde konsonantism. 1924. AES nr. 88. — RisMS = Risti murdesõnastik. AES. — RõuMS = Rõuge murdesõnastik. AES. — RõuRuu = H. Eller, Rõuge (keskosa) konsonantism ja vokalism. 1927. AES nr. 93. — RäpT = P. Voolaine, isiklikud teated Räpina kihelkonnast. — SaaH = L. Lepp, Saarde murde häälikulugu. 1929. AES nr. 95. — SaaJää. = M. Soopuu, Murdejooni Saarde kihelkonna lõuna-kagust (Jäärja vald). 1929. EKA nr. 80. — SaaKons. = A. Univer, Saarde murde konsonandid. 1924. AES nr. 96. — SimKV = V. Metsamärt, Simuna kihelkonna konsonantism ja vokalism. 1929. AES nr. 100. — SimV = H. Oiderman, Häälikulisi, morfoloogilisi ja sõnavaralisi erijooni Simuna Veneverest. 1933. EKA nr. 169. — SjnL = V. Metsamärt, Murdejooni Suure-Jaani kihelkonna lõunaosast. 1928. EKA nr. 112. — SjnPõh. = P. Palmeos, Häälikulisi ja morfoloogilisi erijooni Suure-Jaani kihelkonna Põhjaka külast. 1933. EKA nr. 320. — SVKaa. = V. Klaurén, Mõned süntaktilised vahekorrad Kaarma kihelkonnast. 1926. AES nr. 14. — TMRr = S. Reinhold, Häälikulisi ja morfoloogilisi murdejooni

Raadi valla Kõrvekülast. 1932. EKA nr. 328. — TorKons. = R. J a n n o, Tori konsonantism. AES nr. 112. — TorMS = Tori murdesõnastik. AES. — TrmMS = Torma murdesõnastik. AES. — TrmMÜ = B. S ö ö t, Torma murde morfoloogiline ülevaade. 1927. AES nr. 147. — TrvMS = Tarvastu murdesõnastik. AES. — TrvP = J. R ö k s, Tarvastu-Põhja murde häälikajalooline ülevaade. 1925. EKA nr. 297. — TrvPKons. J. R ö k s, Konsonandid Tarvastu-Põhja murdes. Häälikajalooline ülevaade. 1925. EKA nr. 26. — TõsKons. = K. M i h k l a, Tõstamaa konsonantism. 1926. AES nr. 107. — TõsMS = Tõstamaa murdesõnastik. AES. — v. = vald. — VasKons. = O. P a r m a s, Vastseliina konsonantism. 1924. AES nr. 116. — VasOr. = O. P a r m a s, Vastseliina (-Orava) konsonantism ja vokalism. 1926. AES nr. 118. — VigMS — Vigala murdesõnastik. AES. — VirKod. = M. B l u m, Kirde-Eesti murrete erijooni ja nende side Kodavere murde ja vadja keelega. EKA nr. 229. — VJgKons. = A. O r a s, Viru-Jaagupi konsonantism. 1922. AES nr. 124. — VJgMS = Viru-Jaagupi murdesõnastik. AES. — VIIMP = B. V a h i, Valjala murde peajooned. 1926. AES nr. 123. — VMrT = S. K ö ö k, isiklikud teated Väike-Maarjast. — VMÜTõs. = H. S e p i k, Verbi morfoloogiline ülevaade Tõstamaa khk. 1927. AES nr. 151. — VNgM = M. N o r m a k, Morfologia Viru-Nigulast. 1928. AES nr. 149. — VNgMS = Viru-Nigula murdesõnastik. AES. — VönL = M. B l u m, Võnnu lõunaosa konsonantism ja vokalism. 1926. AES nr. 120. — VänKV = K. M i h k l a, Vändra konsonantism ja vokalism. 1926. AES nr. 121. — VänL = H. R i n g e n f e l t, Murdejooni Vändra kihelkonna lõunapoolsest osast. EKA nr. 81.

La composition verbale sur radical consonantique en *-se-*, *-ske-*, *-kse-* en estonien.

Si nous considérons dans les parlers estoniens les formes représentant la composition verbale sur radical consonantique du finnois primitif en *-se-* (par ex. *kuse-*, *pese-*), *-ske-* (par ex. *laske-*, *käske-*) et *-kse-* (par ex. *jõkse-*), nous voyons qu'au prétérit passif, au participe passé passif et au participe présent passif toute l'aire linguistique estonienne a généralement conservé le type de composition sur radical consonantique attendu (par ex. *pešti*, *laštun*, *laštav*, etc.). Mais dans les autres groupes on rencontre des types très divers.

Au présent passif affirmatif on trouve trois types principaux; 1) *peštašse*, *laštašse* etc., formes qui apparaissent dans la partie centrale de l'Estonie occidentale et dans l'Estonie méridionale, c'est un type de composition sur radical consonantique du finnois primitif conforme aux lois phonétiques; 2) *pēstakse*, *laštakse*, *jõstakse* etc., formes qui sont le plus répandues en Estonie, elles reposent sur les formes du prétérit passif conformes aux lois phonétiques (*pešti*, *laštun* etc.); 3) les formes *peššä*, *lassa*, *juossa*, *peššasse* etc. apparaissent dans les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est et dans leur voisinage (Kad, Rak, VJg, Sim, Iis).

A l'infinifit en *-tak*, *-täk* on trouve dans les parlers estoniens cinq types principaux; 1) les formes du type *pešta*, *lašta*, *jõšta* qui apparaissent sur l'île de Saaremaa, dans l'Estonie occidentale, centrale et méridionale, elles représentent la composition sur radical consonantique du finnois primitif conformément aux lois phonétiques; 2) les formes *pešta*, *lašta*, *jõšta* etc. qui apparaissent principalement dans les parlers de l'Estonie

septentrionale, elles reposent par analogie de degré sur les autres infinitifs de verbes en composition avec un radical vocalique en finnois primitif (par ex. *tappa, kašta* etc.); 3) les formes du type *kuške, laške, jōške* etc., qu'on rencontre principalement dans l'Estonie méridionale et dans son voisinage, sont le résultat du procès suivant: dans les verbes en *-ske-* le paradigme a, sur le modèle d'autres formes de composition vocalique, formé également l'infinitif, qui, d'après le type fondamental *pešta, lašta, jōšta* ayant été et étant commun aux trois groupes verbaux, a gagné également les verbes en *-se-, -kse-*; 4) les formes du type *laška* etc., qui apparaissent principalement dans l'Estonie occidentale, partiellement aussi dans l'Estonie méridionale, proviennent du type fondamental *lašta* etc. de la manière suivante: le paradigme par l'élément *-sk-* (dans les verbes en *-ske-*) du radical des formes de composition vocalique a conditionné également l'infinitif; 5) le type *peššä, lassa, juossa* etc. qui prédomine dans les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est, dans leur voisinage et à Kodavere, peut être considéré comme remontant au changement *st > ss* de l'époque commune à l'estonien oriental et au vote, de même que les formes correspondantes du présent passif.

Quant au participe *-nut, -nüt* on trouve dans les parlers estoniens les types suivants: 1) le type *kušnu, lašnu, jōšnu* etc., qu'on rencontre dans l'Estonie méridionale et dans son voisinage, il représente la composition consonantique conforme aux lois phonétiques; 2) le type *kušknu, lašknu* etc. qui apparaît, dans une mesure moindre, principalement dans l'Estonie méridionale, a été formé de la même manière que les formes d'infinitif *kuške, laške* etc.; 3) le type *pešnd, lašnd* etc. a été formé dans l'Estonie occidentale vraisemblablement de la manière suivante: la sifflante du type régulier *pešnud, lašnud* s'est allongée d'une manière purement phonétique dans les formes devenues monosyllabiques par suite de la syncope (*-nud > -nd*), — et dans des cas rares, dans l'Estonie méridionale, vraisemblablement par suite du passage *k > zéro* du type *kušknu, lašknu*; 4) le type *kušken, lašken, laškunu* ? etc. çà et là dans l'Estonie méridionale provient des formes produites par svarabhakti, et dans la partie occidentale de Saaremaa peut-être de la même manière, peut-être par analogie avec les verbes de composition vocalique (par ex. *pesend*); 5) le type *pešt, lašt* etc. dans l'Estonie du nord et les parlers littoraux du nord-est ou bien suppose *pešnud, lašnud* etc. $>$ *pešnt, lašnt* etc. $>$ *pešt, lašt* etc. ou bien doit être rapproché du type suivant; 6) le type *pesset, lasset* etc. apparaît dans les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est et c'est visiblement un emprunt au type finnois correspondant. Les formes *lašt, pešt* etc. du singulier du type précédent sont à interpréter dans l'aire de ce type de la même manière.

Nasalisatsioonist eesti keeles.

G. Panconcelli-Calzia on oma teoses „Die experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachwissenschaft“ (II trükk, Berlin 1924), lk. 95, öelnud nasaali mõjust järgnevale vokaalile: „Das gesenkte Velum schliesst sich nicht so schnell, dass es verhindern könnte, dass der Vokal auch eine Nasalfärbung erhält. Die Abstufungen

sind zahlreich“. Õeldu maksab täiel määral ka eesti keele kohta. Eesti keeles on aga nasaali mõju naabruses-olevaile vokaalidele laiaulatuslikum kui Panconcelli-Calzia mainitud otsuses. Peale selle on eesti keeles veel muidki huvitavaid nähtusi nasaliiteedi alal, mida tahetakse kokku võtta alljärgnevas lühikeses ülevaates. — Esitatavad tulemused on hangitud Tartu Ülikooli Foneetika Laboratooriumis viimastel aastatel tehtud katsetustel. Vaatluse aluseks on olnud eri rahvakihtide ühiskeel. Katsealuseid on olnud mitmest Eesti osast, niihästi Põhja- kui Lõuna-Eestist, nõnda, et katsete tulemused võivad pakkuda enam-vähem kindla normi üld-eestilisest hääldususest.

Enne kui asuda nasaliiteedi otsesele vaatlusele, peab lühidalt selgitama katsetusviisi ning nasaliiteedi graafilist märkimist. Uurimiseks vajalised kurvid on hangitud kümograafi abil, mis teatavasti on kõige lihtsam viis oraalsete, larüngaalsete ja nasaalsete kurvide saamiseks. Nina kaudu mineva õhuvoolu registreerimiseks on ühte sõõrmesse asetatud klaasist nn. oliiv, mille välisotsas on kirjutuskapsliga ühenduses olev voolik. Sama-aegselt on suulehtriga registreeritud ka suu kaudu minev õhuvool. Mõlemate õhuvoolude kurvid on võetud kronoloogiliselt täpsalt teineteise alla. Suust tuleva õhuvoolu kurv on muidugi selleks, et võida ära näidata, kus on iga üksiku hääliku algus ja lõpp. Kurve analüüsid on nasaliiteediks arvatud üksnes reegli-päraseid võnkeid nasaalkurvil. Reeglipärasele võngetele järgnevad või vahel ka nende eel käivad ebakorrapärsed võnked on arvatud fremituseks, s. o. mitte enam häälehuulte vahel tekkinud õhuvoolu võnkumiseks, vaid niisuguseks võnkumiseks, mis võib tekkida ninakoopas eneses sõõrme seinte liikuma hakates või mõnel muul teel.

Kurvidele saadud nasaliiteedi arvestamine arvudeks on sündinud samadel põhimõtetel, mida foneetika üldiselt kasutab helilisuse arvestamisel (vt. EK 1933, lk. 73 jj-d ja 130 jj-d). Esiteks on mõõdetud hääliku absoluutne pikkus ja absoluutne nasaliiteet. Siis on nasaliiteet korrutatud kümnega ning jagatud hääliku absoluutsele pikkusele. Saadud tulemus π osutab, kui suur on nasaliiteedi aste, s. o. kui suur osa kogu häälikust on nasaleeritud. Absoluutne nasaliiteet võrdub 10-ga ja absoluutne nasaalsusetus 0-ga. Kui on öeldud, et nasaliiteet on näiteks 3, tähendab see, et 0,3 osa häälikust on nasaleeritud. Kreeka tähe τ -ga on märgitud, kas nasaliiteet on hääliku alguses, lõpus või keskosas. Kui näiteks nasaliiteet 3 esineb hääliku alguses, on seda

märgitud järgmiselt: $\tau = 0 \rightarrow 3$, kui ta aga esineb lõpus, on märgitud: $\tau = 7 \rightarrow 10$.

Vokaalide nasalisatsioon on eesti keeles kolmesugune. Esiteks on eesti keelele omane progressiivne nasalisatsioon, teiseks kohtab regressiivset nasalisatsiooni ja kolmandaks on kõige huvitavam nähtus nn. sekundaarne nasalisatsioon.

Nagu Panconcelli-Calzia on näidanud, on progressiivse nasalisatsiooni põhjustajaks asjaolu, et nasaali moodustamise ajaks neelu seinast eemaldunud pehme suulagi ei tõuse endisesse asendisse tagasi kohe pärast nasaali artikulatsiooni lõppu, vaid ta jääb alla kas järgneva vokaali kogu artikulatsiooni jooksul või vähemalt selle alguses. Missugused on progressiivse nasaliteedi esinemise suhted eesti keeles, seda demonstreerigu mõningad tüüpilised näited nasaalidest ja viimaste naabruses olevatest vokaalidest (arvud häälikute all osutavad nasaliteedi π -d):

<i>m</i>	<i>â</i>			<i>k</i>	<i>a</i>	<i>n</i>	<i>â</i>		
10	10			0	7,25	10	10		
<i>n</i>	<i>î</i>			<i>p</i>	<i>a</i>	<i>ñ</i>	<i>i</i>		
5,5	10			0	10	10	10		
<i>n</i>	<i>â</i>	<i>D</i>		<i>m</i>	<i>i</i>	<i>n</i>	<i>â</i>		
6,25	10	0		3,25	10	10	10		
<i>n</i>	<i>ô</i>	<i>r</i>		<i>r</i>	<i>û</i>	<i>m</i>	<i>i</i>		
10	10	0		0	3,5	10	10		
<i>o</i>	<i>m</i>	<i>â</i>		<i>s</i>	<i>ã</i>	<i>m</i>	<i>â</i>	'saamise'	
10	10	10		0	3,75	10	10		
<i>â</i>	<i>m</i>	<i>i</i>		<i>n</i>	<i>ô</i>	<i>m</i>	<i>e</i>	<i>n</i>	<i>i</i>
8,25	10	10		4	10	10	10	10	10
<i>k</i>	<i>a</i>	<i>m</i>	<i>â</i>	<i>k</i>	<i>a</i>	<i>ñn</i>	<i>â</i>	<i>n</i>	<i>i</i>
0	0	10	10	0	4,5	10	10	10	10
<i>l</i>	<i>τ</i>	<i>m</i>	<i>i</i>	<i>n</i>	<i>ē</i>	<i>m</i>	<i>è</i>	<i>n</i>	<i>i</i>
0	0	10	10	10	10	10	10	10	10

Toodud näited on eri isikuilt saadud mitmesuguste eri küsimuste lahendamisel. Nendest selgub, et nasaalidele *m* ja *n* järgnev vokaal on ikka nasaleeritud. Et *η* võib ühiskeeles esineda normaalse uususe järgi üksnes *k*-lises ja *g*-lises ühendis, pole teda saadud arvesse võtta. Murdenäited iseseisvalt esineva *η*-i kohta näitavad, et see nasaal avaldab vokaalidele samasugust mõju nagu *m* ja *n*. Hiiu-murdelises näites *kiññâD* on *â*-hääliku nasaliteedi $\pi = 10$. —

Olgu ühiskeele vokaal kas ülipikk, pikk, poolpikk või lühike, tema nasaliteet on $\pi = 10$. Isikuti võib esineda küll ka ainult osalist progressiivset nasalisatsiooni. Viimane nähtus on üldise hääldususega võrreldes siiski võrdlemisi haruldane.

Esitatud näiteid vaadeldes märkab kohe, et regressiivse nasalisatsiooni esinemine ei ole nõnda reeglipärane, nagu oli progressiivne. Regressiivse nasalisatsiooni π võib kõikuda 0 ja 10 vahel. Näiteks sel katsealusel (tallinlane), kes on hääldanud sõnad *kamà* ja *lmi*, ei ole nasaali eel olev vokaal sugugi nasaleerunud. Täiesti nasaleerunud on see näidetes *pañi* ja *omà*. Sõnades *kanà*, *rūmi*, *ami*, *samà*, *kañnani* on π 7,25; 3,5; 8,25; 3,75; 4,5. Nasaliteedi τ on alati vokaali lõpposas vastu järgnevat nasaali, seega siis sõnas *kanà* on esimese *a* $\tau = 2,75 \rightarrow 10$, *rūmi*-sõnas *ü* $\tau = 6,25 \rightarrow 10$ jne. Nasalisatsiooni kõikumus ei olene sedavõrd nasaleeritud vokaali pikkusest ega järgneva vokaali kvantiteedist kui individuaalsest hääldususest. Üliõpilane A. Miks on 1934. aastal oma katselisfoneetilistel harjutustel osutanud, et näiterühmas *kanà*, *kañnù*, *kañnu* võib esimese silbi vokaali π kõikuda järgmiste võimaluste vahel: 6,2—8,5; 7—8,2; 7,7—8,6. Näiterühmas *samù*, *sam̄mù*, *sam̄mu* on π 7,2—8,3; 7—8,6; 7,7—8,3. Pikemal nasaalil on järelikult veidi suurem regressiivselt nasaleeriv mõju kui lühemal. Üliõpilaste H. Reitsniku ja H. Rometi poolt samal aastal ettevõetud katsed nelja ühiskeelt-rääkija isiku kõnest on võimaldanud teha otsuse, et täielikku regressiivset nasalisatsiooni esineb 53%, osalist (suurem osa häälikust on nasaleeritud) 28% ja nasaleerimatust 19% („Nasaliteedi määramine“, lk. 34, katselisfoneetiline seminaritöö Tartu Ülikooli Foneetika Laboratoriumis). Regressiivse nasalisatsiooni füsioloogiline taust on sarnane progressiivse omaga. Et moodustada nasaali, langeb pehme suulagi juba enne tõelist nasaali moodustamist, s. o. juba siis, kui oraalselt artikuleeritakse alles avahäälikut ega pole veel alatud sulu kujundamist. — Nasaalidega ühenduses tuleb lihtsate meetodite kaudu ilmekamalt esile koartikulatsioon, mis muidugi eksisteerib enam-vähem samasuguselt muudelgi juhtudel, nagu osutavad eesti ühiskeele kohta tehtud ostsillogrammid. — Kui vokaal on kahe nasaali vahel, on kogu häälikurühma artikuleerimisel pehme suulagi all. Headeks näideteks selle kohta on sõnad *nõmeni* ja *nēmēni*.

Vokaalide nasalisatsiooni normaalses eesti ühiskeeles võib siis defineerida kokkuvõttes järgmiselt: n a s a a l i d e m õ j u l

on progressiivne nasalisatsioon 10 ja regressiivne $0 \rightarrow 10$. Täpsaks foneetiliseks märkimiseks on soome-ugri foneetilises transkriptsioonis võimalik tähistada tugevamat ja nõrgemat nasaliiteeti. Esimese märgiks on flagell nasaleeritud hääliku kohal ja teise märgiks samasugune flagell hääliku all. Foneetilises uurimuses oleks sõnade *oma* ja *kana* transkriptsiooniks *om̃ä* ja *kañä*.

Ühenduses eelnenuga kerkib esile küsimus, kuidas mõjuvad vokaalide nasalisatsioonile nasaalidega homorgaansed sulghäälikud konsonantühendites *mB*, *mp*, *nD*, *nt* jne. Järgnegu kõigepealt mõningaid näiteid selle küsimuse kohta:

<i>k</i>	<i>a</i>	<i>n̄</i>	<i>D</i>	<i>m</i>	<i>a</i>	<i>t</i>	<i>o</i>	<i>η</i>	<i>k̇</i>	<i>m</i>	<i>a</i>	<i>n̄</i>
0	8,25	10	5,75	10	10	0	6,5	5	0	4,5	10	10
'perekonnanimi Tonkmann'												
<i>s</i>	<i>a</i>	<i>m̄</i>	<i>B</i>	<i>a</i>		<i>k</i>	<i>a</i>	<i>n</i>	<i>ṫ</i>	<i>n</i>	<i>i</i>	<i>k̇</i>
0	6,75	8,25	6,5	5,75		0	5,75	4	0	10	10	0
<i>k</i>	<i>a</i>	<i>n̄</i>	<i>D</i>	<i>u</i>		<i>r</i>	<i>e</i>	<i>n̄</i>	<i>ṫ</i>	<i>n</i>	<i>i</i>	<i>k̇</i>
0	7	10	5,75	10		0	6,5	5,25	0	10	10	0
<i>a</i>	<i>n</i>	<i>tt</i>	<i>u</i>			<i>p</i>	<i>a</i>	<i>η</i>	<i>k̇</i>	<i>-m</i>	<i>ā</i>	
2	10	2,5	7,5			0	6,5	5,75	0	7,75	10	
<i>t</i>	<i>o</i>	<i>m</i>	<i>pp</i>	<i>u</i>		'panka kuivanud maa'						
0	8	10	4	8		<i>k</i>	<i>o</i>	<i>m</i>	<i>ṗ</i>	<i>v</i>	<i>e</i>	<i>k̇</i>
0	5,5	10	0	10	10	0	9	4	0	0	0	0
'perekonnanimi Kampmann'												

Esitatud näidetest näeb esiteks, et sulghääliku esinemine ei mõju häirivalt nasaali naabruses olevate vokaalide nasalisatsioonile. Kohtab samu tulemusi, mida ülalpool on lähemalt käsitletud. Teiseks osutavad toodud näited kahesugust pilti nasaali ja klusiili mõjustusest nasalisatsiooni suhtes. Lühikese klusiili puhul võib konstateerida nasaali suurt mõju järgnevale konsonandile. Üle poole klusiilist on nasaleeritud. Nasaliiteet esineb alati eelneva nasaali otseses naabruses. Kolmes esimeses näites on *B* ja *D* $\tau = 0 \rightarrow 5,75$; $0 \rightarrow 6,5$; $0 \rightarrow 5,75$. Kui nasaalile järgneb pikk klusiilaines, võib ka esineda klusiili nasaleerimist, kuid sel juhul ei ole nasaliiteedi π kuigi suur. Siingi esineb nasaliiteet samuti nasaali otseses naabruses. Sõnades *anttu* ja *tomppu* on *tt* $\tau = 0 \rightarrow 2,5$ ja *pp* $\tau = 0 \rightarrow 4$. Ühendis nasaal + pikk klusiil on harilikum niisugune häälamisviis, mida osutavad viimased näited ühe teise katsealuse kõnest. Nimelt mõjub pikk klusiil, just vastupidi, nasalisatsiooni takistavalt. Esitatud sõnades ei ole *k̇*,

p, *t* üldse nasaleerunud, vaid võib näha, kuidas nasaalide nasaliteet taandub niihästi klusiili eel kui järel. Nasaleerimata on ikka see osa häälikust, mis on klusiilile lähemal. Sõnas *tonkman* on η -i $\tau = 0 \rightarrow 5$, *m*-l on taas $\tau = 5,5 \rightarrow 10$. Samuti on sõnas *paṅk-mā* η -i $\tau = 0 \rightarrow 5,75$ ja *m*-i $\tau = 2,5 \rightarrow 10$. Kirjeldatud eesti hääldusjuhud ühendites nasaal + klusiil on sellepärast eriti tähelepanud, et omal ajal on sama teed edasi minnes toimunud ühelt poolt muutus *lindun* > *linnun* ja teiselt poolt *tunttava* > *tuttava*. Esimesel juhul on lühike klusiil järjest enam nasaleerunud, kuni ta on täiesti kokku sulanud eelnenud nasaaliga. Samuti on *andnud* arenenud paralleelkujuks *annud*. — Teisel juhul on aga pikk klusiil üha enam põhjustanud eelnenud *n*-i nasaleerimatust, kuni *n* on muutunud oraalselt homorgaanseks *t*-ks.

Siinkohal peab esile tõstma veel üht juhtu, kus nasalisatsioon on osaline. Nagu osutavad esitatud näited *nī*, *nād*, *minā*, *nōmeni* võib sõna-algulise nasaali algosa olla isikuti nasaleerimata. Neis sõnades on *m*-i ja *n*-i nasaliteedi π kõigest 5,5; 6,25; 3,25; 4, τ ikka 0 $\rightarrow$. Tegelikult hääldatakse esitatud juhtudel *dnī* ~ *^ani*, *bminā* ~ *^bminā*. Et eestlane ise ei taju nasaali eel sulghäälikulist nn. eellööki, on peamiselt psüühiliselt seletatav. Isikuti võib see eellöök olla üsna hästi kuuldav, isikuti ei registreeri teda aga tundeline aparaatki, s. o. nasaliteet algab otsekohe juba siis, kui hakatakse *n*-i artikuleerima. Mõõda minnes olgu öeldud, et lapi keeles on samasuguse sulghäälikulise eellöögi kaudu sõnasisene *n* > *dn*, *m* > *bm* jne., vrd. lapi *adnot* ~ eesti *anuma*, *ibmel* ~ *jumal*.

Ülalpool on räägitud nasaleeritud sulghäälikutest ja nasaleerimata nasaalidest. Teatavasti on *m*, *n* ja η vaid *b*, *d* ja *g* nasaleeritud vasted, nõnda et paistab olevat mõttetu kõnelda sulghäälikute nasaleerimisest ja nasaalide nasaleerimata jätmisest. Sageli ongi nii, et kümograafi abil hangitud kurvil pole võimalik näidata, kus on nasaali lõpp ja klusiili algus. Ühend algab nimelt nasaleeritud implosiooniga ja lõpeb nasaleerimata eksplosiooniga. Nasaleerimine kaob oklusiooni kestel. On aga küllalt teisi juhte, kus suukurv näitab vahet, kus oraalselt lõpeb nasaali moodustamine ja algab klusiili artikulatsioon, või vastupidi. Niisuguste kurvide abil on olnud võimalik kindlaks teha, kas osa nasaalist on jäetud nasaleerimata või taas on nasaleeritud osa klusiilist (O. Jespersen, Lehrbuch der Phonetik, V trükk, lk. 55 jj-d.).

Peale kirjeldatud, nasaalide *m*-i ja *n*-i mõjul sündinud

nasalisatsiooni kohtab eesti keeles veel sekundaarset nasalisatsiooni. See esineb isikuti *B* ja *D* mõjul, nagu osutavad järgnevad näited:

<i>s</i>	<i>a</i>	<i>B</i>	<i>ä</i>	<i>k</i>	<i>a</i>	<i>D</i>	<i>ä</i>
0	0	0	9	0	8,5	6	7,5
<i>u</i>				<i>m</i>			
6,25	5	3,5		2	10	2	6,25

Käesolevas rühmas on tähelepandav nasalisatsiooni τ . Esimeses sõnas on $\tau = 1 \rightarrow 10$, teises $\tau = 3,75 \rightarrow 10$, $0 \rightarrow 5$, $6,5 \rightarrow 10$, kolmandas $\tau = 1,5 \rightarrow 10$, $4 \rightarrow 10$, $2,5 \rightarrow 10$ ja neljandas $\tau = 8 \rightarrow 10$, $0 \rightarrow 10$, $0 \rightarrow 2$, $3,75 \rightarrow 10$. Kui esineb vokaalide nasaleerimist ühenduses klusiilide *B* ja *D*-ga, on harilikult ka osa klusiilidest enestest nasaleeritud. Eriti just labiaalne klusiil *B* kaldub kergesti nasaleeruma. Nõnda näiteks on kuus korda hääldatud sõna *kadumine* normaalse *D*-ga, ent sõnas *lubamine* on *B* olnud nasaleeritud igakordsel hääldamisel; π on kõikunud 3 ja 8 vahel ja τ on olnud niihästi $0 \rightarrow$ kui $\rightarrow 10$. Ühenduses velaarpalataalse *G*-ga ei ole allakirjutanu nasalisatsiooni kohanud. Nasalisatsioon on ju häälduse mugavusnähtuseks. Selle asemel, et pehmet suulage madalast asendist tõsta taas üles, jäetakse ta alla ka seal, kus ei ole tarvis õhuvoolu läbi ninakoopa hääliku primaarse varjundi saamiseks. Ühenduses *G*-ga on sellepärast raskendatud pehme suulae allolek, et seda klusiili artikuleerides tõuseb keeleselja tagaosas vastu pehmet suulage, mis asjaolu sunnib suulage ennast tõusma.

Ülalpool kirjeldatud progressiivset ja regressiivset nasalisatsiooni esineb paljudes eri keeltes. Mõnes keeles on nasalisatsioon vaevalt märgatav, mõnes teises on ta aga õige tugevasti esile-tulev, nagu muu seas Ameerika inglise keeles ja murdeti Inglismaalgi, kus *nasal twang* on kogu hääldussüsteemi tüüpilisemaks jooneks. Ka eesti keel kuulub nende keelte hulka, mille omapärasuseks on tugev nasalisatsioon, olgugi et nasalisatsioon võib esineda ainult teatud tingimustel. Riigisaksa keelt kõnelejale on näiteks eesti nasalisatsioon sedavõrd kõrvatorkav, et meie seisukohalt normaalset hääldusviisi võidakse pidada defektseks. Tarvitades Jesperseni graafilist märkimisviisi tuleks eesti nasalisatsiooni tähistada sümboliga $\delta 2$. Murdeti (nagu Hiiumaal) on nasaleerides pehme suulagi äärmiselt madalal, nõnda et akustiliselt kuuldu ümber samasuguseid $\tilde{a}$, $\tilde{o}$ jne., mida tuntakse prantsuse, portugali ja poola keelest.

Paul Ariste.

On Nasalization in Estonian.

In standard Estonian there are three kinds of nasalization: progressive, regressive and — the most interesting of all — secondary. The degree of progressive nasalization caused by nasals is 10, and of regressive, 0 — 10. Secondary (individual) nasalization is found in connection with the sounds *B* and *D*.

Murdetekste Lutsist.

Kuuldeline tekst Jaani külast. Jutustanud Meikul Jarošenko, u. 70 aastane (1936). MT 178, 14/17 (II).

õlli? pühä? hiņgli taivah | pühä hiņgli? lätsi? | hiinne vaihheļ tapņema || pühä hiņgli | neist pūl saije kuŗategijit | pūl kurāttit | pūl hiņglit ||

sēni tapli | kōni pūhāvaimu? | kuŗje vaimu ār? aiје | taivast usse || no kōni nimä? tullī? | taivast māle | sēni nimä? lauli | hiŗmzat haļehat laulu ||

no nio? | jo kuri vaimu? | lätsi? ār? jegā.ūis | jegā.ūtēļ jo māndze tū aņd | jo vanemb kuri vaim ||

a meņe? vanemba? inemize? | kuŗdze? settā laulu || a sio vanemb kuri vaim | paņd üle vaimu üle tū māndze keŗeruze | peremehe manū suladzest ||

ūtē vuori | kerigo palnuze aigo | nī nakkaš timā hilakkeiste laulma tūd laulu | kuā nimä? lauli gu tullī? jo taivast || iinne ei palokkeze || a peŗemiz kuŗdze || huŗmugu lätsi? nimä? tū pāle | pallō peŗmiz ni tegē tūd | a ke aō meitlēš || laul tāl tū mieleh | hiŗmza hūā laulu kuŗd | iinne ei pallō ||

no palō timā sāl ni teije | paņd hobēze saizma | vai siāl sāre piāl | vai meŗtsa sieh | vai küņnimāl | kon nimä? sāl õlli? | ni nakkaš küzūmā | et laula^s sa muļle tūd laulu | kui tt tullī taivast mā^p pāle || ütles tälle | tū sulāne | et saj joŗvai? kuļlenda? mu laulu | sa veit a^k kuonda? | nu laula^s sts | alusta laulu || laulu laul ār? nelāda ozā | miz nārbehtū ār? | vai siāl puole tuņni magāzi | herāzi üles | küzūs || laula muļle || tū ütles | sa joŗvai? sa a^k kuolet || ei ütles | laula muļle pūl ār? || nu nakkaš laulma | laul puoleņi ār | miz saušsi-m nārbehtū ār? | üt tuņni | üt kaš | muŗa vief ka valāzi pāle | herāzi miz

üles | vil timä saije teŗvest tust närbehümizest | küzüs
 jäl[?] || лавла мулне кё лавл ар[?] || sulane ütles | et sa
 a^k kuolet | a üld sulne et лавла[?] ар[?] | мулне кё | ma
 kuole vai kuolei[?] | a лавла ар[?] ||

loost sulane лавла vil halehappa | ku ni kaŗs vuri olli[?] |
 vil kol vuri halehappa | ku edimättse[?] kaŗs vuri ol[?] || miz
 närbü ni närbü | hiläkkeizi | kõni лавл ар[?] лавлу ottsáni |
 ni miz kül äkki kuuldmizest hirmza halehe лавлу helü |
 jõova a-s süä pitä vasta | lärs süä lahki | nī kül ärkki ||
 küli ärä[?] | ni liñtsi[?] pühä[?] hiḡli[?] | ni hāri näid | ni
 vei[?] näid är[?] taivalne | kost nimä[?] olli[?] tulnukki | tü
 vagä vaim ni kē[?] küñdjä mehēga ||

tsigänd sidi[?] äp-pieť

kristus uol[?] jo[?] ap-püd rišti päle | nelä naglaga lüd
 kñi[?] | kē[?] ni jala[?] | ni taatva[?] sidi[?] lüvva[?] süämele |
 nakla vai raunakla || tsigänd koñ uol[?] koñ ole-s | karaš
 mano[?] | um raunakla lüd || a' tühavi uol[?] süäme koťsan
 kärbäs || tsigänd tü kärpse piťsiti[?] är[?] ni sai tüh koťsan
 veri || tsigänd ütles | um raunakla lüd | sa^k kae[?] | veri
 um || sidi ütles | olei[?] || timä peŗvine māne ni piñ jumala
 señnū et um raunakla jo süämen | ni sidi[?] uze[?] tsigänditi ||
 vot jumal tuori ütles et | nuh | þelē um ant añdist ||
 k^uõni ti sugū eläs | sa[?] ütles ei[?] eigust || sellē tsigänd
 pieť kē jilma ||

Meikul Jarošenko, Jaani k.

20. VI 38.

k^uõ'juze[?] bāba[?] ütte et millē mēl um halv jelō ||
 mist vaijä kulñenda[?] ni mehe[?] mikka valiťtsaze[?] | ni
 millē mēl haluga vaijä süñnüttä[?] || et añnam jumalane
 palnuze | sändze kirä | et lasknu[?] mēlē ka oñnū-s seťtä
 häťtä || k^uõ'ju bāppu suir hulä | kirōdi kirä || kui añnam
 jumalane kätte šjō kirä || a' teñe ütles nī || jumal um
 k^uõ'gen | jämeñhäbä panem mā manō bābā | ráškeze
 pienembä vil päle | vil[?] pienembä k^uõ'geppa | keikke
 pienembä bābā pañni[?] uotssa || añni[?] kirä kätte edimädzest
 perämädzeni || jumal veť kirä vasta | ni lugi är[?] || mis
 ti kabēñheze[?] tahat || kabēñheze[?] ütles[?] || millē mikka

*valitsaze? p^uõzi? ni vaijä haluga sünnüttä? || tepra^l gu
 sünnüs | sis saimü läi käümä | vaijai? ümbre näide
 huolidza? || jummal^a k^ull^el ni jummal^a ütles ni || tebras
 sünnüttäs ästagan vuori || ni pidä paitu ütē vuori ästa-
 gal | gu^t ti^t taha^t et pois^t ti mano? ästagan ütš vür sis
 ti^k ka? nakkat halunda sünnüttämä || baba? keik ütē
 hellü | las olkke vañnä värkki | kunä keä miä taht | ni
 jummal^a jäi vañnä värkki ||*

Meikul Jarošenko, Jaani k.
 25. VI 38.

Üles tähendanud August Sang.

Kirjanduse ülevaade.

J. J. Mikkola, *Die älteren Berührungen zwischen Ostsee-
 finnisch und Russisch.* SUST LXXV, Helsinki 1938, VI+113 lk., hind
 50.— Smk.

Prof. Mikkola tuntud laenuuurimuse „Berührungen zwischen
 den westfinnischen und slavischen Sprachen“ (SUST VIII, 1894) trükk
 on kaua aega juba olnud otsas, sellepärast läänemere-sm. vanemaist
 laenedest huvitatud võtavad tänuga vastu selle teose kõnealuse ümber-
 tituleeritud uue väljaande. Autori viimaseaegseist kirjutisist (vt. näit.
 Kalima seisukohavõttu FUF XXII, Anzeiger, lk. 1—6) on teada, et ta
 põhimõttelisedki seisukohad laenuuurimise küsimusis on tugevasti
 muutunud võrreldes nendega, mis tal olid Berührungen-teose ilmumise
 ajal 44 aasta eest. Need uued põhimõtted on nüüd rakendatud käes-
 olevas põhjalikul ümbertöötatud uues trükis, mille suured muudatused
 on tingitud sellest, et „das viel gebrauchte Buch schon ganz veraltet
 und einer vollständigen Umarbeitung bedürftig war“ (lk. V), vrd. sama
 kordamist lk. 4, r. 2—3 ül. Teose maht on endisega võrreldes (193 lk.)
 tunduvalt kahanenud kõigepäält selletõttu, et vahapäälise etümoloogilise
 uurimistöö ja autori põhimõtete muutumise tõttu on läänemere-sm. keelisi
 leiduvate vanemate slaavi laenude arv suuresti vähenenud, kuna terve
 rida neist on üle viidud läänemere-sm. keelte genuinse sõnavara laht-
 risse, uusi sõnaühendusi on aga teosesse võetud ainult mõned üksikud
 (näit. e. *sääs* lk. 78). Autor on protestiasendis tänapäev kergelt tehta-
 vate „paberlike“ etümoloogiate suhtes (lk. V), aga veel teravamalt on
 käesolev töö protest autori enda noorema ea tõekspidamiste vastu.
 Revolutsioonivaimu õhkub kogu teosest, ta on kirjutatud sujuvalt ja
 vaimukalt, nii et lugejat ei saa vallata igavustunne, mis harilikult ma-
 sendama kipub „uute trükkide“ puhul.

Alguses kohe M. ründab „nn. laensõna“ senist mõistet ja hinnangut
 (lk. 1—3). Ta jõuab tulemusele, et sõnalaenamise puhul on tegu laenu-
 andja ja -saaja poole „vastastikuse mõjustusega“ („es besteht eine ge-
 genseitige Wechselwirkung“), sõnalaenamise põhjus on enamasti puht-
 väline, nii et sel juhtumil pole põhjust kõnelda laenamisest, vaid pige-
 mini sõna adopsioonist või kodunemisest („eine Adoption oder Einbür-
 gerung des Wortes“). Sellepärast autor — kuigi mõnab ka praktilise

tarbe alal toimuvaid sõnalaenamisi — ei pea lubatavaks laensõnade põhjal teha esi- ja kultuuriajaloolisi järeldusi. Eriti ei või seda teha väga vanade laenuoletuste najal, millede püstitamine olevat alati riskantne, eriti kui laenu ja tema originaali tähendused ei kattu. Nende põhimõteteliste arutlustega võib enam-vähem ühineda, kuigi autor laensõnadesse kui kultuuridokumentidesse suhtub liiga pessimistlikult.

Kritiseerides ja hukkamõistvale otsusele jõudes (lk. 4—7) terminuste „westfinnisch“ resp. „ostseefinnisch“ ja „finnisch-ugriisch“ resp. „ugro-finnisch“ suhtes (soome-ugri keelterühma uueks nimeks soovitatakse „loode-earaasia keeled“) asutakse selgitama vanemate slaavi laenude kronoloogilist tausta (lk. 7—17). Sellejuures paistab silma, et läänemere-soomlasi („unsere finnischen Vorfahren“) arvatakse juba viimasel aastatuhandel e. Kr. „als altansässig“ asunuvat Soome lahe lõunarannikul, eriti arheoloogide väiteile nõjudes (lk. 7). Puudutades vahepääl (lk. 8—9) laplaste ja tšuudide küsimust (nende rahvanimetuste Tacitusel, Ptolemaiosel, Prokopiosel ja Jordanesel esinemise puhul) jõutakse tsentraalse probleemi — slaavlaste ja läänemere-soomlaste kokkupuudete aja ja koha küsimuseni. Vanimate laenude andjatena võivat küsimusse tulla vaid Novgorodi sloveenid ja (liivi keelde tulnud laene silmas pidades) valgevenelaste esiisad krivitšid, kes läänemere-soomlaste naabruse tungisid alles 8. sajandil p. Kr. (lk. 9). Venelaste Peipsist idapoolsele aladele asumise kronoloogiat valgustatakse nende alade kohanimede (eriti veekogunimede) analüüsi varal (lk. 10—11, 14—17) ja jõutakse selle põhjal tulemusele, et läänemere-soomlaste kokkupuuted novgorodlastega on toimunud umbes Narva ja Volhovi (sm. Olhava) jõe vahelisel alal ja Pihkva-Irboska paigus ning (krivitšitega) Väina jõel (lk. 15). Vanimad kokkupuuted venelastega, alates 9. sajandist, on olnud eestlasil ja vepslasil (kas mitte ka vadjalasil? J. Mg.), kuna karjalased ja soomlased on nendega hiljemini kokku sattunud (lk. 18, soomes leiduvate laenude suhtes vt. eraldi lk. 17—18, § 8), ainult kaubanduslike suhete kaudu on võinud venelasilts otse (lääne-)soomessegi sattuda vanu laene (*turku* 'Markt' lk. 19). Algslaavi laenude leidumise võimalust läänemere-sm. keelis peetakse täiesti fantastiliseks (lk. 9; vrd. ka lk. 84—5 sm. *hirsi*, e. *hirs* ja *ies*, e. *ike* sõnade oletatud slaavipärasuse kategoorilist tagasitõrjumist).

Refereerinud M. teose sissejuhatava osa päätulemusi ja võrreldes seda sama teose esimese trüktiga, märkame selles väga palju uut: laenamisaeg on nihkunud tublisti hilisemaks, on katsutud ligemalt ja uute teadmiste valgustusel määratella muinasvene-läänemere-sm. vanimate kokkupuudete kohta jne. Üksikasjaliste võrdluste tegemine vana ja uue väljaande vahel viiks siin lubamatult pikale. Tähendatagu ainult veel, et uues väljaandes on omaks võetud Ojansuu oletus, et mõned (lääne-)sm. murdeis leiduvad vanad vene laenuid on tunginud sinna eesti k. vahendusel. Sellest kuuleme laenude loendis üksikuis sõnartikleis: sm. *raamattu* lk. 55, sm. *katiska* lk. 61—2, — ligemalt seda laenamiskäiku (muinasvn. >eesti > sm.) pole kahjuks motiveeritud. Samuti pole kahjuks ligemalt peatunud küsimusel, kuidas seletada seda, et 9. ja järgnevail sajandel, pärast läänemere-soome rahvaste lalalivalgumist, on nende keeltesse siiski sattunud terve rida ühiseid vanu laene. Milline peaks olema paralleelse laenamise osa selles nähtuses? Ja et laenamisaeg on nüüd nihkunud nii hiliseks (9. ja järgnevad saj.), siis loomulikult häälikuvastavuste käsitlemisel (lk. 20—43, eriti aga lk. 18—19) tulevad ümberhindamisele need häälikukriteeriumid, mida varemini on peetud laenude kõrge vanuse, võimalikult isegi algslaavilise päritolu tõestajaiks: sõnus *und* ja sm. *suntia* n-i esinemist seletatakse muinas-põhja venes säilinud nasalisatsiooniga (vrd. vn. *yda*,

судья, lk. 19); (peagu) algslaavilist „täisvokaalsuse“ puudumist esindavaiks peetud juhtumeid nagu *palttina* seletatakse muinasvn. „täisvokaalsest“ < *пологъно*-kujust laenatuiks nõnda, et „die Lehnwörter suchen immer Anschluss an die einheimischen Wörter, und ein *palattina wäre unmöglich, denn es gibt kein einheimisches *palatti, wohl aber *paltti*“ (lk. 19; vrd. ka sm. *taltta*, *värttäna*, e. *värten* lk. 25—26). Nii sümpaatne ja usutav kui muidu ongi laensõnade lõppsilpide kohanemise ja asendumise põhimõtte laenavas keeles, mida M. käsitleb lk. 40—43 ja mõned teisedki uurijad (näit. *Collinder*) viimasel ajal on rõhutanud, *palttina*-tüübi puhul selle rakendamise tundub otsituna, koguni väga vaieldavana. Sama võiks öelda ka niisuguse juhtumi kohta nagu vn. *окно* > sm. *akkuna* (viimane olevat *akna asemele tekkinud sm. omade sõnade nagu *kuukuna* analoogial). Kategoorilise vanemate laenude tunnusena on jäänud püsima vn. *o* = läänemeresm. *a* vastavus (juhtumeil nagu *pagan*, *aken* jt., lk. 20—21). Väide, et uuemais (läänemere-)sm. laenudes („In jüngerem finn. Entlehnungen“ — mõeldud on ilmselt *läänemere*-sm. laene, lk. 21) ka vn. rõhuelne *o* esineb *o*-na, ei pea täies ulatuses paika vähemalt eesti k. suhtes, vrd. (Wied. EWb.) *atsisna* < *очищенное (вино)*, *ats-tahoku* < *отставка* jm. Poleks mingit põhjust selletaolisi ilmselt hiliseid laene ega ka e. haruldast *tavar*-sõnagi (vrd. Vene ajal rahva-keeles laialt esinenud *tavar*na'kaubarong' < *товарный [поезд]*, mis ei saa olla muinasnovgorodlasilt laenatud!) pidada vanaks laenuks, vaid tuleb arvestada seda, et (eestisse vähemalt) on tulnud hiliseid *a*-lisi laene ametnike jm. intelligenti keelest. Lisaks *aga*, nagu olen kuulnud P. Arumalt, on Kirde-Eestis ka vn. nn. „akanje“-murdeid, kust on võinud laenuda vastavaid *a*-lisi sõnu.

M., tulles kuulutama kadu mitmele põhimõttele ja seisukohale laenudeuurimises, on, nagu mõnest eelnevastki reast juba nägime, julge, mõnikord liigagi julge. See paistab silma ka üksiksõnade käsitlemisel laenudeloetus (lk. 48—83) ja „ebaselgete ning kahtlaste laenude“ erisitus (lk. 84—99). Lubatagu teose selle osa kohta teha mõni märkus. Eesti *vaagen* ja mrdv. *vakan* (lk. 53—54) ei saa olla mingis ühenduses omavahel, nagu juba tsiteeritav *Toivonen* on näidanud. — Lk. 56 käsitledaval vn. *дѣготь*-sõnal on üldtuntud vaste eestiski — *tõkat*. Eesti vasted puuduvad veel mõne muugi etümoloogia juures. — Lk. 61 e. *kaits* 'Fischzaun' lähtekohaks ei saa olla oletatud *kadits, vaid *katits (vrd. vene helitute klus. vasteid autoril lk. 36). — Täitsa võimatu on eesti *kõnal* (*kõndla*)- sõnas *n*-i seletada sellega, et vn. *кудѣль*-ist laenatud sõna on nõjunud *koondama*-verbile (lk. 63): *Wiedemann* il on M. teistsuguse arvamuse kluste õigus, et see sõna on tuletis sõnast *kogu*, kontrakttsiooniga *l*. silbis (vrd. e. *l*. silbi kvantiteeti ja *a* püsimit järgsilbis). Semasioloogiliseltki ei saa *koonalt* ja *koondamist* kokku sobitada. Ka on siin pika *õ* transkriptsioonis kahepaiksus: *kõnal* ~ *koondama* (viimane pika vok. tähistamisviis on muidu kõnealusele teosele omane). — eL *luhi*s jne. on vist küll arenenud algkujust *lusits ega ole tegemist sõnaga *luu*, nagu arvatakse lk. 66. — Et sm. *akkuna* ja *ikkuna* oleksid algselt hoopis kaks eri algupäraga sõna (viimane läänemere-sm. oma sn., esimene laen), seda pole vähemalt teoses esitatud motiveeringud (lk. 40, 70) usutavaks teinud. Miks ei saa siin olla samasugune ühtekuuluv sõnapaar, nagu autori arvates sm. *virpi*, *virpu* ~ *varpa*, *varpu* (lk. 54—55)? Kui primitiivse 'akna' mõistet silmas pidada, küllap siis ka sm. *akkuna* ja *ikkuna* saab semasioloogiliseltki viia ühe nimetaja alla. — Kui sm. *sini* jm. laenamine venest „ist... ausgeschlossen“ (lk. 75), siis poleks seda vist küll mõtet küsimärgiga laenuna esitada. — Täiesti tõestamata jääb, et e. *sahk* kuuluks etümoloogiliselt ühte sm. sõnaga *saha* 'Säge' ja et nende alg-

tähendus oleks olnud 'zackig', 'spitz' (lk. 76). Vähemalt niikaua kui seda kõike pole piisavalt motiveeritud. — E. *suhdima*-verbi kõhklevgi tuletamine sm. *suunta*- (> e. *suund*-) noomenist (lk. 77) on esialgu riskantne, eriti kuna pole sugugi kindel, et sm. *suunta* (*sunta*)- sõna algtäendus on olnud 'Richtung jne.' — Venest laenatud sm. *siisti* 'rein, sauber' kohta tähendatakse ms. (lk. 82—3): „Finn. *siisti* macht den Eindruck eines rein finnischen Wortes, ist jedoch ohne Etymon, denn es als eine Weiterbildung von *siivo* 'anständig' zu erklären, überzeugt nicht“. Sellist petlikku, võimatut sõnade ühtekuuluvusmuljet pole mõtet kõne alla võtta, sest tema esiletõstmine võib ainult nürida mõne noorukese lugeja kriitilis-etümoloogilist meelt. M. teost tarvitatakse ju, nagu ta esimestki väljaannet, kindlasti ka ülikoolide õpiraamatuna.

Julgeid mõtteavaldusi leidub eriti „Unklare und zweifelhafte Entlehnungen“ päälkirjaga päätükis (lk. 84—99). Sm. *ies*, e. *ike* jt., isegi kui ta polegi slaavi laen, e. *ige*, sm. *ikenet* jt. tüvesugulaseks pidada ja seejuures esialgu täiesti meelevaldselt algtäendusest 'Krümmung, Joch um den Hals des Zahnes, Bogen' lähtuda on liiga julge, kuni viimast sõna on põhjust pidada soome-ugriliseks kehaosa nimetuseks (vt. näit. Szinyei NyH? 139). — Ekspressiiv- resp. onomatopoeetse sõna mõiste piirid on küll juba kahtlaselt avarad, kui neisse mahuvad ka sm. *jaara*, e. *jäär* jm. (lk. 85) ning sm. *varpunen*, e. *varblane* jt. (lk. 96). — Minu antud *Osmo* slaavipärasuse-seletus (mille juures tähelepanelik lugeja märkab küll ka reservatsioone) ei saa M. ironilisest suhtumisest hoolimata ei usutatavaks ega ebausutatavaks, niikaua kui temapoolne *Osmo* tõlgitus (*Osmo* = „ein mächtiges, kundiges Wesen“ jne., eufemistlikult ka 'Bär' ja 'Vielfrass' tähenduses tarvitatud, lk. 90) toetub peamiselt sellele, et „hier ist *Osmo* augenscheinlich ein Hypokoristikon zu *oksi, *ohden*, Stamm *ohte*-, wovon *oh*to 'Bär'; vgl. *kontio* 'Bär' zu *kontu* 'Hof', *kontio* also 'der Wirt'“ (lk. 90). Sellelaadiliste hüpokoristikonide oletamiseks puuduvad igasugused toetavad paralleelid läänemere-sm. keelis. Ja *kontio*-sõnale tähendust 'Wirt' omistada pole meil õigust. Kui ta kuulub ühte sm. *kontu*-sõnaga, siis tuleb teisi läänemere-sm. keeli arvestades (vt. näit. Wied. EWB. *kund* ja *konnu* all, setu *kuñnumõts*) asuda seisukohale, et *kontu* algtäendus pole olnud 'Hof', ega saa niisils ka *kontio*-le anda tõlgitust 'Wirt', vaid vahest ainult 'metsaelanik, metsaline'. — Kahtlane on (lk. 91—92) opereerida sõnust sm. *siestar*, e. *sõster* jne., lv. *āistar*, sm. *piennar*, e. *peenar* jne. abstraheeritud *-tār*- (*-tar*-) sufiksiga sm. *pāistār* 'Flachsschäben' sõna seletamisel. Tuletamisprintsipiide liiga vaba käsitlemise alla võib ehk lugeda ka (lk. 94) e. *roosk* jt. *-ska*-sufiksiga tuletamist tüvisõnast sm. *ruoto* jne. 'dünne und lange Latte', kindlasti aga on seda e. *tusk* ja ta sugukonna tuletamine mingist *tu*-tüvest (lk. 95—6), millele (ühesilbiline lühivokaalne tüvi) päälle pronomeenite ei leidu paralleele lmsm. keelist ja mida ka oletatav mrd. sugulane (*tutkādams* 'ekeln') ei suuda usutatavaks teha. — Üldiselt on tergitavast autori tendents laenu-uurimises semasioloogilist külge senisest kriitilisema vaatluse alla võtta, kuid tundub, et ta mõnikord läheb liiga ettevaatlikuks, näit. *sahk* < vn. *coxá* etümoloogias kaheldes (lk. 76), samuti *tusk* jne. < muinasvn. *mācka* etümoloogiale uusi teid otsides, võib-olla ka sm. *veräjä*, e. *värav* jm. sõnapere slaavipärasust (< vn. *vepeh*?) tagasi lükates jne. Primitiivne värav ei tarvitunud tingimata olla „eine Gittervorrichtung“, nagu arvab autor lk. 97.

Uus ja huvitav on M. töös sm. kirjakeelde tunginud vn. (ka uue- mate) laenude loend (lk. 100—103¹). Loendis puudub näit. *koni* (vt.

¹ Selles on segava trükiviga lk. 100: *ahrakka* pro *aparakka* (vrd. lk. 69).

SUST VIII 37), mida vist võib pidada kirjakeelde kuuluvaks sõnaks. Teos, nagu ta esimenegi väljaanne, on varustatud nimede- ja sõnade-registriga (lk. 104—113).

M. teoses peegeldub igatahes, nagu oodatagi, suurte kogemustega ja avara silmaringiga uurija: paljudes artiklites on avatud avaraid kultuuriajaloolisi perspektiive (vt. näit. sm. *pirkka* lk. 49—50, e. *popul*, sm. *populi* jne. lk. 50—52, sm. *kapakka* lk. 58—59, sm. *luokka*, e. *look* jne. lk. 86—88), eriti sm. sõnade suhtes on eduga kasutatud uue-aegse murdeuurimise kaudu saavutatud murdesõnade levikuandmeid (näit. sm. *katiska*, *katitsa* lk. 61—62 jm.), on vaadeldud läänemere-sm. vene laene tihedamas seoses teiste Läänemere-äärsete keeltega (eriti läti, leedu k.), mõõda minnes on tähelepanu juhitud läänemere-sm. genuiinsele sünonüümidele, mis esinevad teatava vn. laensõna kõrval (näit. lk. 66 *lusika* kõrval sm. *kuiri*, *palko*, e. *hoost* jm.). Põhimõtteliselt on autoril kahtlemata õigus, kui ta protesti tõstab teatavate seniste uurijate püüu vastu läänemere-sm. keelis igakord laenu näha, kui võrdluseks pakundub mõni häälikuliselt lähedane indo-eur. naaberkeelte vaste. Aga see pole vist ükski allakirjutanu eraklik, subjektiivne seisukoht, kui eespoolnähtu põhjal julgen väita, et mitmeski üksikküsimuses M. on seekord subjektiivsel platvormil, mida kaasuurijad sajabrotsendiliselt omaks ei saa võtta. Autor arvab ka ise eessõnas (lk. V), et ta võib mõneski asjas eksinud olla, kuid loodab oma tööga olla äratanud viljakat diskussiooni. Viimane lootus on täiesti põhjendatud, sest teadust edasivõlvat diskussiooni peaks küll järgnema M. teosele. Muidugi ei ole sellega julgetud mõelda, et käesolevas retsensioonis leiduvad diskussiooniread juba oleksid kuidagi viljakad.

Lõppeks tähendatagu läänemere-sm. vanemategi vene laenude uurimise kohta üldiselt, et tuleviku-uurimine selles peaks küll kesksamale kohale sm. keele asemel asetama teiste idapoolsete läänemere-sm. keelte kõrval eesti keele kogu ta vana kirjakeele ja eriti idapoolsete murretega (vrd. näit. vana kkl. *uurits* 'kurk' < *ουρις*, *lesima* 'lamama' < *λεσημα*, *kõrts* jm.); võib-olla oleks põhjust mainida ka korduvalt venepärasena etümoloogiseeritud e. sõna *tubli* jmt.). Arvesse võttes e. murrete kohta käivate ainestike viimaseaegset jõudsat kasvu ja asjaolu, et vanemad laenukokkupuuted on toimunud just Peipsi-tagusel alal, eestlaste lähimas naabruses, võiks vene-läänemeresm. laenu-uurimise huvikeskuse nihutamisest olla kasu uurimistöö tulemusile.

Budapest, juuni 1938.

J. Mg.

Alf Sommerfelt, **La langue et la société**. Caractères sociaux d'une langue de type archaïque. Institutet for Sammenlignende Kulturforskning. Oslo 1938. 233 lk. Hind 6.00 N. kr., köites 8.50 N. kr.

Nn. primitiivkeelte arvestamine üldkeeleteaduses on järjest enam pinda võitmas. EK 1937, lk. 159 oli allakirjutanal juhust viidata D. Bubishi' nasioi keele analüüsidele. Silmapaistev taani üldkeeleteadlane Louis Hjelmslev taas pühendab oma uurimuses „La catégorie des cas“ õige palju tähelepanu kaukaasia keeltele. Niisugune suur huvi ilmestati on tingitud püüdest läheneda keeleliste kategooriate kui ka kogu keeleliste süsteemide kujunemise probleemile. Kui soovitakse, võib selles tendentsis näha ka mingile keeleteaduslikule romantismile osutavaid tunnuseid.

Prof. A. Sommerfelt, väljapaistev indo-euroopa keelte uurija kui ka üldkeeleteadlane, esitab vaadeldavas teoses õige huvi-

tava ülevaate Kesk-Austraalias elutseva *aranta* hõimu ühiskondlikest ja keeleoludest. Autor käsitleb algul keelte ühiskondlikku iseloomu üldse ja peatub siis pikemalt *aranta* hõimul ning eriti üksikasjaliselt selle keelel. Raamatu X peatükk arutleb *aranta* lingvistlikku tüüpi, XI — *aranta* keele ja tsivilisatsiooni suhet. Teose lõpul leidub hoolas ning täielik bibliograafia¹, täiendeid, ulatuslik sisu-, autorite ja sõna-indeks.

Tuleb olla tänulik prof. Sommerfeldile selle sotsioloogilise keeleteaduse alale kuuluva väärtusliku essee eest. Kahju ainult, et autoril ei ole olnud võimalik *aranta* keelt ja tsivilisatsiooni isiklikult koha peal uurida. Senised etnoloogide keelelised ülestähendused osutavad *aranta* keele süsteemi mittekäsitamist, see asjaolu aga kõigiti raskendab *aranta* keele analüüsimist. Kahtlemata küll, nagu märgib autor, ei paku väljasureva hõimu keelejäänuste uurimine praegu enam niipalju huvitavat, kui oleks pakkunud umbes 30 aastat tagasi.

Aranta keele elementideks on tüved, mis koosnevad vokaalist eelneva konsonandi või konsonandirühmaga ja mis ühtlasi on täis-sõnad. Kombineerides neid tüvesid-sõnu saadakse uued sõnad, mis vastavad meie gramm. vormidele, tuletistele ja liitsõnadele. Vormilisteks elementideks sedaviisi on terved sõnad, mitte ainult lõpud. Sõnade järjekord sellises kombinatsioonis kujuneb ideede tähtsuse järgi, niisamuti ka lauses. Täenduslikult väljendab *aranta* keel ainult tegevust ja olukorda; objekti mõiste puudub. Niiviisi *aranta* esindab keeletüüpi, mis oma struktuurilt on vanem kui nn. poliisünteeiline keeletüüp. *Aranta* põhjal võib postuleerida keele esimest staadiumi, kus keel koosnes tüvedest-sõnadest, mis väljendasid teatud põhitähendust, kuid ühtlasi võisid kombineeruda keerulisema iseloomuga sõnade moodustamiseks. Järgmisel astmel võisid peatüve otsa niiviisi liidetud tüved järjest kaotada oma rippumatust, et lõpuks muutuda poliisünteeiliste keelte grammatilisteks elementideks. Viimastest süsteemist taas oleks tekkinud nõrgalt-sünteeiline ja sellest isoleeriv. Muidugi niisugune oletus autori poolt on ainult esialgne; täpsema teooria püstitamine eeldab primitiivkeelte üksikasjalisemat uurimist.

Raamatu viimases peatükis taotellakse huvitavat suurteesi ühiskondliku olundi ja keeletüübi vahel. Eriti peatutakse juba mainitud asjaolul, et *aranta* keel tunneb ainult tegevust ja olukorda. Autor peab evidentseks, et substantiiv ja adjektiiv on diferentseerunud lähedes vormist, mis väljendas muutumist (*devenir*). Objekti mõiste *aranta* keeles puudumise seob autor nn. partitsipatsiooni-seadusega, mis on kehtiv ms. ka *aranta* ühiskondlikus elus. Kui arantalane ennast ütleb olevat kanguru, siis tundub see meile absurdne, sest et me teravasti eristame objekte teineteisest. Ent tegevused, olukorrad ja omadused ei ole niisamuti piiratud kui objektid. Need võivad esineda väga mitmekesiselt väga mitmesugustel olendil.

Eelnevatest ridadest tohiks olla selgunud, kui huvitavaid perspektiive avab prof. Sommerfeldi teos. Nii mõnigi küsimus jääb esialgu paratamata lahtiseks; see tuleb peamiselt sellest, et sotsioloogiline keeleteadus on küll rajatud, kuid välja ehitamata.

A. Raun.

¹ Niisuguse populaarset laadi psühhoanalüütilise tendentsteose kui G. R ó h e i m'i „A csurunga népe“ (Budapest 1932) mittetundmist ei tarvitse oluliseks puuduseks käsitada, kuigi selles esitatakse mõned erinevad sõna-analüüsid.

Wörter und Sachen Zeitschrift für indogermanische Sprachwissenschaft, Volksforschung und Kulturgeschichte. Herausgegeben von Prof. Dr. Hermann Güntert unter Mitarbeit von R. von Kienle, H. Kuen, W. Porzig, K. Stegmann von Pritzwald, L. Weisgerber und W. Wüst. Band I, 1938. Neue Folge. Heft I.

Omaaegne teenekas ajakiri „Wörter und Sachen“ (= Sõnad ja asjad), mis vahepeal oli seisma jäänud, on nüüd uuesti ilmuma hakanud. Ajakiri ilmub Carl Winter's Universitätsbuchhandlung (Heidelberg) kirjastusel neli korda aastas, iga number 5—6 trükipoognat. Esimene number ilmub käesoleva aasta mais. Ajakirja põhimõtetest annab väljaandja aru programmartiklis „Neue Zeit — neues Ziel“.

I.-eur. keeleteadus peab moodustama elava jõu saksa teaduse tervikus ning taas saavutama temale kuuluva koht saksa rahva vaimuelus ja noorsoo vaimses kujundamises. Keelekäsitluse „vaimses koguhoiangus“ nenditakse hüüamärgilist allakäiku (Abstieg) Herder'ist, Humboldt'ist ja Grimm'ist kuni Paul'i „Prinzipien“-teoseni. Autor ei jõua küllaldaselt taunida välispidiste asjade tagaajamist, tähetarkust, mingit üldist keeleteemaatikast, mis näit. süntaktilisi võrdlusi teostab eri keelte vahel, arvestamata eri keelekooskondi (Sprachgemeinschaft) ja rahvaomapärasusi.

Keele ja keelekooskonna, vormi ja sisu sobimatu lahutamise vastu on W. u. S. juba algusest peale välja astunud. Käesoleva uue sarja väljaandja rõhutab omalt poolt eriti kolme vaatekohta:

I. „Üldise keeleteaduse“ mõiste on autorile „mitmemõtteline ja ebaselgelt virendav“ (vieldeutig und unklar schimmernd), sest et see liigagi kergesti viivat „üldise inimsuse“ ja selle „keele“ fiktiivse konstruksioonini. See aga ei ole vastuvõetav, sest iga keele taga peab seisma „Volkheit“, mis seda kujundab. Autor lükkab tagasi niihästi individualismi kui ka humaniteedi-idee. Igas keeleteadumikus (Sprachgesamtheit) sisaldub kõnelejate maailmavaade, mis on väga erinev ning rahvuslikult määratud. Kui filosoofid kõnelevad „keelest“, siis peitub selle taga ebateadlikult nende emakeel, mida nad õiguseta kipuvad üldistama. Inimese mõtlemise keeleline seotus, s. o. suur olenevus mõtleja emakeelest, pole ei mingil viisil tühjendamatu, vaid on enamasti isegi tunnetamatu probleem.

„Kõigi keelte kandjad on niiviisi vastavad rahvuslikud keelekooskonnad, nad on oma emakeele harijad või kahjurid. . . Keelte muutumine põhjeneb dünaamilisel pinevustel keelekooskonnas, pinevustel üksiku ja hulga, rühmade või kihtide ja enamuse vahel.“ Keeletõikade seletamiseks tuleb täpselt uurida vastava keelekooskonna rahvuslikku omapära, rahvuslikku substantsi, tema ajalugu, erilisi elamusi (sic!) ja eeldusi.

„Üldkeeleteadus“ võiks neil asjaoludel jälgida ainult üldnimilikke füsioloogilisi ja osalt ka psühholoogilisi keelenähtusi, „millest aga igal üksikjuhul vastav rahvaomane (volkhaft) nähtus eraldub“ — mis ongi oluline ning otsustav. Samuti ei saa „üldkeeleteadus“ käsitada maailma kõigi keelte uurimist, sest et me neid küllaldaselt ei tunne. Neil kaalutlusil on uuendatud ajakiri vägagi tagasihoidlik „üldkeeleteadus“, „printsipiide õpetuse“, „keelefilosoofia“ jne. suhtes. Ta tahab tegelda i.-eur. keeltega, seega i.-eur. rahvaste ja rahvarühmadega, kuid keeli ning rahvaid arvestades sedavõrd, kuivõrd nendega võrdlemine aitab selgitada indo-euroopluse algupära.

2. Ajalooline vaatekoht on hädavajaline i.-eur. keele- ja rahvaurimisele. „Ainult üksikute keelekooskondade ajaloolis-bioloogilise saamise, kasvamise, arenemise, väljasuremise uurimisest võib loota arusaamist ja seletust selle kohta, miks need inimeste rühmad neile nende esivanemate poolt pärandatud keelevahendeid pole muutmata säilitanud, vaid ümber kujundanud.“ W. u. S. tahab olla heas sõpruses elavate keelte uurimisega, mis on hoopis kasulikum ning elulähedasem kui surnud keelte tardunud grammatiline tundmine, „kuigi need sõnaga „klassiline“ veel eriti on mumifitseeritud, staatilise mõistega, millel vahest on mõtet ning õigustust mõningate kunsti- ja kirjandusesaavutiste, mitte aga mingi keele suhtes“. Ms. enamasti hinnatavat üle ka foneetika tähendust keelenähtuste seletamisel. Samuti on põhimõttelisi keeleteoreetilisi küsimusi hõlpsam käsitleda, pidades silmas nimelt üksikuid keeli ning keelekooskondi ja jälgides neid küsimusi käsitlevate uurijate muutuvaid, sageli vägagi erinevaid seisukohti. Edasi rõhutatakse tuntud tõsiasja, et peale keele mõistete ja ehituse tuleb arvestada eriti ka tundmusi ja nende väljendeid, üldse mingi keelekooskonna kogu hingeelu peegeldumist tema keeles. Mõisteloogika pole ju üldse rahva kui kogumiku asi, varematal aegadel kindlasti veel hoopis vähem.

Rahvas niiviisi on „põhjapanev võim, mis keeled on loonud ning neid järjest ümber kujundab“. Kuid keel üksi ei tee veel rahva liikmeks. Iga keel väljendab mingi rahva omapära ning oleneb ebatäpiku sügavusist purskuvatest bioloogilistest jõududest, tõust, pärumassist (Erbmasse), algetest, meelelaadist, eluruumist, ühisest ajaloost. Rahva- ja tõuvõõras ei muutu temale algupäraselt võõrast keelt kõneldes mitte rahva liikmeks, ka kui seda algupäraselt võõrast keelt juba tema esivanemad on tarvitanud; hoopis võimsamad, loodusjõulisemad ning ebatäpikumad on ürgalged ja pärumassi erilaad. Keel on ju palju kergemini vahetatav ja muudetav kui sügavad hingelised aiged nagu komme, õigusetus, maailmavaade, tundeelu. Kui neil tõuvõõrail on püsivat mõju, siis nad moodustavad keele omal viisil ümber ja püüavad seda kohandada oma hingelaadiga, s. o. muutuvad selle keele kahjuriteks ning rikkujateks. (Siin muidugi meenub tänapäeva Saksamaa vaenulikkus juutide vastu.)

Keel on kõige pidevamalt voolav ajaloo-allikas vaimuteaduste tarvis. Tänapäev nii elulised mõisted „i.-eur.“ ja „aaria“ on ju keeleteaduse avastatud ning põhjendatud. Näidata, miks kunagisest sarnasusest on välja kasvanud järjest suuremad erinevused, see on meie teaduse ja selle võrdleva meetodi ülesanne. Et indo-eurooplased on loonud ja määranud Euroopa kui ka maailma ajaloo, siis ei ole i.-eur. keeleteadus üksi rahvuslik, vaid ühtlasi maailma hõlmav teadus.

3. Eriti rõhutatakse veel võrdlemise ja võrdleva keeleteaduse tähtsust vastandina üksikfiloloogiale. Kalduvus ajaloolisele üksikgrammatikale võis olla kuidagi mõistetav „liberalistliku lagunemise“ (liberalistische Auflösung) ajal, i.-eur. keeleteadusele see aga oli eriti kahjulik, sest et viimane oma põhiolemuselt on orienteeritud tervusele (Ganzheit). Tänapäev nimelt eriliselt taotellakse tardunud vahemüüride hävitamist üksikute teadusalade vahelt. Teaduslikku keeleuurimist saab ainult üle-üksikeelise vaatluse teel tagajärjekalt teostada. Seejuures peab keele-elementide võrdlemisega kaasas käima kogu keelesüsteemide, „seesmise vormi“ võrdlemine. Võimalust mööda tulevat ühtlasi arvestada ka mitte-i.-eur. keelerühmi ja keeli.

Alati tuleb ka eeljalooliste aegade suhtes mõelda neid kandvaile rahvuslikele koostundadele.

Esitatud programm on nii lai, et see üksikuurijale käib üle jõu. Sellepärast tahab uuesti käima pandud ajakiri omalt poolt soodustada nimelt üksikuurijat, tuues ülevaateid eri aladelt, haarates aga seejuures kogu indogermanistika ala. Rohkem kavatakse silmas pida üldkultuuri alasid, erilist rõhku asetades vähemuskeeltele, „mille uurimine veel väga on söötis“; kontakti tahetakse pida kõigi naaber- teadustega, üksikfiloloogiatega, eriti esiajaloo, tõu-uurimise ja võrdleva usundilooaga. Lühidalt: püütakse koondada ja üksteisele lähendada kõiki i.-eur. keeleteaduse alal töötajaid. Kaastöölistel nõutakse, et nad teadlikud oleksid rahvuslike koostundade keskest tähendusest ning tunnustaksid „kogu meie teadusliku püüdluse vaate- ja seisukohta, tõuomast rahvaskonda“ (arteigenes Volkstum).

Nende eesmärkide teostumine kahtlemata oneneb vastavast kaastööst. Uus ajakiri ei taha piirduda juhuslikult kokkutulevate kirjutistega, vaid püüab kavakindlalt pakkuda koguülevaadet kogu ühisest eri-, uurimis- ja õppealast. Kõigi nende tööde ja uurimuste viimane mõte aga on kokku võetud oleviku suuri rahvuspoliitilisi ülesandeid väljendavasse hüüdlauseesse: Oma rahva teenimine.

Refereerisime kõike seda nii pikalt, et tutvustada tänapäeva saksa keeleteaduse juhtmõtteid. Oluliselt uut ei näi neis sisalduvat, sest ühelt poolt on senine „formalistlik jne.“ keeleteadus hoopis põhjalikumate arvustuste osaliseks saanud, teiselt poolt aga on rahvussootsialistliku ideoloogia teostamine saksa keeleteaduses a. 1938 niisama loomulik, nagu ta seda enne Hitleri võimulepääsu ei olnud. Ideoloogilise keeleteaduse mõiste muide ei ole meile tundmatu, sest juba varemini see on kristalliseerunud Venemaal, eriti M a r r'i õpetuse kaudu. Igal juhul saavad olla otsustavad ainult töö tulemused: „Nende viljast peate neid tundma“.

Vaadeldava ajakirja esiknumber sisaldab edasi järgmised juhtkirjutised: „Neue Felsbilder aus der Val Camonica. Die Sonne in Kult und Mythos“, prof. dr. F. A l t h e i m'ilt ja E. T r a u t m a n n'ilt. Selles käsitletakse kaljukirju ja -jooniseid, mis osutavad varasele i.-eur. sisserännulainele Põhia-Itaalias. Sellele järgneb prof. dr. E. W i n k l e r'i juhtkirjutis „Vom sprachwissenschaftlichen Denken der Franzosen (I) (Zur Frage der „Voraussetzungslosigkeit“ der Wissenschaft)“. Selles analüüsitakse keele mõistet, mis sakslastel olevat vaimne, prantslastel aga konkreetne.

Järgmine juhtkirjutis on dr. K. S t e g m a n n'i „Sprachwissenschaftliche Minderheitenforschung. Ein Arbeitsplan und eine Statistik“. See on eesti seisukohalt kahtlemata kõige huvitavam kirjutis kogu väljaandes. Autor esitab arvestatavaid vaatekohti vähemuskeelte omavaheliste kui ka riigikeelega jne. suhete teaduslikuks uurimiseks ja toob lk. 62 j. vastava süstemaatilise kava. Üksikasjus oleks selle kirjutise kohta üht kui teist märkida, mainime siin aga ainult mõnda olulisemat seika. 1. Kirjutises väljutakse seisukohalt, et vähemuskeel normaalselt on poliitiliselt alluv keel. Ometi on aga näit. balti-saksa keel Eestis muutunud poliitiliselt valitsevast poliitiliselt alluvaks vähemuskeeleks, ning see on oluline vahe. 2. Oletus, et Nõukogude Vene arvustikus eestlased, ingerlased, vadjalased ja vepslased (sic!) oleksid kokku võetud eestlaste alla (lk. 65), ilmsesti on ekslik ning põhjened vastavate detailallikate mittetundmisel. 3.

Soome-ugri rahvaste statistika puhul (lk. 71) oleks olnud mõeldav kasutada ka mingit neid rahvaid käsitlevat saksakeelset teost, kasvõi näit. I. M a n n i s e tuntud sissejuhatava töö tõlget. Nüüd aga puuduvad Vene laplased, vogulid ja ostjakid ning kõige olulisemana sürjanite permjaki hõim. — Kirjutisele on lisatud ka Euroopa vähemuskeelte kaart, millel nimelt Lõuna-Eesti kohal tundub olevat liiga palju punaseid plekke. — Lõpuks leidub ajakirjas veel üks „väike lisand“ ja arvustisi.

Kokkuvõetult on see ajakiri, mille edasist kujunemist huviga jääme jälgima. Keelevähemuste uurimise idee on kõigiti tervitatav, kuigi selle teostamine ettepanud kava kohaselt nõuab pikemat aega.

A. R.

Mitmesugust.

Murdekogude märksõnade küsimusest.¹

Nn. liitsõnade märksõnade küsimus murdekogudes ei ole senini olnud päris selge. Kirjakeeles on meil liitsõnade puhul olemas kirjapilt, kokkukirjutamise uusused, mis puuduvad murdesõnastiku puhul. Murdesõnastikkudes ei ole liitsõna mitte formaalne mõiste, vaid puhtal kujul tähendusõpiline: liitsõnaks käsitame kahe sõna ühendit murdekogumisel siis, kui üks neist või mõlemad kokku väljendavad erilist, spetsiaalset tähendust, mis ei esine küsimuses olevatel sõnadel muudes ühendustes. Need on sisuliselt erinevad lähtekohad võrreldes kirjakeele liitsõnadega. Senistes murdekogudes on niisugusel juhtumil märksõnade asetamine väga mitmesugune. Kindlakujuline süsteem puudub. Enamasti on murdekogujad asetanud märksõnad enda äranägemise järgi: enamasti mõlemad sõnad liitsõnana märksõnaks kirjutades, suurel määral ka ainult viimase sõna järgi, paiguti ka nii esimese kui ka viimase sõna järgi segamini. Tulemuseks on AES-i kogudes selt seisukohalt suur segadus. See on loomulikuks tulemuseks korralduse juures, mis jätab seesugused puht-tehnilised asjad kogujate endi otsustada. Kogude tarvitaja peab näiteks väljendit *kūwè äk* otsima neljast eri kohast murdesõnastiku tähestikulisest järjestusest: h a a k; h a a k, k u u e; k u u b; k u u e h a a k. Tegelikkuude töötulemuste ühtlustamiseks peaks kokku lepitama ühe mooduse heaks, mis ei nõuaks kogujailt sisulist kaalumist, vaid oleks puhtmehaaniline, ning millel ei saaks eri kogujate juures olla eri tulemusi. Seks on kolm võimalust: 1. märksõnaks olgu mõlemad sõnad liitsõnana (k u u e h a a k); 2. märksõnaks olgu ainult esimene sõna (k u u b); 3. märksõnaks olgu ainult viimane sõna (h a a k). Neist võimalusist ühte eelistada tahtes peame arvutama sisulist vastuvõetavust. Et nn. liitsõnad murdekogudes on puht-tähendusõpiline küsimus, siis on loomulik, et nad leiame säält, kuhu nad tähendusrühmituselt kõige lähemalt kuuluvad. Näit. on e m a h a a k, p ä ä r h a a k, k u u e h a a k, i s a h a a k

¹ Vrd. V. Ruoppila, Yhdyssanojen ja johdannaisen talteenottamisesta kansankielen sanaston keruussa, Vir. 1933, lk. 45 jj-d.

jne. puhtakujuliselt h a a g i eri liigid, ja neil ühendeil ei ole sisuliselt ei e m a e g a i s a sõnaga suurt midagi tegemist. Seega ei ole õigustatud nende e m a, i s a j n e, alla laialiviimine. Selletaolised asjaolud korduvad rõhuva enamiku nn. murdesõnastiku liitsõnade juures. On siis loomulik, et me seesuguse materjali asetame sinna sõnastiku ossa, kuhu ta kuulub, ja tarbe korral esimese komponendi alt viitesedeliga juhatame vastavasse kohta. Samuti peame arvesse võtma, et AES-i sõnakogud ei ole kasutatavad mitte ainult sõnakuliste küsimuste uurimiseks, vaid samal määral (võib-olla enamgi!) häälikulooliste ja morfoloogiliste küsimuste jälgimiseks, ja edasi seda, et säärase ühendite juures muutevormid esinevad viimasel sõnal, siis omab seegi asjaolu korraldamise puhul tähtsust. Neil kaalutlustel tuleks (vähemal määral esinevaid erijuhtumeid mitte arvestades) igal juhtumil asetada märksõnaks ainult viimane sõna, missuguse puhtmehaanilise korralduse puhul saame täiesti ühesugused tulemused kõigi murdekogujate juures ja AES ei tarvitseks hiljem murdekogude korraldamistööks lisasummasid kulutada.

Murdesedel kujuneks siis järgmiseks:

h a a k	
	emä äk, -gi
'tähendus'	
lausenäidete jm. materjal	
.....	
.....	
(märkusi)	kohanimeüh.

Tarbe korral võib viidata :

e m a	
	emä äk
vt. haak.	

M. Toomse.

Reduplikatiiv-vormidest soome-ugri keeltes.

Partisi *Société de Linguistique*'i ühel hiljutisel koosolekul pidas *Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes*'i soome-ugri keelte professor A. Sauvageot huvitava ettekande reduplikatiiv-vormidest soome-ugri keeltes (*Redoublements dans les langues finno-ougriennes*).

Referent esitas rea soome keeles esinevaid vorme nagu näit.: *pilkkopimeä* 'pilkkane pime', *putipuhdas* 'tulipuhas, puupaljas', *ventovieras* 'võhivõõras', *upouusi* 'ubauus, uhiuus'; samuti ka *pilkkosen pimeä*, *upposen uusi* jne. Eeltoodutega pidas ta võimalikuks ühendada ka seni instruktiiv-moodustisteks peetud tüüpe nagu *suuren suuri* 'üüisuur', *pienen pieni* 'üülväike' jne.

Loetletud reduplikatiiv-konstruksioonid on alliteratiivsed (*p-p*, *v-v*, *u-u* jne.) ja intensiivsema tähendusvarjundiga kui lihtsad adjektiivid.

Prof. Sauvageot leidis, et kui soome *pilkkopimeä* tüübiga ühtuvat *pilkkosen (pimeä)*-tüübiliste vormide esiosa käsitada adjektiiviks, ja seda täiesti põhjendatult, siis võiks selleks käsitada ka *suuren suuri* jne. tüübiliste konstruksioonide esiosa. Sufiks *-n* oleks nendel sõnadel samuti adjektiivne nagu *-sen*-lõpulistes.

Edasi rõhutas referent, et sama moodus sõnade tähenduse intensiivistamiseks leiab rakendamist ka paljudes teistes soome-ugri keeltes. Näit. on ung. *ujdonat új* 'tuliuus', *vadon-vad* 'väga metsik'; vg. *mušiš muš* 'väga väikene, pisim'; srj. *viljīs-vilj* 'tuliuus' jne. samal põhimõttel moodustatud.

Isegi komparatiividesse ulatub see menetlus, vrd. näit. ung. *szebbnél szebb* 'ilusam kui ilus' jt., samuti ka verbidesse, vrd. näit. sm. *pyytämällä pyydän* jne.

Ka türgi-tatari keeltest tõi referent sama printsibi rakendamise kohta näiteid.

Kokku võttes konstateeris kõneleja, et tähendatud konstruksioonide puhul on oluline tüve kordamine, kusjuures saadud kaksiksõna esimesele determineerivale osale võib lisanduda mitmekordseid, peamiselt adjektiivseid sufikseid.

Võrreldes teiste soome-ugri keeltega olevat soomes seesuguste moodustiste esinemine väheldane, eestis aga hoopis haruldane.

*

Huvitav on sel puhul märkida, et kuigi eesti ühiskeeles esineb enam-vähem üldtuntud reduplikatiiv-vorme ainult piiratud arv (*võhivõõras*, *uhiiuus ~ ubauus*, *pilkkane pime* jt.), on neid mõnes murdes siiski märksa rohkem. Nii näiteks leidub Ilseni eestlaste leivu murdes seesuguseid adjektiive nagu *pägi.pägä* 'väga paks', *vägi.västan* 'tuliuus', *hilt'si*, *hītsakēn* 'väga väike', *qūž.un'hiñ* 'üsna, väga unine', *vēnū.vēğēras* 'võhivõõras' jt. Ka esineb seal samatüübilisi adverbe, näit. *kierk*, *kiergedē* 'hästi kiiresti', *kaṅk.kāṅgedē* 'hästi kõvasti', *pāgi.pāgastē* 'hästi paksult'. Kokku ulatub seesuguste sõnade arv nimetatud murdes üle paarikümne.¹

V. N—s

¹ Korrektuurimärkus: Vt. nüüd E. Nieminen, Ypö yksin, Vir. 1938, lk. 191 jj-d.

Soomlaste Soome siirdumise lähteruumist.

Selle pealkirja all on A. Vassara avaldanud huvitava kirjutise „Ajaloolises Ajakirjas“ 1938, lk. 49 jj-d. Autor jõuab tulemusele, et Soome koloniseerimises Soome lahe lõunarannalt tuleks eraldada mitut faasi. Kõige vanem neist oleks Edela-Soome, täpsemalt Päriss-Soome asustamine Saaremaa ja Väina piirkonna soome sugu rahvastiku poolt, mis võis alata umbes Kr. s. paiku. Virumaa ja Edela-Soome suhted osutavad elavnemist umb. a-st 300 alates ja kestavad paarsada aastat. Virumaalt lähtuv kolonisatsioon suundub Hämesse (ja Ingerisse). Kolmas väiksem siirdumine teostus IX sajandil, nähtavasti Harjust. A. Vassara refereeritud seisukohad väärivad nende ridade kirjutaja arvates tõsist ning üksikasjalist läbikatsumist. Näib nii, et Virumaa osa Soome asustamises on kipunud ülehindama, vist küll ms. nine „Viro“ ja hilisemate Soome-Viru kokkupuudete mõju all; vähem ilmseile Soome-Saaremaa ürgsuhteile on selle kõrval vaevalt tähelepanu pöördud. Loodetavasti, nagu tähendab ka käsiteldava kirjutise autor, aitab Saaremaa kohanimedele uurimine küsimuse lahendamiseks mõjuvalt kaasa. Kuid ka Saaremaa ja teatud Edela-Soome murrete võrdlemine tohiks pakkuda huvitavaid ühtivusi (vrd. näit. *Mus täsä*, *Pöi tähe*, *täst* ~ sm. *täs[s]ä*, *tähän*, *tästä* jne.). Neid ühisjooni kavatses soodsas võimaluse puhul lähemalt uurima hakata stud. Armin Kuk, kes nende ridade kirjutaja tähelepanu nimelt *täsä*'le jne. juhtis enne viimase isiklikku tutvumist Sa keelega. — Oleks erakordselt huvitav, kui teatud ühisjooni edela-soomes, lääne- (nimelt saarte) eestis ja ka lääne-liivis oleks võimalik ühise nimetaja alla viia.¹

A. R.

Eesti keele vältevaheldus prantsuse fonoloogide ees.

Pariisi Fonologia Seltsi — *Société de Phonologie* — kevadpoolaasta viimasel ettekandekoosolekul esines soome-ugri keeleteaduse professor A. S a u v a g e o t ülevaatega häälikute vältevaheldusest eesti keeles.

Peatudes lühisõnaliselt algsoome vältevaheldusel, mis oli ühtlasi ka laadivaheldus, konstateeris kõneleja, et praeguses eesti keeles

¹ Hiljuti oli nende ridade kirjutajal juhus tutvuda V. Kyrölä käsikirjaga „Perniöläis-eestiläisistä kosketuksista“ Sanakirjasäätiös, Helsingis. (Vrd. sama autori sõnavõrdluste valimikku „Lounaissuomalais-virolaisia sanastollisia yhtäläisyyksiä“, Vir. 1933, lk. 453 jj-d.) Perniö-eesti laenusuhete kohta esitab autor kaardi C, millest „— — ilmenee, että tihein on kontakti ollut Perniön ja Hiiumaan sekä yleensä saarten välillä“ (lk. 128). Perniö-eesti vanemate, soome-eesti ühisageste suhete kohta märgib Kyrölä vastava kaardi (D) puhul: „Lounaissuomalais-eestiläiseen yhteisaikaan kuuluvat tapaukset näyttävät ryhmittyneen etupäässä Võrumaahan ja Läänemaahan“. Siit järeldab autor: „1. Lounais-Suomen nykyiset asukkaat olivat muitten jo asetuttua Suomeen vielä Võrumaan tienoilla, ja 2. varsinais-suomalaiset kulkivat Võrtsjärven ohi ja Pärnumaan kautta Läänemaahan, josta he purjehtivat uuteen kotimaahansa“ (lk. 129 jj.). Siin küll tuleb tähendada, et autor on eesti sõnade leviku jälgimisel saanud arvestada ainult Wiedemanni ja Lisanõnastiku viiteid, ning neil asjaoludel ei tundu see Võrumaalt rännak just veenvana. Igatahes aga on osutus saartele ja Läänemaale huviäratav.

esineb häälikute laadivaheldus ebaproduktiivsena ja kivinenult (tüüp *sada : saja* jne.).

Küll on aga algsommelise vahelduse pinnast võrsunud vältevaheldus, millele on lisandunud mõningaid lõppkontraktsioonidest tekkinud lülimoodustisi, niivõrd elujõuline, et see hõlmab isegi väga hüliseid laen- ja võõrsõnu (tüüp *duši : dušši*).

Referent leidis, et eesti keele üks huvitavamaid omapärasusi on asjaolu, et igal vokaalil ja peaaegu igal konsonandil võib olla kolm pikkusevähend, millel on fonoloogiline väärtus (tüübid: *keda, keeda : *keeda ja kaba, kapa : kapp*). Teisiti öeldult, kahes eelesitatud sõnatüübis on foneemiks (Praha 2. definitsioon, 1931) *E* ja *B*, s. t. nende realiseerimise laadist (lühike, pikk, ülipikk) oleneb sõna tähendus.

Edasi tähendas kõneleja, et seesuguse kolmikvahelduse kõrval, millest oleneb teatud häälikugruppide semantiline või morfoloogiline väärtus, on eesti keeles ka kaksikvaheldusi. See tuleb kõne alla diftongide ja konsonantühendite puhul ning sellel on ainult morfoloogiline väärtus (tüübid *heina : *heina; kimbu : kimp*; *põdra : põtra*).

Oma väiteid illustreeris referent lühikeste näitelauseetega (*ostis pälti; ostis palli* [ak.]; *ostis palli* [part.]) ja vastavate kümograafi abil valmistatud graafiliste kujutustega.

Kokkuvõttes ütles kõneleja, et nende soome-ugri keeleteadlaste ammu tuntud faktide esitamine oli mõeldud selleks, et tutvustada fonolooge ja üldkeeleteaduse harrastajaid probleemiga, mis nende seisukohti mitmeti avardab.

Eriti rõhutas referent, et eesti keele vähendevahelduskord sunnib fonolooge ümber formuleerima oma senist teooriat, mille järgi keeltes valitsevat nn. binaarsed vastandelemendid morfoloogiliste, semantiliste jms. vahede märkimiseks. (Vrd. näiteks: esi- ja tagavokaali vahe — prantsuse *Anne* ja *âne*; oraalse ja nasaalse vokaali vahe — prants. *pot* ja *pont*; lühikese ja pika vokaali vahe — prants. *bette* ja *bête* jne.).

Ettekanaja leidis, et kuigi fonoloogia võib edasi jääda oma vastandite-teooria juurde, peab ta siiski arvestama, et binaarsed vastandelementide kõrval on võimalikud ka termaarsed.

Professor Sauvageot' ettekanne, mille lähtekoht oli täiesti sünkrooniline, kutsus esile elavaid sõnavõtte ja referent pidi oma väidete selgitamiseks esitama ka mõningaid diakroonilisi, häälikuteajalukku puutuvaid täiendeid.

V. N—s.

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus. 23. VII 1938.

SOOME-EESTI SÕNARAAMAT

Toimetanud JUULIUS MÄGISTE

Nimetatud sõnaraamat ei ole üksnes kuiv sõnadekogu, vaid selles leidub rohkesti kõnekäände, lausenäiteid, käändetarvitamise näiteid verbide juures, idiomaatilisi väljendusviise ja muud mitmekülgset ainekku, mis on tähtis õppijaile, tõlkijaile ja kõigile keeletarvitajatele. Silmas on peetud ka igakülgset teaduslikku terminoloogiat. Peale muu sõnavara sisaldab sõnastik ka valiku kohanimesisid ja kõige tarvitavamaid soome sõnalühendeid. Autorit peetakse heaks soome keele ja soome murrete tundjaks. Teos on ainulaadne ulatuselt, ajakohasuselt ja kompetentsuselt.

AKAD. EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS, TARTUS 1931.
VIII+688 lk., alandatud hind 7 kr.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi:

Eesti nimi. Valik uusi perekonnanimesid. Toimetanud J. Mägiste ja E. Ellisto, Tartu 1935, 104 lk. Hind 50 senti. Pealadu ja omanik: Nimede Eestistamise Liit, Vene 23—9, Tallinn.

Eestipäraseid eesnimesisid. Toimetanud J. Mägiste. Tartu 1936. 40 lk. Hind 50 s. Kirjastaja: Nimede Eestistamise Liit, Vene 23, Tallinn.

Eestlasele eesti nimi. Koguteos, 70 lk. Hind enne 50 s., nüüd 25 senti.

Soome kirjastik. Nr. 2, 3, 4, alandatud hind 10—15 s.

Liivi lugemik I—IV, à 25—40 s. **Setu lugemik I, II.** Hind 50 ja 75 s.

Valik grammatilisi oskussõnu. Hind 25 s.

Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.

Eksperimentaalfoneetika alged. W. E. Peters. Hind 40 s.

Wanradt-Kõlli katekismuse katkendid. A. Saareste. Hind 50 s.

Esimese eestikeelse raamatu, Wanradt-Kõlli katekismuse keelest. A. Saareste. Hind 40 s.

Keel ja loogika. A. Koort. Avec un résumé. Hind 50 s.

Eelmiste ladu: O/ü. Noor-Eesti, Rüütli tän. 11, Tartu.

Algsm. 1. silbi eü eesti keeles. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 30 s.
Eesti keeleala murdelisest liigendusest. (Kolme kaardiga.) Albert Saareste. Avec un résumé. Hind 60 s.

Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 40 s.

Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Adjektiiv-tribuudi kongruentsist eesti keeles. R. Nurkse. With an English Summary. Hind 1 kr.

Intonatsioon, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles. E. Põldre. Avec un résumé. Hind 40 s.

Õpetatud Eesti Seltsi 100-aastasest tööst keeleteaduse alal. A. Raun. With an Summary. Hind 40 s.

Eesti keele mitmest palgest. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 25 s.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Kõigilt siinseilt väljaandeilt ant. A. E. Seltsi liikmeile 20% hinnaalandust, välja arvatud Eesti nimi ja Eestipäraseid eesnimesisid (vt. ülal). — SOOME-EESTI SÕNARAAMATULT ka „Eesti Keele“ tellijaile 20% (s. o. 1 kr. 40 s.) hinnaalandust.

EESTI KEEL

(Akad. Emakeele Seltsi ajakiri, XVII aastakäik, 1938)

ilmub aasta kohta kaheksa numbrit, à 32 lk., kokku 256 lk. Kevadsemestril ilmub neli, sügispoolaastal neli numbrit.

Tellimise hind aastaks sisemaale 3 kr., välismaale 4 kr., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. 50 s. Üksiknumbri hind 40 s., kaksiknumber 80 s. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus O/Ü. „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases ka talitus (Tartu, Ülikooli 15, tel. 63).

Varem ad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr.
- V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk., brošeeritud, hind à 3 kr. 20 s.
- IX—XV aastak., 1930—1936, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr. 50 s.
- XVI aastak., 1937, 258 lk., brošeeritud, hind 3 kr. 50 s.

Ilmunud broš. aastakäikudelt raamatukogudele ja koolidele 15 %, Seltsi liikmeile 20 % hinnaalandust. Saada Noor-Eesti raamatukauplusest.

Erisoodustused:

„Eesti Keele“ 1938. aastakäigu tellijaile annab AES võimaluse saada EK neljast esimesest aastakäigust vabal valikul kaks tasuta (saatekulude vastu), peale selle osta viiet ja kuuet aastakäiku poole hinnaga, s. o. à 1 kr. 60 s. Kirjalikult soovi avaldades ning raha ette saates — talituse kaudu (Akad. Kooperatiiv), isiklikult (tellimiskviitungi ettenäitamisel) — otse Noor-Eestilt. Soomeesti sõnaraamatult (vt. eelmisel leheküljel) saavad EK tellijad 20 % (1 kr. 40 s.) hinnaalandust — Akadeemilisest Kooperatiivist.

EESTI KEEL

kui ainuke keeleline ajakiri Eestis

taotleb kahesuguseid sihte: 1) avaldada teaduslikke uurimusi eesti keele ning sugukeelte alalt, käsitledes ka üldkeeleteaduse probleeme, ja 2) võimalust mööda rahuldada tarvet puhtõigekeelsusliku ajakirja järele.

EESTI KEELES

leiavad käsitlemist õigekeelsuse ning keele tegeliku korralduse küsimused. EK-s avaldatakse Akad. Emakeele Seltsi juhatuse ja E. Kirj. Seltsi Keeletoimkonna keelelisi otsuseid ning reegleid. Eriti sagedasti käsitletakse koha- ning isikunimedede kirjutusviisi.

EESTI KEELES

ilmub tarvidust mööda keelelise kirjanduse, eriti tegelikku tarvitusse minevate teoste (käsi- ning õpiraamatute) arvustlisi, murdetekste, ülevaateid tööaladelt jne.

Toimetus: Tartu, Rütli 24, III kord. Tel. 2-81 (peatoimetaja).

HIND 1 KR. 20 SENTI.